

Realistisen arvioinnin mukainen ohjelmateoria lastensuojelun perhetyöstä

TUUKKA SALO

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2015

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

SALO, TUUKKA: Realistisen arvioinnin mukainen ohjelmateoria lastensuojelun perhetyöstä

Pro gradu -tutkielma, 100 s., 2 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tarja Pösö

Huhtikuu 2015

Tämän pro gradu -tutkielman tehtävänä on selvittää, millaista lastensuojelun perhetyötä eräässä keskikokoisessa kunnassa tehdään, ja mihin kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät ajattelevat perhetyön aikaansaaman muutoksen asiakasperheiden elämässä perustuvan. Kysymyksiin vastaamiseksi työn tehtävänä on muodostaa arviointi- ja evaluaatiotutkimuksen mukainen ohjelmateoria lastensuojelun perhetyöstä muutokseen pyrkivänä interventiona. Tutkimusote on laadullinen ja aineisto koostuu yhteensä kahdeksasta lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijän teemahaastattelusta. Haastatteluaineisto on analysoitu teema-analyysiä ja sosiaaliseen konstruktionismiin perustuvaa sisällönanalyysiä soveltamalla. Tutkimuksen tietoteoreettinen viitekehys on kriittinen realismi, jota on sovellettu vastaamaan arviointi- ja evaluaatiotutkimuksen rakennetta ja tiedontarvetta, ja johon on yhdistetty sosiaalisen konstruktionismin tietokäsitystä.

Tutkielman perusteella perhetyön tarpeen aiheuttavat ongelmat ovat jaettavissa kolmeen pääluokkaan, jotka ovat vanhemman ongelmat lapsen ohjaamisessa ja kasvatustilanteissa, perheenjäsenten väliset ristiriidat ja vuorovaikutuksen ongelmat sekä perheen arjenhallinnan ongelmat. Tietyn ongelman määrittelemisen tietylle asiakasperheelle edellyttää kuitenkin tulkintaa ja neuvottelua ja on riippuvainen myös perheen asemoitumisesta suhteessa tuotettuun ongelmanmäärittelyyn. Yhteinen tulkinta ja määritelmä ongelmasta ovat edellytys muutostyön mahdollistumiselle. Tutkielma osoittaa, että perheet saattavat kuitenkin vastustaa tai olla epämotivoituneita tai epävarmoja ongelmanmäärittelyä ja perhetyön kanssa työskentelystä lukuisista syistä. Aineiston perusteella perhetyön keskeinen tehtävä muutoksen mahdollistamiseksi on luoda työskentelylle konteksti, jossa hyvä työntekijän ja asiakkaan välinen yhteistyösuhde ja yhteinen, molemminpuolisesti hyväksytty ja ymmärretty ongelmanmäärittely purkavat syitä, joiden vuoksi perheet vastustavat tai ovat epämotivoituneita perhetyöhön. Usein vasta hyvän yhteistyösuhteen ja yhteisen ongelmanmäärittelyn kontekstissa perhetyöntekijöiden käyttämät ja toteuttamat menetelmät ja työtavat saavat aikaan tavoitteenmukaisia vaikutuksia ja varsinainen työskentely voi alkaa. Kunkin perheen kanssa toteutettavat menetelmät ja työtavat riippuvat ongelmanmäärittelystä, joka antaa perhetyölle suunnan ongelman ratkaisemiseksi. Menetelmien ja työtapojen voidaan jäsentää perustuvan kolmeen työtä ohjaavaan tulkintakehykseen, jotka vastaavat niitä ongelmia, joita haastatellut näkivät perhetyön tarpeen taustalla. Työtä ohjaava tulkintakehyks vaikuttaa siihen, millaiseen perheenjäsenten toimijuuteen, ja millaiseen tunteiden ja kognitioiden käsittelyyn ja kuinka konkreettiseen työhön valitut menetelmät perustuvat.

Kriittiseen realismiin pohjautuvan arviointitutkimuksen mallin perusteella muodostettu ohjelmateoria osoittaa, että perhetyön kohtaamisen perheen kanssa on tarkoitus johtaa tavoiteltuun muutokseen käytettyjen menetelmien ja työtapojen aikaansaamien mekanismien kautta tilanteeseen sopivan

tulkintakehyksen, yhteisen ja yhteisesti hyväksytyn ongelmanmäärittelyn sekä hyvän yhteistyösuhteen kontekstissa. Johtopäätöksenä tutkielma ottaa kantaa kriittisen realismin soveltuvuuteen sosiaalityön vaikutusten ja niiden selitysten tutkimiseen, ja sen mahdollisuuksiin yhdistää konstruktionistista ja positivistista tietämistä sosiaalityön tutkimuksessa.

Asiasanat: lastensuojelu, perhetyö, kriittinen realismi, vaikuttavuus,

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of Social Sciences and Humanities

SALO, TUUKKA: Program theory of the child welfare organized family work based on realistic evaluation paradigm
Master's Thesis, 100 pages, 2 appendix pages
Social Work
Supervisor: Tarja Pösö
April 2015

The aim of this master's thesis is to examine, how to describe child welfare service organized family work and its content in a mid-sized Finnish municipality, and how the municipality's social workers and family workers think that change caused by the family work occurs in the client families. To answers the research questions this thesis is aimed to formulate an evaluation research led program theory of the child welfare organized family work as a change-oriented intervention. The study is qualitative and the material consists of eight semi-structured interviews of child welfare social workers and family workers. The interview data was analyzed by applying theme analysis and content analysis based on the social constructionism principles. The epistemology of the study is critical realism, which has been applied to be suitable for the structure and information needs of the evaluation research, and which has been combined with some aspects of the epistemology of the social constructionism theory.

The study implicates that the problems causing the need for family work can be divided into three main categories, which are parent's difficulties in guiding and directing the child, conflicts and problems of interactions between the family members and problems in managing and handling the everyday family life. Being able to define that a family has a certain problem requires interpretation and negotiation and depends also on the family's stand on the problem definition. Mutual understanding and definition of the problem is prerequisite for the family work to produce change in the family's situation. The study shows that families may resist or remain unmotivated or uncertain about the problem definition and the cooperation with the family workers for many reasons. Based on the interviews, one of the key tasks of the family work is to build a context, in which the collaborative therapeutic relationship between the worker and the client and the mutually accepted process of problem definition undo the causes for resistance or lack of motivation. Often it is not until the collaborative therapeutic relationship and the mutual problem definition have been reached that the methods and practices of the family work will have desirable effects and the change process can begin. The methods and practices used in the work with each family depend on the problem definition, which orients the family workers towards certain solutions the defined problem. The methods and practices can be arranged into three main categories of solutions orienting problem frames, which the interviewed saw as the causes for the need of the family work. The problem frames influence how the family workers see the agency of each family member, how they emphasize processing emotions and cognitions and using concrete action in the methods chosen in each family.

The program theory, which is formulated based on the evaluation research paradigm derived from critical realism epistemology, implicates that the family work is presumed to cause desired change by the mechanisms put into operation by the chosen methods and practices in the context of suitable problem frame, mutually accepted problem definition and collaborative therapeutic relationship. In conclusion, the thesis evaluates the suitability of the critical realism for the research of social work's

effectiveness, effects and their causes, and the possibility created by the theory to combine the constructionist and positivist epistemologies in the research of social work.

Key words: child welfare, family work, critical realism, effectiveness

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Sosiaalityön interventioiden arviointi	3
2.1 Mitä intervention arvioiminen tarkoittaa?.....	3
2.2 Sosiaalityön interventioiden arvioimisen erityispiirteitä ja haasteita	4
3. Realistinen arviointitutkimus.....	8
3.1 Tietosuhteena kriittinen realismi	8
3.2 Realismin ontologia yhdistyy arviointitutkimukseen	9
3.3 Kausaalisuus ja selittämisen tavat realistisessa arvioinnissa	11
3.4 Miten vaikuttavuutta mitataan realistisessa arvioinnissa?	13
4. Lastensuojelun perhetyö	16
4.1 Mitä on lastensuojelun perhetyö?	16
4.2 Perhetyö kunnassa X	19
4.3 Miten perhetyön vaikuttavuudesta voidaan tutkimuksen valossa päätellä?	20
5. Tutkimuksen toteutus.....	25
5.1 Tutkimustehtävä.....	25
5.2 Tutkimusmenetelmät	25
5.2.1 Haastattelujen toteutus.....	25
5.2.2 Aineisto	29
5.2.3 Analyysi.....	29
6. Millaisiin ongelmiin perhetyö pyrkii vaikuttamaan?	32
7. Perhetyön ongelmat neuvoteltuina ja tulkittuina konstruktioina.....	40
7.1 Ongelmanmäärittely ja tavoitteenasettelu on sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä.....	40
7.2 Ongelmien tulkitseminen luo tavoitteet ja työskentelyn sisällön	42
7.3 Ongelmaneuvottelut ristiriitatilanteissa perhetyön keskeisimpänä haasteena	44
7.4 Erimielisyyden vähentäminen ei ole ongelmaton tavoite perhetyölle	50
7.5 Perhetyön keinot erimielisyyden ja vastahakoisuuden kanssa toimittaessa	51
8. Perhetyön keinot muutoksen toteuttamiseksi.....	64
8.1 Perhetyön toteutumista ohjaavia tulkintakehyksiä	64
8.2 Kasvatusasioissa ohjaaminen ja ratkaisujen etsiminen kasvatuksellisiin pulmiin.....	68
8.3 Vuorovaikutuksen haasteita ratkotaan kaikkien perheenjäsenten osallistumisella	74
8.4 Arjenhallinta, perhekulttuuri ja elämäntyyli	80
9. Perhetyön ohjelmateoria kunnassa X.....	84
10. Johtopäätökset ja pohdinta	90
LÄHTEET.....	93

LIITTEET.....	101
Liite 1: Työntekijöiden haastattelurunko	101

Taulukko- ja kuvioluettelo

Taulukko 1. Perheiden kohtaamien ongelmien teemoittelu. s. 33

Taulukko 2. Ongelmat tarkasteltuna ratkaisukeinojen kautta. s. 38

Taulukko 3. Työskentelyn toteutumista ohjaavat ulkintakehykset. s. 66

Kuvio 1. Aineiston perusteella muodostettu ohjelmateoria kunnan X perhetyöstä. s. 86

Kuvio 2. Muutokseen vaikuttavat tekijät kokonaisuutena eli mekanismit konteksteissaan. s. 88

1. Johdanto

Sosiaalityön vaikuttavuuden tutkiminen on perusteltavissa yhteiskunnallisista, eettisistä ja taloudellisista lähtökohdista. Anneli Pohjola (2012) kirjoittaa, että tieto sosiaalityön vaikuttavuudesta turvaa sen legitiimiyttä. Sosiaalityössä ollaan usein tekemisissä vaikeiden ja ihmisten elämään vaikuttavien päätösten kanssa. Tieto näiden päätösten ja toimenpiteiden seurauksista ja vaikuttavuudesta onkin helppo nähdä välttämättömänä perusteena sosiaalityön yhteiskunnalliselle asemalle. Eileen Gambrill (2006) pitää jopa alan eettisenä velvoitteena, että sosiaalityöntekijä voi toimia parhaan käytettävissä olevan tiedon pohjalta. Kyösti Raunio (2004) tuo myös toisen näkökulman sosiaalityön yhteiskunnalliseen asemaan. Kun käytetään julkisia, mahdollisesti niukkojakin resursseja, on tärkeä tietää, mihin ja miten ne suunnataan, jotta ne eivät mene hukkaan. Toisaalta sosiaalityön ominaisluonne ihmissuhteisiin perustuvana työnä, joka tapahtuu monimutkaisessa ja moninäkökulmaisessa inhimillisessä kokemusmaailmassa, asettaa suuria haasteita usein positivistisesti suuntautuneelle vaikutusten tutkimisille.

Kiinnostukseni perhetyöhön on herännyt lastensuojelun työkokemuksen kautta. Perhetyö on mielestäni keskeinen keino lastensuojelun palveluvalikoimassa pureutua syvällisemmin perheiden erilaisiin ongelmiin. Perhetyö on vaikuttanut myös joustavalta ja mukautuvalta palvelulta, joka mahdollistaa sosiaalityön yhteyden perheiden arkeen ja arjen tukemiseen. Lopullisesti tutkimuksen aiheeksi valikoitui juuri perhetyö, kun pirkanmaalaisen kunnan X sosiaalitoimistosta ilmaistiin kiinnostusta perhetyöhön liittyvään opinnäytetyöhön.

Olen valinnut tutkielman tietosuhteeksi realistisen arviointitutkimuksen. Realistinen arviointitutkimus pyrkii ottamaan huomioon inhimillisen todellisuuden monimutkaisuuden. Kun interventiota arvioidaan realistisesta viitekehystä, tutkija hyväksyy, että interventiolla on erilaisia vaikutuksia eri aikoina, eri paikoissa ja eri taustoista tuleville ihmisille. Realistisen arvioinnin pääperiaatteena onkin pyrkiä vastaamaan kysymysarjaan ”mikä toimii, kenelle, missä olosuhteissa ja miksi”. Arviointi alkaa sillä, että tutkija muodostaa teorian, tutkimuksen ja interventioiden työntekijöiltä ja/tai asiakkailta kerätyn tiedon avulla hypoteeseja edellä mainittujen kysymysten vastauksista. Arvioinnin toisessa vaiheessa tutkija pyrkii vahvistamaan tai kumoamaan hypoteesit. (Pawson ja Tilley 1997.)

Tutkielman tutkimustehtävä on selvittää, miten lastensuojelun perhetyö mahdollisesti vaikuttaa asiakasperheisiin. Miten perhetyön oletetaan joko suoraan tai välillisesti aikaansaavan, mahdollistavan muutosta, ja milloin ja miksi perhetyö voi sitä estää tai hankaloittaa? Tutkimustehtävä

jää realistisen arviointitutkimuksen ensimmäiseen vaiheeseen. Pyrkimys on muodostaa työntekijöiden kokemustiedon perusteella hypoteeseja siitä, miksi ja millaisia vaikutuksia perhetyöllä on ollut. Hypoteesit muodostetaan haastattelemalla työntekijöitä ja tämän jälkeen analysoimalla haastatteluaineistoa.

Varsinaisten tulosten lisäksi tutkielman tarkoitus on kokeilla yhdenlaista tapaa lähestyä sosiaalityön intervention vaikuttavuutta. Vaikuttavuuden arvioinnissa on tehtävä useita todellisuutta pelkistäviä menetelmällisiä ja tiedollisia valintoja sekä arvovalintoja. Lopuksi arvioin myös, millaista tietoa tutkielmassani käyttämä arviointi tuottaa ja mitä rajoituksia ja reunaehtoja sillä on, ja miten sitä tulisi jatkossa kehittää kattavammaksi.

2. Sosiaalityön interventioiden arviointi

2.1 Mitä intervention arvioiminen tarkoittaa?

Arvioinnilla voidaan tarkoittaa jonkun palvelun arvon, saavutusten, laadun ja kustannusten kuvailua ja asettamista arvoasteikolle. Alan Clarcken ja Ruth Dawsonin (1999) määrittelevät arvioinnin palvelun tai intervention sisällön, puitteiden ja tulosten arviointia tieteellisellä menetelmällä kerätyn ja analysoidun tiedon pohjalta. Heidän mukaansa arviointi on soveltava tutkimusala, jonka tarkoitus ei ole tuottaa uutta tietoa, kuten perustutkimuksen, vaan pikemminkin tutkia, miten tehokkaasti olemassa olevaa tietoa sovelletaan yhteiskunnan palveluissa ja interventioissa käytäntöön. (Emt.) Olemassa olevan tiedon soveltamisen tehokkuutta voidaan arvioida monin tavoin. Sen voidaan tulkita näkyvän lopputuloksissa, jolloin palvelun tulokset kertovat tiedon soveltamisen onnistumisesta. Toisaalta voidaan arvioida, kuinka hyvin palvelu noudattaa jotain teoreettista viitekehystä. Tällöin oletetaan, että palvelun toimiminen tietyllä tavalla on jo itsessään riittävä tae siitä, että tulos on toivottu. Vastoin Clarcken ja Dawsonin määritelmää arviointitutkimuksella voi olla myös merkitys uuden tiedon tuottajana (esim. Pawson ja Tilley 1997).

Kuten Clarke ja Dawson (emt.) monet arviointitutkimuksen teoreetikot näkevät arviointitutkimuksen omana tutkimusalanaan tavoitteiden perusteella eivätkä niinkään tutkimusasetelman, metodologian tai tietosuhteen perusteella. Arviointitutkimuksen tavoitteena on tuottaa käytäntöön soveltuvaa tietoa, jolla voidaan parantaa palvelua, niiden suunnittelua ja niihin liittyvää päätöksentekoa. (Esim. Rossi & Freeman 1993; Berk 1995.) Michael Patton (1997, 15) jakaa arviointitutkimuksen käyttötarkoituksen perusteella vielä tiettyihin interventioihin kohdistuviin tutkimuksiin, joiden tarkoitus on tuottaa tietoa tuota interventiota toteuttavilla työntekijöille ja sitä koskevia päätöksiä tekeville päättäjille, ja tutkimuksiin, joiden tarkoitus on tuottaa arvioinnissa yleistettävää ja kausaalisuuksia selittävää tietoa suuremmalle yleisölle ja akateemiseen käyttöön. Tavoitteet eivät ole toisiaan poissulkevia, ja omassa tutkielmissani pyrin sekä kuvailemaan ja tuottamaan tietoa yksittäisestä, tietyssä kunnassa toteutetusta palvelusta, mutta myös pohtimaan perhetyön ja vastaavien interventioiden toimintaa yleisellä tasolla. Tutkielma tuottaa uutta tietoa, kun kuvaan ja analysoin perhetyötä ja sen toteutusta ilmiönä. Arviointitietoa puolestaan syntyy, kun suhteutan analyysissä haastateltujen kertomaa työn toteuttamisesta olemassa olevaan teoriaan auttamistyöstä, muutoksesta ja vastaavien interventioiden toiminnasta.

Arviointitutkimuksen kohteena on toiminta ja siinä voidaan arvioida kaikenlaisen organisoidun toiminnan kuten sosiaalityönsien, tiedottamisen tai yleisten ja erilaisten kohdennettujen palveluiden

vaikutuksia. Käsittelen perhetyötä tutkielmassani interventio-tyyppisenä palveluna. Käytän *interventio*-käsitettä siinä merkityksessä, että se tarkoittaa palvelua, jonka on tarkoitus muuttaa jo ongelmalliseksi muodostunutta tilannetta. Näin interventio muodostuu vastakohtaksi *preventiolle*, jonka on tarkoitus ehkäistä ongelmien syntymistä (Landy & Menna 2006), ja joka on suunnattu laajemmille ihmisryhmille. Lastensuojelun sosiaalityö ja sen tukitoimet voivat joskus tarjota tukea, jonka on tarkoitus ylläpitää ja kannatella joko pitkäkestoisesti tai jonkun tietyn elämäntilanteen yli. Interventio-tyyppinen perhetyö puolestaan pyrkii tavoitteellisesti muuttamaan vallitsevaa tilannetta.

2.2 Sosiaalityön interventioiden arvioimisen erityispiirteitä ja haasteita

Palveluun tai interventioon sisältyy jokin toiminta-ajatus, joka asettaa raamit sille, millaisia tavoitteita interventiolle asetetaan. Keskeinen kysymys kuitenkin on, kenen näkemyksen mukaisia tavoitteita arvioidaan. Ismo Lumijärvi (1994) kirjoittaa, että julkisilla palveluilla on useita eri intressitahoja, joilla on omat odotuksensa palvelun toiminta-ajatuksesta. Esimerkiksi poliittisilla päättäjillä, kunnan hallinnon ja palvelun johdon edustajilla ja kenttätöntekijöillä voi olla eri ajatuksensa palvelun tai intervention ensisijaisista tavoitteista. Arvioinnin kannalta on hankalaa, jos arvioitavana on hyvin erilaisia tavoitteita, jotka perustuvat eri intressitahojen näkökulmiin. (Emt.) Myös sosiaalityön asiakkailta saattaa olla omat odotuksensa siitä, mikä on intervention tavoite ja mikä on ylipäätään suotuisaa muutosta. Asiakas ei aina välttämättä vapaaehtoinen tai halukas intervention kohde, mikä viimeistään saa kysymään, kenen näkökulmasta lopputulosta tulisi arvottaa.

Juha Kääriäinen (1989, 16) kirjoittaa sosiaalipalvelujen vaikuttavuuden arvioinnin erityisluonteesta. Kääriäinen ehdottaa vaikuttavuuden kriteeriksi, että sosiaalityö on onnistunutta, kun työntekijä ja asiakas kokevat voineensa ymmärtää asiakkaan ongelman syntyprosesseja ja kehittää yksilöllisiä ratkaisumahdollisuuksia. Työntekijän ja asiakkaan perusteltu näkemys asiakassuhteen mielekkyydestä on Kääriäisen mukaan riittävä näyttö vaikuttavuudesta. Sosiaalityö on vuorovaikutteista asiakastyötä, jossa keskustelu ja asiakkaan ja työntekijän välinen suhteen muodostaminen ovat nähtävissä muutostyöksi itsessään. (Emt.) Kääriäisen esityksen sosiaalityö-palvelun vaikuttavuudesta voi tulkita siten, ettei spesifejä vaikuttavuusmittareita ole kovin mielekästä käyttää. On mahdollista, että sosiaaliset ongelmat ja myös niiden ratkaisut ovat niin monimutkaisia ja keskenään heterogeenisiä, ettei niiden asettaminen samalle viivalle ole järkevää. Työntekijän ja

asiakkaan välisen vuorovaikutuksen hyödyt tai vaikutukset voivat esimerkiksi näkyä vasta pitkän aikavälin jälkeen, erilaisten välittävien tekijöiden kautta ja hyödyt voivat olla ennakoimattomia. Ajattelutavassa, jonka mukaan yksittäisten, spesifien vaikutusten oletaminen palvelulla tai interventiolle sosiaalityössä on mahdotonta sosiaalisen ja inhimillisen todellisuuden monimutkaisuuden vuoksi on mahdotonta, lähennytään realistiseksi arvioinniksi nimettyä tutkimussuuntausta. Käsittelen realistisen arvioinnin paradigmaa seuraavassa alaluvussa.

Evert Vedung (1997) kiinnittää huomiota siihen, että toimenpiteen vaikutusten arvioiminen ei ole suoraviivaista yhden tavoitteen arvioimista. Sen sijaan arvioijan pitää Vedungin mukaan pystyä kiinnittämään huomiota hyvin erityyppisiin vaikutuksiin, joita ohjelmalla voi olla. Vedung hahmottelee ohjelman potentiaalisia vaikutuksia eri luokkiin. Aiottujen ja tavoiteltujen vaikutusten lisäksi ohjelman vaikutuksia voidaan luokitella myönteisiin, kielteisiin, välittömiin ja välillisiin sekä pitkäkestoisiin ja lyhytkestoisiin. Lisäksi vaikutuksia voidaan luokitella niiden ajallisen esiintymisjärjestyksen perusteella ja niiden tärkeyden perusteella. (Vedung 1997.) Mitä Vedungin vaikutusten luokittelu voi tarkoittaa sosiaalityön interventiodien kannalta? Lyhyellä katsauksella sosiaalityön interventioiden vaikuttavuutta koskevaan tutkimukseen löytyy esimerkkejä erilaisista vaikutuksista. Interventiolla voi esimerkiksi olla joissakin tapauksissa sekä kielteisiä että myönteisiä seurauksia (Petrosino & Turpin-Petrosino & Finckenauer 2000). Tietynlainen asiakas ja tietyt interventioon liittyvät olosuhteet voivat johtaa tilanteen pahenemiseen. Joskus intervention aikaansaama vaikutus voi kestää vain lyhyen aikaa ja joskus vaikutus on pysyvämpää. Interventio saattaa vaikuttaa myös vasta pidemmällä aikavälillä eikä heti intervention alkaessa tai päättyessä. Yksi keino pyrkiä vaikutusten mitattavuuteen ja vertailtavuuteen sekä lopulta operationalisointiin on luokitella niitä ja luoda niille käsitteitä. Sirkka Rousu (2007, 246–248) on tehnyt lastensuojelun esimiesten haastattelujen perusteella jäsenyyksen lastensuojelun vaikutuksista asiakkaiden elämässä. Esittelen tässä ne Rousun jäsentämät asiakasvaikutusten ulottuvuudet, jotka sopivat lastensuojelun avohuollon perhetyöhön (verrattuna esimerkiksi huostaanoton vaikutuksiin). Ensimmäinen asiakasvaikutuksia kuvaava tekijä on asiakkaan oma arvio vaikutuksista. Asiakas kokee saaneensa apua, onnistuneensa tai päässeensä elämässään eteenpäin. Toinen tekijä on havaittavat muutokset ulkopuoliselle. Lasten tai vanhempien käyttäytyminen on voinut muuttua tai vanhempien ajattelutavoissa voidaan havaita muutos. Ajattelutapojen muutoksen lukeutuu myös muutos vanhempien motivaatiossa tehdä työtä ongelmallisten asioiden muuttamiseksi. Muutos voi näkyä myös jonkun ongelman poistumisena, esimerkiksi nuoren rikostenteon loppumisena. Rousu on luokitellut havaittavaksi muutokseksi myös lapselle tai perheelle luodun mahdollisuuden rakentaa tulevaisuutta toisella tapaa. Toisin ilmaistuna tämän voisi muotoilla muutokseksi perheen

voimavaroissa tai resursseissa. Kolmas tekijä liittyy työntekijä-asiakas-suhteen ja motivointityön laatuun. Vanhempien sitouttaminen työskentelyyn ja onnistuneen vuorovaikutussuhteen luominen ovat tuloksia. Neljäs tekijä on lapsen tai perheen tilanteen huononemisen ehkäisy. (Emt.) Omassa tutkielmassani tavoitteena ei ollut aktiivisesti kartoittaa aikaansaatuja vaikutuksia. Haastatellut toivat esiin oma-aloitteisesti jonkun verran erilaisia vaikutuksia, joita perhetyöllä on heidän mielestään ollut. Tutkielmani kontekstissa käsitän vaikutuksilla kunkin yksilöllisen perhetyön asiakkuuden tavoitteisiin pääsemisen. Vedungin ja Rousun jäsenyydet vaikutuksista ovat tutkielmassani yhdistyneet realistisen arvioinnin paradigmaan, josta kirjoitan seuraavassa luvussa 3, ja näkyvät erityisesti siinä. Erilaisten vaikutusten merkitys näkyy erityisesti siinä, miten nostan työntekijän ja asiakkaan välisen yhteistyösuhteen keskeiseksi määritteleväksi tekijäksi, millaisiin vaikutuksiin interventiossa päädytään. Kirjoitan enemmän suhteen merkityksestä tulosluvussa 7.5 ja yhteenvetokappaleessa 9.

Erityisesti positivistiseen, lääketieteistä lähtöisin olevaan näyttöön perustuvan käytännön (engl. evidence based practice, EBP) arviointitutkimukseen liittyy vahva oletus siitä, mikä lasketaan näytöksi vaikuttavuudesta. EBP:ssä ensisijaisena näyttönä intervention vaikuttavuudesta pidetään satunnaistettuja vertailukokeita, ja muut tutkimusasetelmat nähdään hierarkkisessa järjestyksessä vähemmän laadukkaina ja luotettavina. (Gray & Plath & Webb 2009, 29–31.) Sosiaalityöhön ja lastensuojelun interventioihin sovellettuna satunnaistettujen vertailukokeiden vaatimus asettaa kuitenkin useita haasteita ja esteitä. Osan asiakkaista laittaminen kontrolliryhmään, joka ei saa palvelua, on yleensä epäeettisyyden vuoksi mahdotonta. Lastensuojelun kontekstissa haasteen epäspesifien interventioiden arvioimiseksi asettaa myös perheiden heterogeenisuus esimerkiksi perheenjäsenten ikien, sukupuolten, kulttuuritaustan, sosioekonomisen aseman ja taloudellisen tilanteen perusteella. Myös perheiden kohtaamia haasteita voi olla kerrallaan monia ja ne eivät välttämättä ole keskenään vertailtavissa. (Landy & Menna 2006, 59–61.)

Edellä esittelemäni keskustelut ja kannanotot erilaisten tutkimusperinteiden soveltuvuudesta sosiaalityön arviointiin vaikuttaa palautuvan lopulta aina epistemologiseen kysymykseen siitä, mikä hyväksytään tiedoksi, jolla arviointi on mahdollista. Inhimillinen kokemuksen todellisuus tuntuu vaativan aina yksilöllistä, syvällistä paneutumista erilaisiin ja monipuolisiin tutkimusmenetelmin. Toisaalta palveluita suunnitellaan suuria ihmisjoukkoja varten. Ammattimainen auttaminenkaan ei välttämättä olisi mahdollista, jos ammattilainen ei voisi mihinkään viitekehykseen perustuen ohjata työn suuntaa, tavoitteita ja sisältöä. Voidaan pitää eettisenäkin vaatimuksena, että tämä viitekehys perustuu koeteltuun ja testattuun tietoon. Edellä kuvattuja haasteiden ja reunaehtojen sosiaalityön vaikutusten ja vaikuttavuuden arvioimisessa voidaan pitää myös keskusteluna sosiaalitieteiden

tietoteoreettisen jaon kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten tutkimussuuntausten välillä. Yleistettävyyden, mitattavuuden ja valmiiksi oletetut vaikutukset liitetään usein kvantitatiiviseen arvioimiseen, kun taas heterogeenisyyttä, vaihtelevuutta ja tilannekohtaisuutta korostetaan kvalitatiivisen arvioinnin yhteydessä. Vaikuttaa ihanteelliselta, että käytännön työtä voitaisiin kehittää monenlaiseen tutkimusparadigmaan perustuen. *Realistisen arviointitutkimuksen* paradigman kehittäneet Ray Pawson ja Nick Tilley (1997) pitävätkin välttämättömyytenä interventioiden arvioimisessa monenlaisen tiedon, esimerkiksi määrällisen ja laadullisen, yhdistämistä. Käsittelen seuraavassa luvussa realistista arviointitutkimusta, sen soveltumista sosiaalialan interventioiden arvioimiseen ja oman tutkielmani suhdetta siihen.

3. Realistinen arviointitutkimus

3.1 Tietosuhteena kriittinen realismi

Empiirinen tutkimus keskittyy todellisuutemme havaittaviin ilmiöihin. Kriittisessä realismissa ajatellaan, että empiirisesti havaittavien ilmiöiden lisäksi on olemassa rakenteita ja tapahtumia ja ilmiöitä synnyttäviä *mekanismeja*, jotka eivät ole suoraan havaittavissa. Vaikka rakenteita ei voi aina havaita, ne kuitenkin vaikuttavat siihen reaaliseen maailmaan, jossa elämme, ja havaitsemaamme sosiaaliseen todellisuuteen. Kriittisessä realismissa pyritään selittämään ja tekemään näkyväksi näitä rakenteita. Niihin kiinnipääseminen edellyttää empiirisiin havaintoihin perustuvaa tulkintaa ja selittämistä. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009.)

Pekkarinen ja Tapola-Haapala (2009) kirjoittavat kriittisen realismin todellisuuskuvan jakautuvan kolmeen alaan, jotka ovat reaalinen, aktuaalinen ja empiirinen. Reaalinen ala tarkoittaa olemassa olevia rakenteita, joita ei välttämättä voi havaita tai ymmärtää. Ne ovat olemassa olevia, vaikkei niitä pystyisi empiirisesti havaitsemaan. Aktuaalinen ala tarkoittaa sellaisia ilmiöitä ja tapahtumia, jotka ovat seurausta reaalisen alan rakenteista. Tapahtumia voidaan havaita empiirisesti tai olla havaitsematta, mutta ne ovat siitä huolimatta olemassa olevia ja todellisia. Empiirinen ala tarkoittaa havaintoja ja kokemuksia, jotka ovat havaittavissa. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, s. 187–188.) Tieteen ja tutkimuksen kannalta todellisuuden rakenne tarkoittaa sitä, että reaalisesti olemassa olevista asioista pitää tehdä päätelmiä empiiristen havaintojen ja aktuaalisiin tapahtumiin perustuvien havaintojen pohjalta. Reaalisen alan rakenteita voidaan ymmärtää vain muodostamalla niitä koskeva teoria havaintojen perusteella.

Realistiseen ontologiaan ilmiöistä kuuluu emergenssin käsite, joka tarkoittaa kausaalisuutta synnyttävien rakenteiden päällekkäisyyttä (Kazi 2003, 24.) Kullakin hetkellä ilmiön syntyyn saattaa vaikuttaa useita päällekkäisiä reaalisen alaan kuuluvia rakenteita. Tästä seuraa se, ettei ilmiötä voida aina välttämättä palauttaa rakenneseinään (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009). Andrew Sayer (2000) kirjoittaa siitä, mitä emergenssi tarkoittaa tutkimuksen kannalta. Eri rakenneseinien yhdistelmät vaikuttavat keskenään ennakoimattomilla tavoilla ja synnyttävät lopulta erilaisia ilmiöitä. Voi olla mahdotonta tai ainakin vaikeaa eritellä näiden kunkin yksittäisen rakenteen vaikutuksia siihen, miksi havaitsemaamme ilmiö on juuri sellainen kuin on. (Sayer 2000.) Tutkijan tehtävä on kuitenkin pyrkiä näkemään, selittämään ja esittämään hypoteeseja näistä yhteyksistä. Pertti Kortenieniemi (2005) käyttää tästä esimerkkinä puun kaatumista metsässä. Puun kaatuminen johtuu painovoimasta. Painovoima on perimmäinen mekanismi, joka aiheuttaa puun kaatumisen. Kortenieniemi luettelee muilla tasoilla olevia

rakenteita, jotka osaltaan vaikuttavat siihen, että mekanismi toteutuu ja miten se toteutuu. Puu kaatuu -esimerkissä hän luettelee niitä olevan esimerkiksi myrsky, metsän omistajan rahapula, muutokset verotuskäytännöissä, puun korkea maailmanmarkkinahinta ja niin edelleen. (Korteniemi 2005, 20.) Korteniemen ajatuskulkua on helppo seurata. Myrsky mahdollistaa sen, että puun juurten pito heikkenee. Puu voi olla huonossa kunnossa, koska metsän omistajalla on rahapula, mikä puolestaan johtuu siitä, että maailmanmarkkinoiden vuoksi puuta ei ole saanut myydyksi. Samalla tavalla myös sosiaalisissa ilmiöissä perimmäiset mekanismit voivat olla havainnoitsijalle yhtä näkymättömiä kuin painovoima. Sosiaaliin ilmiöihin vaikuttavia mekanismeja on usein mahdollistamassa tai estämässä monia olosuhdetekijöitä.

Sosiaalityön käytännön työssä kohdatut ongelmat ovat usein monitahoisia ja eivätkä ne ole selitettävissä vain yhdellä tavalla. Emergenssin käsite tuntuu sopivan näihin ongelmiin hyvin. Esimerkiksi asiakkaan ongelmallisesta elämäntilanteesta voi olla vaikea tai mahdoton sanoa, mikä johtuu päihteidenkäytöstä, mielenterveysongelmasta ja mikä päihteidenkäyttöä ja mielenterveysongelmaa ylläpitävistä sosiaalisista verkostoista. Lisäksi asiakkaan elämänhistoria ja persoonallisuus asettavat ehtoja sille, miten päihdeongelma, mielenterveysongelma ja huonot sosiaaliset verkostot vaikuttavat häneen. Aiheuttavat ja edesauttavat mekanismit voivat olla näkymättömiä niin työntekijälle kuin asiakkaallekin, ja niistä voidaan esittää vain tulkintoja.

Emergenssin lisäksi selittämiseen ja kausaalisuuksien hahmottamiseen liittyy muitakin ongelmia. Pekkarinen ja Tapola-Haapala (2009) kirjoittavat, että inhimilliseen todellisuuteen liittyy ennustamattomuutta ja satunnaisuutta. Tarkka ennustaminen ei siis ole mahdollista. Sen sijaan tutkija pyrkii tekemään näkyväksi erilaisia tendenssejä ilmiöiden välisissä suhteissa. Aineistosta analysoituja tendenssejä pitää perustella. (Emt.) Universaalien totuuksien sijaan kriittisessä realismissa tiedostetaan, että sama interventio ei ikinä toteudu täysin samalla tavalla, ja että samalla interventiolla ei ole kahta kertaa täysin samoja vaikutuksia, sillä konteksti, lähtökohdat, prosessi, osalliset ja tulokset ovat erilaisia. (Grey & Plath & Webb 2009.)

3.2 Realismin ontologia yhdistyy arviointitutkimukseen

Perinteisessä arviointitutkimuksessa intervention vaikutuksia on selvitetty koeasetelmalla. Koeasetelmassa kontrolloidaan taustamuuttujat pois eli eristetään intervention vaikutus kaikista muista muutosta aiheuttavista tekijöistä. (Karjalainen 2012, 172.) Käytännössä koeasetelmassa eristäminen pitää tehdä valikoimalla riittävän suuri otos, joka jaetaan koe- ja kontrolliryhmiin. Muut

tekijät eristetään tällöin siten, että riittävän suuressa otoksessa sekä koe- että kontrolliryhmiin sattuu samassa elämäntilanteessa olevia ihmisiä, joihin oletetaan vaikuttavan samat taustamuuttujat. Oletetaan esimerkiksi, että päihdehoidon interventiossa työllistymisellä voi olla myönteinen vaikutus päihteenkäytön vähenemiseen. Jos työllistyminen ei sitten liittyisikään mitenkään kyseiseen interventioon, se on interventioista riippumaton muuttuja. Oletus olisi, että riittävän suurissa hoitoa saavassa ryhmässä ja hoidon ulkopuolella olevassa kontrolliryhmässä olisi yhtä monia ihmisiä, jotka työllistyvät arviointijakson aikana. Tällöin väliintulevien muuttujien vaikutus kumoutuu tilastollisessa analyysissä, joka pyrkii tarkastelemaan nimenomaan intervention vaikutusta vertailemalla koe- ja kontrolliryhmää, ja pystytään toteamaan, syntyikö vaikutus juuri interventioista vai muista tekijöistä. Moni realistisen arviointitutkimuksen metodologiaa kehittänyt ja realistista arviointia toteuttanut tutkija kuitenkin pitää perinteistä koeasetelmaa riittämättömänä sen selvittämiseksi, *miksi* jokin interventio vaikuttaa (Karjalainen 2012; Sayer 2000; Pawson & Tilley 1997; Paasio 2003; Kazi 2003). Realistisessa arviointitutkimuksessa ei ole tarkoitus kontrolloida pois eri olosuhteista johtuvia tekijöitä, vaan nimenomaan selvittää, miten olosuhteet mahdollistavat tai estävät intervention toimintaa, ja millaisia erilaisia muutoksia tapahtuu eri olosuhteissa (Pawson & Tilley 1997). On myös oletusarvo, että intervention vaikuttavuus ei ole pysyvää, vaan se vaihtelee tavoitteiden mukaan ja tilannekohtaisesti (Paasio 2003, 52).

Paasio (2003) kirjoittaa, että arviointitutkimuksessa tutkijalla on hypoteesi siitä, miten interventio vaikuttaa. Kun tutkija sitten testaa intervention vaikuttavuutta, hän kerää havaintoaineistoa joka tukee tai kiistää kyseistä hypoteesia. (Paasio 2003, 53.) On luontevaa ajatella, että myös sosiaalityöntekijä toimii työssään näin. Jos työntekijä olettaa intervention saavan aikaan tietyn muutoksen, katse kääntyy tarkkailemaan merkkejä tuosta muutoksesta. Muut muutokset asiakkaan elämäntilanteessa saattavat tällöin jäädä huomiotta, vaikka ne voivat olla yhtä merkittäviä tavoitteiden saavuttamisen kannalta kuin kyseisellä interventiolla tavoiteltu muutos. Paasion (2003) mukaan edellä kuvatussa tilanteessa tutkija keräisi havaintoja toteutuneesta interventioista ja toteutuneesta, oletetusta muutoksesta asiakastilanteesta. Realistisessa arvioinnissa näiden lisäksi tulisi kuitenkin käyttää aineistona myös havaintoja asiakkaan kokonaistilanteesta, asetetusta tavoitteesta, potentiaalisista muutosvoimista, muutoksen luonteesta, tietoa muista toteutuneista interventioista ja asiakkaan tilanteesta toteutuneista muutosvoimista. (Paasio 2003, 54.) Intervention erilaiset vaikutukset eri elämäntilanteissa ja eri lähtökohdista tulevien asiakkaiden kanssa tulevat esiin, kun analyysissä voidaan hyödyntää kaikkia edellä mainittuja tietoja.

Kääriäinen (1989, 15) pitää keinotekoisena perinteisen arviointitutkimuksen asetelmaa, jossa asiakkaat laitetaan samalle viivalle yhden saman ominaisuuden perusteella. On otettava huomioon,

että eri konteksteissa sama ongelma voi toimia eri tavalla, ja että sama interventio voi aiheuttaa erilaisia lopputuloksia. (Emt.) Tämä ajatus tuntuu istuvan hyvin realistisen arvioinnin odotukseen intervention kohderyhmän sisäisistä eroista, ja erojen seurauksista. On myös mahdollista, että ongelma vain näyttää päällisin puolin samalta. Jos ongelma esimerkiksi näyttäytyy perheenjäsenten välisinä ristiriitoina, sen taustalla voi eri ihmisten kohdalla olla esimerkiksi mielenterveysongelma, päihteidenkäyttö tai haitalliset vuorovaikutustavat. Toisaalta mikä tahansa edellä mainituista kolmesta voi olla myös seurausta perheristiriidoista. Pawson ja Tilley (1997) kirjoittavat, että realistisessa arviointitutkimuksessa ajatellaan, ettei kaikkien taustatekijöiden kohdalla ole aina mahdollista määritellä syy-seuraussuhteita. Tällöin voidaankin tyytyä toteamaan, missä kontekstissa interventio toimi, vaikkei sen vaikuttavaa mekanismia ymmärrettäisikään. Toisin sanoen havaittu korrelaatio tiettyjen taustatekijöiden, tietyn kontekstin, tietyn intervention ja tietyn lopputuloksen välillä on jo itsessään hyväksyttävä tulos. Kun taustatekijät on riittävän huolellisesti ja yksityiskohtaisesti kartoitettu, voidaan interventiota käyttää vastaavissa tilanteissa, vaikka ei välttämättä voitaisikaan täysin ymmärtää, miksi se toimii kyseisessä tilanteessa. Kuitenkin hypoteesien muodostaminen intervention vaikutusmekanismeista on tärkeää. (Emt.)

3.3 Kausaalisuus ja selittämisen tavat realistisessa arvioinnissa

Mansoor Kazi (2003) kirjoittaa, että realistisessa maailmankuvassa intervention tuloksia ei voida selittää eristämällä selityksen kohteeksi vain toteutettu interventio ja mitattu muutos asiakkaissa. Sen sijaan kyse on intervention vaikutusmekanismista, joka saa aikaan muutoksen rakennelmassa, johon kuuluu useita muita mekanismeja ja rakenteita. Tämä rakennelma on olemassa valmiissa historiallisessa, kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissa. Selittämiseen pitää ottaa mukaan kaikki edellä mainitut tekijät. Kazi kutsuu tätä selittämisen tapaa retroduktioksi. Intervention tai palvelun vaikuttavuuden arvioiminen tarkoittaa sen ymmärtämistä, miksi muutoksia on aiheutunut, ja miten interventio oli vuorovaikutuksessa erilaisten vaikutusta välittävien mekanismien kanssa, ja missä konteksteissa tämä tapahtui. (Kazi, 2000, 24–25.) Realistisessa arvioinnissa kausaalisen yhteyden vahvistamista intervention ja muutoksen välillä ei pidetä vielä riittävänä lopputuloksena. Kazin (2000) mukaan tavoitteena on pystyä selittämään, mitä ja miksi interventiossa tapahtuu sellaista, että muutos syntyy.

Pawson ja Tilley (1997) kirjoittavat kysymyksistä, joihin realistisen arvioinnin pitää pyrkiä vastaamaan tai ottamaan huomioon. Tutkijan pitää pyrkiä selittämään, miten mekanismit, jotka

ylläpitävät ja synnyttävät sosiaalisia ongelmia poistuvat tai kumoutuvat vaihtoehtoisten mekanismien myötä, kun interventio toteutetaan. Tutkijan pitää kartoittaa asiakkaiden erilaiset lähtökohdat mahdollisimman hyvin, jotta on mahdollista tarkastella, missä konteksteissa intervention mekanismit toimivat. Pawson ja Tilley kutsuvat konteksti-mekanismi-tulos-konfiguraatioksi sitä selittämisen tapaa, johon realistisessa arvioinnissa pyritään. On tiedettävä se konteksti, jossa interventio tietylle asiakkaalle toteutettiin, mekanismi, jolla intervention vaikutus muutti asiakkaan tilannetta, ja tulos, jonka interventio sai aikaan. He tiivistävät realistisen arvioinnin keskeisen periaatteen kysymyksiin ”mikä toimii, kenelle ja missä olosuhteissa”. Pawson ja Tilley käyttävät rautalankaesimerkkinä sosiologian klassikkoa, Émile Durkheimin tutkimusta itsemurhasta¹. Katoliset ja protestanttiset yhteisöt erosivat toisistaan itsemurhaluvuissa. Yhteisöt erosivat toisistaan myös sen suhteen, miten potentiaalinen uhri saa tukea ja solidaarisuutta, mikä voidaan mieltää realismin näkökulmasta mekanismiksi. Kulttuuritausta ja yhteisö taas olivat konteksti, joka esti tai mahdollisti mekanismin toiminnan. (Pawson & Tilley, 1997.)

Kazi (1998) on hahmotellut mallin siitä, miten realistinen arviointi etenee. Mallia hän nimittää realistisen vaikuttavuuden kehäksi (englanniksi realist effectiveness cycle). Ensin tehdään katsaus teoriaan mahdollisten vaikutusmekanismien ja tulosten kartoittamiseksi. Teoriakatsauksessa tutkijan pitää jo tietää, millainen interventio on kyseessä ja mitä tavoitteita sille on asetettu intervention toteuttajan taholta. Seuraavaksi tutkija asettaa hypoteeseja, jotka vastaavat siihen, mitä muutosta interventio saa aikaa, millaiset kontekstit vaikuttavat muutokseen ja mitkä sosiaaliset, kulttuuriset tai muut mekanismit ympäristössä mahdollistavat muutoksia tai estävät intervention vaikutusmekanismien toiminnan. Seuraavaksi tutkijan valitsee hypoteeseihin ja teoriaan sopivat menetelmät havaintojen tekemiseksi ja niiden analysoimiseksi. Hypoteesien ja teorian yhteensopivuutta arvioidaan todellisuuden kanssa havaintojen analyysin perusteella. Neljännessä vaiheessa on oletettavaa, että on pystytty tekemään yleistä intervention mallia tarkempia havaintoja siitä, ”mikä toimii kenellekin, ja missä olosuhteissa”. Intervention mallia tulisi täydentää tällä karttuneella tiedolla. Lopuksi sitä teoreettista ajattelunperustaa, johon interventio perustuu, voidaan kehittää eteenpäin tai ottaa lähtökohdaksi lisää teoriaa, joka kattaa enemmän inhimillisen todellisuuden moninaisuutta. (Emt.)

¹ Durkheim, Emile (1951) ”Suicide.” New York, Free Press.

3.4 Miten vaikuttavuutta mitataan realistisessa arvioinnissa?

Sayer (2000) jaottelee realistisen tutkimuksen menetelmien perusteella joko intensiiviseen tai ekstensiiviseen. Intensiivinen tutkimusasetelma tutkii tapauksia tai käyttää pientä aineistoa. Tarkoitus on selvittää yksityiskohtaisesti ja eritellen, mikä interventiossa tai olosuhteissa on saanut aikaan muutoksen. Samalla kartoitetaan, mitä kukin toimija (esimerkiksi asiakas, perhe, työntekijät ja muut osalliset) on todella intervention aikana tehnyt. Menetelmiksi Sayer ehdottaa interaktiivisia haastatteluja, etnografiaa ja laadullisia analyysimenetelmiä. Ekstensiivinen tutkimus taas selvittää asiakasryhmän säännönmukaisuuksia, kaavamaisuuksia ja ryhmiä erottelevia piirteitä. Tietoa näistä saadaan kyselylomaketutkimuksilla tai standardoiduilla haastatteluilla, joita analysoidaan tilastollisin menetelmin. Ekstensiivinen tutkimus ei Sayerin mukaan tuota selityksiä kausaalisuuksista, vaan se ainoastaan osoittaa yleistettäviä representaatioita interventiosta ja sen kohderyhmästä. (Emt.) Sayerin jaottelussa näkyy kriittisen realismin maailmankuvan mukainen ajatus inhimillisen toiminnan monimuotoisuudesta. Vaikka tilastollisesti pystyttäisiin selvittämään, että intervention ja tietyllä mittarilla operationalisoidun muutoksen välillä on yhteys, ei vielä pystytä vastaamaan kysymykseen, mikä interventiossa on toiminut ja miksi, ja miksi juuri kyseisille asiakkaille. Juuri näitä kysymyksiä pidetään realistisen arvioinnin peruskysymyksinä (esim. Pawson & Tilley, 1997; Kazi 2003, 23–31).

Arvioitsijan tulee tehdä valinta, mikä hyväksytään käyttökelpoiseksi tiedoksi inhimillisestä todellisuudesta. Guba ja Lincoln (1989, 84) jaottelevat arviointitutkimukset tiedonmuodostuksen tavan perusteella konventionaalisiin ja konstruktiiivisiin. Konventionaalinen arviointi perustuu empiriaan, joka muodostuu objektiivisinä pidetyistä havainnoista. Konstruktivistinen arviointi puolestaan painottaa osapuolten subjektiivista kokemusta vaikuttavuudesta. He pitävät hyväksyttävänä, että tutkija liikkuu tutkimuksessa ontologisesta ja epistemologisesta paradigmasta toiseen, jopa riippumatta käytetyistä menetelmistä. (Emt. 84, 157.) Pawson ja Tilley (1997) näkevät kuitenkin arviointitutkimuksen keskeisenä elementtinä myös kvantitatiivisen aineiston, jolla voidaan osoittaa yhteyksiä ilmiöiden välillä. Ilman laadullista tietoa ilmiöistä ja niiden kontekstista hekin pitävät tietoa tilastollisesti merkitsevästä yhteydestä ilmiöiden välillä riittämättömänä. (Emt.) Suikkanen ym. (2004, 21) toteaa, että vaikutusten numeerisen mittaamista pidetään hyvin haasteellisena, ja mittaamisen sijaan parempi vaihtoehto on vaikutusten kuvaaminen. Hän muistuttaa, että vaikutuksessa on myös kyse subjektiivisesta kokemuksesta. (Emt.)

Millä menetelmillä näistä vaikutuksista kertovista seikoista voi sitten saada tietoa? Tekemäni realistista arviointitutkimusta soveltaneiden tutkimusten kartoituksen ja katsauksen (ks. Pawson & Tilley 1997, 103–114; Spurling & Kazi & Rogan 2000; Kazi & Manby & Buckley 2001; Väyrynen

& Fränti 2010; Heikkinen 2006; Suikkanen & Martti & Linnakangas 2004) perusteella metodologiaa voidaan jäsentää ainakin sen mukaan, miten tutkija suhtautuu tutkittavan intervention osallisiin, asiakkaisiin ja työntekijöihin, tiedon tuottajina. Kyse on mielestäni osaltaan myös arvovalinnasta: Onko asiakkaan subjektiivinen kokemus autetuksi tulemisesta ja muutoksesta riittävä aineisto, vai pitääkö vaikutusten näkyä ulkoisesti havaittavana muutoksena?

Aiemmasta realistista arviointia soveltaneesta tutkimuksesta on jäsennettävistä ainakin kaksi tapaa tiedon keräämiseen. Yhtenä mahdollisuutena on kysyä tutkittavilta suoraan intervention muutostekijöistä. Tällöin haastateltavat kertovat, mikä heidän mielestään interventiossa on toiminut ja miksi. Haastateltava tekee tulkinnan oman kokemuksensa perusteella. Jos haastateltavana on työntekijä, hänen voidaan ajatella tekevän tulkinnan muutostekijöistä myös sen ohjelmateorian perusteella, johon hän itse ajattelee työnsä perustuvan. Sanna Väyrynen ja Juha Fränti (2010) ovat tutkineet päihde- ja mielenterveyskuntoutusta tarjoavan avopalvelun asiakkaiden kokemuksia kuntoutuksesta. He ovat tehneet analyysin vaikuttavuuden näkökulmasta, ja vaikuttavuutta on lähestytty realistisen arvioinnin näkökulmasta. Tutkimuksen kahtena arviointitehtävänä oli etsiä kuntoutuksen muutosta mahdollistavia ja estäviä tekijöitä ja palvelun aikaansaamia muutoksia asiakkaiden kokemusten perusteella. Väyrynen (2012) on kuvannut tutkimuksen menetelmiä tarkemmin artikkelissaan. Hän kuvaa tutkimuksen metodologiaa, joka perustui asiakkaiden teemahaastatteluihin. Haastattelussa tutkija kysyi asiakkaalta lähtötilannetta, asioita, jotka ovat muuttuneet kuntoutuksen aikana suhteessa päihteidenkäyttöön, mielialaan, ihmissuhteisiin ja arkeen sekä muutosta edesauttaneita tai asiakkaan tilannetta edistäneitä ja huonontaneita tekijöitä. (Väyrynen, 2013, 275–277.)

Toinen vaihtoehto analysoida vaikuttavuutta on epäsuorasti, jolloin tutkija tekee tulkintoja kuulemastaan, näkemästään tai lukemastaan. Tutkijan on mahdollista tehdä tulkintoja myös haastateltavan kanssa yhdessä. Tällä tavalla toteutetuissa tutkimuksissa tutkija pyytää haastateltavaa kertomaan esimerkiksi jonkun intervention toteutumisesta: mitä interventiossa on tehty ja miten se on toteutettu, ja onko tilanne ollut jotenkin erilainen intervention jälkeen. Tutkija voi sitten tehdä analyysin perusteella tulkintoja muutosmekanismeista, eli mikä toteutuneessa interventiossa on mahdollisesti johtanut mihinkin. Esimerkiksi Alpo Heikkinen (2006) on tutkinut lastensuojelun poikaryhmän aikaansaamia poikien hyvinvoinnin muutostekijöitä. Heikkinen on kerännyt tietoa etnografisella lähestymistavalla, johon kuului osallistuminen ryhmän toimintaan, harjoituksiin ja sen lisäksi havainnointia, haastattelua ja kysymysten esittämistä toimintaan osallistumisen ohessa. Heikkinen nimittää menetelmää ”realistiseksi etnografiaksi”, sillä hän teki tulkintoja poikaryhmän arjen toiminnassa ilmenevistä konteksteista ja mekanismeista. Esimerkiksi havainto siitä, että pojat

haluavat tuoda aikuisten selvitettäväksi jonkun ristiriidan, on tulkittavissa sosiaalisten taitojen muutostekijäksi, joka aktivoitui poikaryhmässä. Tulkinta liittyy siihen, että tutkija tiesi poikien taustasta, että koulussa heillä oli ongelmana jatkuvat tappelut, ristiriidat ja väkivaltaisuus muita oppilaita kohtaan. Lisäksi pojat olivat itse kertoneet tutkijalle haastateltaessa, että haluaisivat kehittyä sosiaalisissa taidoissa. (Heikkinen; 2006; 51–66, 80–85.)

Vaikuttaa siltä, että asetelmassa, jossa tavoitetaan asiakkaan tai työntekijän kokemukseen perustuvaa näkökulmaa, arviointi ja realismi tulevat suoraan haastatteluun kysymysten muodossa. Tutkija muotoilee kysymykset siten, että haastateltava tekee jo itse arviointityötä vastauksissaan. Analyysimenetelmät voivat olla esimerkiksi sisällönanalyttisiä, joilla pyritään tiedon tuottamiseen jäsentämällä ja järjestämällä. (Esim. Väyrynen & Fränti, 2010.) Toinen asetelma perustuu siihen, että tutkija kerää ensin kuvailevaa tietoa tai mittaustietoa, jota sitten analysoi arviointiin soveltuvien analyysimenetelmin. (Esim. Heikkinen, 2006.)

4. Lastensuojelun perhetyö

4.1 Mitä on lastensuojelun perhetyö?

Ritva Nätkin ja Jaana Vuori (2007) määrittelevät perhetyön voivan tarkoittaa kaikkea työtä, jossa perhe ja perheenjäsenet joko yhdessä tai erikseen ovat kohteena tai asiakkaina. Perhetyötä tehdään perheen hyvinvoinnin vuoksi ja sitä kehystää huoli perheiden ongelmista. Nätkinin ja Vuoren laajassa määritelmässä perhetyötä voivat siis tehdä kaikenlaiset hyvinvoinnin ammattilaiset kuten sosiaalityöntekijät mutta myös terveydenhoitajat, lääkärit ja opettajat. Työmuodot voivat olla esimerkiksi poliittista vaikuttamista, valistustyötä tai asiakastyötä. (Emt.) Erotuksena tästä laajasta määritelmästä keskityn tutkielmassani perhetyöhön, jolla tarkoitetaan kunnan organisoimaa lastensuojelulain mukaista tukitoimea.

Perhetyöntekijä on hyvin uusi ammattinimike lastensuojelun työkentällä, ja sen voidaan katsoa syntyneen vasta 90-luvun aikana. 90-luvulla kunnat ovat alkaneet palkkaamaan työntekijöitä enemmän perhetyöntekijä-nimikkeellä sosiaalitoimistojen lastensuojelutyöhön. (Reijonen 2003). Suomalaisen perhetyön juurien voidaan nähdä olevan sotien jälkeen aloitetussa kodinhoitopalvelussa. Kodinhoito tarjosi kotityöapua mutta myös valistusta kodin ja lasten hoidosta. Hiljalleen monissa kunnissa kotipalvelua alettiin suunnata yhä moniongelmaisemmille perheille. Työn luonne alkoi suuntautua kodinhoidosta enemmän keskusteluun perustuvaksi muutostyöksi. (Satka 1994.) Lastensuojelulaitokset alkoivat 80- ja 90-lukujen aikana tehdä enemmän avohuollon lastensuojelutyötä. Avohuollollisia työmuotoja työntekijät kutsuivat perhetyöksi. (Forsberg 1998.) Laitosten siirtymisestä kohti avotyötä on luettavissa Timo Tuuralan (1992, 1993) hankeraportteista, jotka kuvaavat joidenkin Tampereen kaupungin lastensuojelulaitosten siirtymästä kohti avohuollollisia työmuotoja 1990-luvun alkupuolella. Yksinkertaistettuna laitosten siirtyminen avotyön yksiköiksi on seurannut Tuuralan raporttien mukaan seuraavaa logiikkaa. Sijaishuoltolaitoksessa työntekijä kasvattaa ja huolehtii lapsesta tilanteessa, jossa vanhemmat eivät ole siihen kyenneet. Sen sijaan avotyötä tekevässä yksikössä työntekijä pyrkii muuttamaan perheen toimintaa pysyvästi siten, että kotona vallinneet puutteet lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa poistuvat. Tuurala kuvaa raporteissa työtapaa uusissa avohuollon yksiköissä, mitä hän nimittää perhetyöksi. Työskentely alkoi lastensuojeluilmoituksen vastaanottaneen sosiaalityöntekijän, avotyöntekijän ja perheen yhteisellä neuvottelulla, jossa tehdään suunnitelma avotyöskentelylle. Tuuralan kuvaamassa työskentelyn mallissa oli sisällytettynä elementtejä ratkaisukeskeisestä

terapiasta. Tuurala kuvaa työtä muun muassa istuntomuotoiseksi, keskustelevalaksi työtavaksi, mutta toteaa työtyylin vaihtelevan asiakasperheen, tapauksen ja työntekijöiden mukaan. Avotyötä on toteutettu pääosin perheen kotona tapahtuvina istuntoina. (Tuurala 1992; 1993.) Tuuralan kuvauksessa on selviä yhtymäkohtia kunnan X perhetyöhön mutta myös Johanna Hurtigin (2003, 27–28) kuvaukseen perhetyön prosessista. Lastensuojelun perhetyön historiaan ja kehitykseen perehtyminen on auttanut ymmärtämään kulttuurista ja ideologista taustaa, johon nykypäivän perhetyö perustuu. Historiaan perehtyminen osaltaan selittää sitä, miksi suomalainen lastensuojelu vastaa lapsen avun ja tuen tarpeisiin perhetyöksi nimetyllä interventiolla.

Tarja Heino, Kristiina Berg ja Johanna Hurtig (2000) ovat tehneet laajan selvityksen siitä, millaista työtä järjestöjen ja kuntien organisaatioissa tehdään perhetyö-nimikkeellä. Selvityksen mukaan eri organisaatioissa, jotka ovat maantieteellisestikin kaukana toisistaan eri osissa Suomea, on kehitetty erilaisia perhetyön muotoja toisistaan tietämättä. Perhetyön työmuodot, organisointitavat ja toimijat ovat moninaisia. (Emt.) On huomioitava, että selvitys on tehty vuonna 2000, mutta voidaan olettaa siltä, että tekijöiden havainto perhetyön moninaisuudesta eri kunnissa ja organisaatioissa ei ole radikaalisti muuttunut reilussa kymmenessä vuodessa. Heino, Bergin ja Hurtigin selvityksessä on kuvaus viidessä helsinkiläisessä sosiaalipalvelutoimistossa ja viiden kunnan sosiaalitoimistoissa ja -virastoissa toteutettavasta perhetyöstä. Kirjoitan lyhyesti siitä, millainen kuva näiden kymmenen kuvauksen perusteella muodostuu kunnallisen lastensuojelun perhetyöstä. Yhteensä selvityksessä on 48 kuvausta järjestöjen, kuntien ja lastensuojelulaitosten toteuttamista työmuodoista, jotka on nimetty perhetyöksi. Kuntien ja kaupunkien järjestämän perhetyön tehtäviksi mainitaan vanhemmuuden ja kasvatustehtävissä tukeminen, perheen voimavarojen etsiminen, erilaisten elämänhallinnan ja arkirutiinien ylläpidon taitojen löytäminen ja tukeminen, lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen tukeminen, ohjata hakemaan apua eri tahoilta ja palveluista, perheenjäsenten ristiriitoihin puuttuminen sekä perheen tilanteen seuraaminen ja arjen havainnointi. Useimmat näistä tehtävistä toistuivat eri kuvauksissa jossain muodoissa. Perhetyötä kuvattiin tavoitteelliseksi toiminnaksi, jonka on tarkoitus aikaansaada muutosta. Perhetyö tapahtuu pääosin perheissä heidän kotonaan, ja perustuu keskusteluihin perheenjäsenten kanssa ja perhetyöntekijän arjessa mukanaoloon ja arjen havainnoimiseen. (Emt., 61–72, 94–98, 102–105, 109–113, 121–124.)

Myös perhetyön kohde vaihtelee koko perheestä sen yksittäisiin jäseniin. Perhetyö voi kohdistua yksittäisiin perheenjäseniin, joihinkin perheenjäseniin tai koko perheeseen (Uusimäki 2005, 22). Eri perheenjäseniin saattaa myös samanaikaisesti kohdistua erilaista perhetyötä, ja eri perheenjäsenten tarvitsema apu voi olla erilaista (Heino & Berg & Hurtig 2000). Mervi Uusimäki (2005, 28) hahmottaa perhetyötä vanhempien ja perhetyön kanssa tekemisissä olevien tai sitä toteuttavien

työntekijöiden ryhmähaastatteluihin perustuen. Ryhmähaastatteluissa perhetyön perusteluksi työmuotona hahmottui ihmisen ymmärtäminen perheen osaksi. Yksilön hyvinvointi tai ongelmat eivät ole tyhjiössä, vaan ne rakentuvat suhteessa tai vuorovaikutuksessa muihin, tässä tapauksessa perheenjäseniin. (Emt.) Lapsen hyvinvoinnin on helppo mieltää olevan kytköksissä perheeseen, mikä samalla legitimoi perhetyön lastensuojelun työmuotona. Mutta mitä perhetyön kohteena ja kontekstina oleva perhe sitten tarkoittaa? Hannele Forsberg (2003, 9) kirjoittaa, että perhe voidaan nähdä instituutiona, joka yhteiskunnallisten ja kulttuuristen prosessien tuote, ja jota jatkuvasti tulkitaan, uusinnetaan ja rakennetaan sosiaalisissa käytännöissä olemassa olevaksi. Forsbergin näkemys perheestä edustaa kriittistä perhetutkimusta, joka näkee koko perheen käsitteen epämääräisenä, arvolatautuneena ja johonkin tiettyyn yhteiskunnalliseen aikaan ja paikkaan sidottuna määritelmänä. Perhetyöstä puhuttaessa perheen määritelmä on olennainen, sillä käsitys perheestä vaikuttaa siihen, kenen kanssa työtä tullaan tekemään: Forsberg (1998) kuvaa kahden perhetukikeskuksen perhetyötä koskeneessa tutkimuksessaan, miten laajasti jotkut perhetyöntekijät saattoivat käsittää perheen. Osalla oli vakiintunut käsitys työn kohteena olevasta perheestä, mutta jotkut haastatellut perhetyöntekijät hyväksyivät perheen määritelmään mukaan isovanhemmat ja jotkut kertoivat antavansa vanhempien tai lapsen tai nuoren itse määritellä, keitä perheeseen kuuluu (emt.). Omissa haastatteluissani en pyytänyt haastatelluilta erikseen perheen määritelmää. Haastatellut puhuivat usein biologisista vanhemmista, isä- ja äitipuolista ja muualla asuvista vanhemmista luontevasti samanvertaisina ja yhtäläisinä perhetyön asiakkaina siinä mielessä, ettei kenenkään mukanaoloa työskentelyssä perusteltu erikseen. Joissain haastatteluissa mainitut isovanhemmat muodostavat kontrastin tähän. Kun haastatellut kertoivat isovanhempien mukana olosta työskentelyssä, perusteltiin tätä esimerkiksi selittämällä mukanaolon liittyvän johonkin menetelmään kuten läheisverkostotyöhön tai lapsen elämänpiiriin ja sosiaalisten virikkeiden laajentamiseen. Käytän itse tutkielmassa termejä perheenjäsenet tarkoittamaan lapsia ja kaikkia työskentelyssä mukana olevia aikuisia, jotka muodostavat lasten ympärille intiimien läheissuhteiden verkoston. Käytännössä tämä tarkoittaa yhdessä tai erillään asuvia biologisia vanhempia ja isä- tai äitipuolia, jollen erikseen toisin mainitse. Käytän myös käsitettä vanhemmat, mutta aineiston perusteella tämä voi perhetilanteesta riippuen tarkoittaa myös isä- ja äitipuolta.

Tutkielmassani keskityn tarkastelemaan nimenomaan kunnallisesti organisoitua lastensuojelun perhetyötä, jota toteuttavat kunnan työntekijöinä toimivat perhetyöntekijät. Lastensuojelulain 36 § velvoittaa kuntia järjestämään tarvittaessa perhetyötä avohuollon tukitoimena (LSL 417/2007). Myöskään lastensuojelulaki ei erittele, mitä perhetyöllä tarkoitetaan. Lain perusteluissa se määritellään perheen kotona tehtäväksi työksi, joka on esimerkiksi perhetyöntekijän antamaa

keskusteluapua ja tukea arjen toiminnoissa. Lain perustelujen mukaan tämä psykososiaalinen työ voi olla sisällöltään vanhempien tukemista kasvatustehtävässään, vanhemmuuden arviointia, lapsen hyvinvointia tukevan toiminnan järjestämistä sekä vauvaperheissä vuorovaikutustaitojen ja lapsen tarpeiden tunnistamisen opettamista. (HE 272/2007 vp, Eduskunta.) Monet lastensuojelulain ja lain perustelujen käsitteet ovat monitulkintaisia, eivätkä ne sido perhetyötä mihinkään työmuotoihin, menetelmiin tai edes yksiselitteisiin tavoitteisiin. Kirjallisuuskatsauksen perusteella on oletettavaa, että perhetyön työmuodot ja menetelmät voivat vaihdella kunnittain yhä tänäkin päivänä. Tutkimustehtäväni kannalta onkin tarpeen määritellä tarkemmin, mitä perhetyö on kunnassa, johon aineistoni perustuu.

4.2 Perhetyö kunnassa X

Kunnan X lastensuojelussa on tällä hetkellä yhteensä kuusi perhetyöntekijän toimea. Perhetyöntekijöiden koulutustausta vaihtelee opistotason ja toisen asteen tutkinnoista sosionomin ammattikorkeakoulututkintoon. Perhetyöntekijöillä ei ole tällä hetkellä keskinäistä työnjakoa työtehtäviin liittyen. Kuvaan seuraavissa tekstikappaleissa kunnassa X tehtävää perhetyötä perustuen vuoden 2013 alussa kunnassa laadittuun perhetyöntekijän työnkuvaukseen.

Perhetyö perustuu aina sosiaalityöntekijän, perhetyöntekijän ja perheen yhteisellä tapaamisella laatimaan perhetyön suunnitelmaan. Perhetyön suunnitelmaan kirjataan perhetyön tavoitteet ja työmuoto, joilla tavoitteisiin pyritään pääsemään. Tavoitteet voivat vaihdella perheittäin erilaisten tarpeiden pohjalta, mutta taustalla on aina lastensuojelullinen huoli lapsen tilanteesta. Perhetyön tavoitteiden ajankohtaisuutta ja saavuttamista arvioidaan määräajoin perhetyön suunnitelman tarkistuspalaverissa, joka pyritään pitämään kolmen kuukauden välein. Työnkuvauksesta on luettavissa erilaisia lastensuojelun perhetyön tehtäviä. Perhetyön keskeinen tehtävä on ohjata ja tukea perhettä arkipäivän tilanteissa ja haasteissa. Perhetyöntekijän tehtävänä on myös arvioida perheen tilannetta työskentelyn aikana. Perhetyö voi myös olla kontrollin muoto. Perhetyöntekijä ottaa puheeksi huolenaiheita, ja motivoi perhettä muutokseen. Hurtig (2003, 27) kuvaakin perhetyön työskentelyn tyypillisiksi elementeiksi tiedonkeruun, tilannearvioinnin, keskustelut, sisällöltään räätälöidyt tapaamiset ja pyrkimyksen ohjata ja tukea perhettä niissä arjen kysymyksissä, jotka nähdään ongelmallisina tai toimimattomina. Ainakin kirjallisen työnkuvan perusteella kunnan X

perhetyö vastaa sitä käsitystä, joka perhetyöstä muodostuu sen tutkimukseen perustuvista määrittelyistä (Heino ym., 2000, 21, 189–190; Heino, 2008, 46–48).

Perhetyöntekijöillä on kunnassa muitakin työtehtäviä kuin perhetyön suunnitelmaan perustuva muutostyö. Perhetyöntekijä muun muassa edustaa lastensuojelua päiväkotien varhaisen puuttumisen ryhmissä ja verkostopalavereissa, voi toimia sosiaalityöntekijän työparina lastensuojelutarpeen selvityksissä tai perhetyöntekijät voivat tehdä lastensuojelutarpeen selvitykseen kuuluvia kotikäyntejä omatoimisesti sosiaalityöntekijän ohjeistuksen mukaan. Perhetyöntekijä on työntekijänä myös lapsen ja vanhemman tuetuissa tapaamisissa, jos niitä järjestetään lastensuojelun kautta. Kaikki perhetyöntekijöiden tekemä työ ei tutkielmani näkökulmasta ole lastensuojelun avopalveluna toteutettavaa perhetyö-interventiota. Erotuksena näistä muista tehtävistä, joita kunnan X perhetyöntekijöillä on, käsittelen tutkielmassani ainoastaan perhetyön suunnitelmaan perustuvaa asiakastyötä, joka on aloitettu sosiaalityöntekijän päättämänä lastensuojelun avohuollon tukitoimena. Kutsun tätä lastensuojelun perhetyöksi.

Tarkastelen tutkielmassani kaikkea kunnassa X tehtävää lastensuojelun perhetyötä kokonaisuutena riippumatta siitä, millä tavoitteilla ja millaisten perheiden kanssa sitä tehdään. Oletukseni on, että keinot ja menetelmät pyrkii muutokseen erilaisten asiakasryhmien kanssa voivat kertoa myös jotain yleistettävää perhetyön vaikutusmekanismeista. Jotkut mekanismit ja kontekstit, jotka liittyvät muutoksiin vauvaperheen elämässä, voivat olla mielenkiintoista tietoa myös kouluikäisten lasten perhettä tarkasteltaessa. Arlene Andrews ja Lynn McMillanin (2013) lastensuojelun interventioita tarkastelevan kirjallisuuskatsauksen perusteella vaikuttaa siltä, että on olemassa jotain yleisiä, interventioiden vaikuttavuuteen liittyviä tekijöitä, jotka eivät ole yhteydessä vain tiettyyn asiakasryhmään tai ongelmatyyppiin. Tarkastelen kyseistä kirjallisuuskatsausta ja muita perheinterventioiden vaikuttavuuteen liittyviä aiempia tutkimuksia seuraavassa alaluvussa tarkemmin.

4.3 Miten perhetyön vaikuttavuudesta voidaan tutkimuksen valossa päätellä?

Suomalaista lastensuojelun perhetyötä koskevan kirjallisuuskatsauksen perusteella voidaan todeta, että perhetyölle ei ole selvää ja yksiselitteistä määritelmää lainsäädännössä eikä tutkimuksen perusteella. Olen pyrkinyt kartoittamaan vaikuttavuutta ja vaikuttavuusmekanismeja koskevaa aiempaa tutkimusta sellaisista auttamistyön interventioista, joiden voi toteutustapansa ja

toimintamuotonsa perusteella ajatella sopivan kunnassa X tehtävään perhetyöhön. Muita interventioita koskevan tiedon perusteella voidaan muodostaa hypoteeseja myös kunnan X perhetyön vaikuttavuusmekanismeista. Teemahaastattelun yhtenä osa-alueena haastatelluille esittämäni väittämät muutosta aikaansaavista mekanismeista ja konteksteista perustuvat tekemääni tutkimuskatsaukseen.

Arlene Andrews ja Lynn McMillan (2013) ovat tehneet meta-analyysin lastensuojelun kontekstiin sopivien, perheisiin kohdistuvien interventioiden vaikuttavuudesta. Katsauksen tarkoitus on antaa sosiaalityöntekijöille näyttöön perustuvia kriteereitä, joiden perusteella arvioida ja valita interventioita omille asiakasperheilleen. Katsaukseen mukaan otetut tutkimukset käsittelivät palveluita ja interventioita perheille, joissa on riski ilmetä tai on jo ilmennyt vakavia ongelmia kuten fyysistä tai psyykkistä kaltoinkohtelua tai laiminlyöntiä. Useimmissa meta-analyysiin valittujen tutkimusten perheissä oli lisäksi useita kuormittavia olosuhdetekijöitä kuten terveyteen ja mielenterveyteen, riippuvuuksiin, köyhyyteen, työttömyyteen ja kulttuuriseen marginaalisuuteen liittyviä haasteita. Katsauksen interventiot ovat vanhemmille suunnattuja interventioita, mutta niissä on ollut työskentelyn kohteena vaihtelevasti vain vanhemmat, vanhemmat ja lapset tai isompi perhesysteemi. Pelkästään lapsiin kohdistuvat interventiot on jätetty katsauksesta pois. Katsauksesta on rajattu pois myös sellaiset interventiot, joissa vanhempien tai perheen avun tarve johtui pääasiassa lapsen kehityksellisistä tai neurologisista haasteista, lapsen rikollisuudesta tai lapsen raskaudesta kuitenkin ilman lastensuojelullista huolta. (Emt.) Kirjallisuuskatsauksen kuvaus perheistä, joille tutkimusten käsittelemät interventiot on suunnattu, tuntuu sopivan hyvin lastensuojelun perhetyöhön.

Andrews ja McMillan löysivät tutkimuksista tekijöitä ja teemoja, jotka yhdistivät tutkittuja interventioita riippumatta interventioiden mallista ja niiden kohdeasiakasryhmästä. Yhdistävät tekijät klusteroitiin ja niistä voitiin muodostaa kolme periaatetta siitä, mitkä tekijät lisäävät interventioiden vaikuttavuutta. Ensinnäkin intervention on oltava yhteensopiva lastensuojelujärjestelmän kanssa. Toisekseen interventiota toteuttavien työntekijöiden pitää pystyä rutiininomaisesti tuottamaan seurantatietoa edistymisestä. Seurantatieto ei tarkoita vain raportteja, vaan kyse on isommasta kokonaisuudesta. Vaikuttavuus yhdistyy Andrews ja McMillanin mukaan työn suunnitelmallisuuteen, siihen, miten suunnitelma on laadittu, ja intervention prosessin että lopputulosten seurantaan. Palvelun järjestävän sosiaalityöntekijän tulisi kyetä tekemään vanhempien kanssa suunnitelma, jossa on kartoitettu vanhempien muutostarpeet ja vahvuudet, sovittu saavutettavat, spesifit ja tietyn ajan sisällä tavoiteltavat käyttäytymisen muutokseen liittyvät muutostavoitteet sekä mittarit, joiden avulla sosiaalityöntekijä tietää, milloin ja kuinka hyvin on päästä tavoitteisiin. Kolmas yhdistävä tekijä vaikuttavissa interventiossa oli, että ne tukivat

vanhempien toimintakykyä sitouttamalla, voimaannuttamalla ja lisäämällä vanhemman johtajuutta perheessä. Kuinka sitoutunut asiakas on interventioon, on osaltaan yhteydessä työntekijä-asiakas-suhteen laatuun. Työntekijän vuorovaikutustaidot kuten kunnioituksen, empatian ja optimismin osoittaminen sekä työntekijän henkilöön liittyvät piirteet kuten lämpö, tuomitsemattomuus ja joustavuus puolestaan vaikuttavat siihen, millaiseksi asiakas kokee suhteensa työntekijään. Työntekijä-asiakas-suhteen lisäksi sitoutuminen on yhteydessä myös siihen, kokevatko vanhemmat intervention hyödylliseksi ja tarpeelliseksi, ovatko vanhemmat motivoituneita ja kokevatko vanhemmat tulleen ymmärretyksi ja kuulluiksi omissa tarpeissaan. Intervention vaikutukset ovat kestäviä ja jäävät elämään myös intervention jälkeen todennäköisemmin, jos interventio on onnistunut motivoimaan vanhempia ja lisännyt vanhempien pystyvyyden ja oman arvon tunnetta. (Andrew & McMillan, 2013, 109–113.)

Andrewsin ja McMillanin kirjallisuuskatsauksen johtopäätöksistä tulee käsitys, että vanhemmat ovat portinvartijoita perheeseen kohdistuvan intervention onnistumiselle. Tiivistettynä näyttää siltä, että interventiota toteuttavien kyky huomioida vanhempien tarpeita, motivoida heitä ja antaa vanhemmille tunne ymmärretyksi tulemisesta ovat yhteydessä intervention onnistumiseen. Intervention organisointi ja ohjelmateoria antavat reunaehdot sille, miten työntekijät pystyvät toteuttamaan edellä mainittuja asioita. Ajatus vanhempien kanssa työskentelyn tärkeydestä muistuttaa, mitä Hurtig (2003) nimittää *tihkuvan auttamisen malliksi*. Hurtigin mukaan suomalaisessa lastensuojelussa on yleinen ajattelutapa, jonka mukaan lasta pyritään auttamaan vanhempien kautta. Toimintatapa perustuu ajatteluun, että vanhempia ja perhettä auttamalla lapset tulevat lopulta autetuiksi. Koska on epävarmaa, miten vanhempien tarpeisiin vastaaminen lopulta hyödyttää lapsia, avun voi ajatella lopulta ”tihkuvan” vanhempien ja perheen läpi lapsen kokemusmaailmaan. Hurtig näkee tämän ongelmallisena toimintatapana, sillä lapsen tarpeet ja kokemukset suodattuvat lastensuojelun työntekijöille vanhemman läpi. Myöskään siitä ei ole takeita, hyötyykö lapsi vanhempien määrittelemiin tarpeisiin vastaamisesta. (Hurtig 2003, 37–40.) Hurtigin epäily kohdistuu vanhempiin perheen tarpeiden määrittäjänä ja avun määrittäjänä. Vanhempien kanssa työskentely, heidän osallistamisensa ja motivointinsa ei sinällään poissulje työskentelyn suuntaamista lapsen kokemusmaailmaan liittyviin tavoitteisiin.

Heino ja muut (2000, 194–195) ovat osana selvitystä nauhoittaneet eri tahoja edustaneiden perhetyöntekijöiden ryhmäkeskusteluja, joissa työntekijät ovat kuvanneet organisaationsa työmuotoja. Näissä puheenvuoroissa oli noussut esiin työntekijöiden käsitys työntekijän ja perheen välisen luottamuksen ja suhteen tärkeydestä mutta myös siihen liittyvistä haasteista. Perhetyöntekijällä saattaa olla tuen lisäksi myös kontrolliin liittyviä velvollisuuksia, ja perheet voivat

kokea perhetyöntekijän ulkopuolisena tarkkailijana ja arvioijana. (Emt.) Myös edellä käsitellyn Andrewsinkin ja McMillanin katsauksen havainto on, että työntekijän ja asiakkaan välisen suhteen onnistuminen on yhteydessä työn vaikuttavuuteen. Lastensuojelukontekstissa vaikuttavuuden edellytyksenä voi siis mahdollisesti olla myös työntekijän kyky tasapainoilla tuen ja kontrollin jännitteen kanssa niissä tilanteissa, joissa molempia tarvitaan. Myös omassa aineistossani nousi esiin teemoina vanhemman merkitys koko perheen portinvartijana perhetyön työskentelyyn sitoutumisessa sekä ristiriita tuen, ymmärryksen, empatian ja toisaalta ongelmanmäärittelyjen ja muutoksen ajamisen välillä. Käsittelen näitä teemoja lisää luvuissa 7.3 ja 7.5.

Suomessa Westman ja kumppanit (2005) ovat tehneet kirjallisuuskatsauksen kansainväliseen tutkimukseen erilaisten perheinterventioiden vaikuttavuudesta. Katsaus perustui 30 kansainväliseen tutkimukseen, jotka oli toteutettu kokeellisin tai kvasikokeellisin asetelmin. Katsauksen kohderyhmän lapset olivat kaikenikäisiä, vauvoista teini-ikäisiin. Tutkimusten interventiot erosivat toisistaan suuresti kohderyhmiltään ja sisällöiltään. Näin ollen Westman ja muut eivät ole tehneet päätelmiä vaikuttavien interventioiden kontekstista ja mekanismeista. Katsauksen tutkimukset on jäsennellyt interventioiden kohderyhmien mukaan, jotka ovat lapsen tai nuoren ongelmakäyttäytyminen, nuoren vaikea riskitilanne, perheen riskitilanne ja perheen vähävaraisuus. Katsaus pyrki vastaamaan siihen, millaisiin lapsiperheiden ongelmiin kohdistuvilla interventioilla on vaikutusta, ja mitkä interventiot auttavat tilanteet paranemisessa tai ongelmien ratkaisemisessa. Lisäksi katsauksessa tarkasteltiin sitä, millaiseen vaikuttavuusnäyttöön aiemmat tutkimukset perustuivat. Katsauksessa kuvataan lyhyesti kutakin interventiota (oliko se esim. kuntoutusta, terapiaa tai neuvontaa ja ohjausta), intervention kohderyhmää ja oliko kyseinen interventio vaikuttava. (Westman & Haverinen & Ristikartano & Koivisto & Malmivaara, 2005.) Toisin kuin edellä mainittu Andrewsinkin ja McMillanin tutkimuskatsaus Westmanin ja muiden tutkimuskatsaus ei ota kantaa siihen, mikä on tehnyt kyseisistä interventioista vaikuttavaa. Sen sijaan Westmanin ja kumppaneiden katsauksen perusteella olen poiminut havaintoja niistä interventioista, joiden työmuotonsa puolesta voisi kuvitella sopivan myös kunnassa X tehtävään lastensuojelun perhetyöhön.

Katsauksen perusteella Westman ja kumppanit esittävät, että on viitteitä siitä, että monimuotoiset ongelmat tarvitsevat monipuolisia ja syvälliseen vuorovaikutukseen perustuvia interventioita. Yksittäiset ja kevyehköt interventiot eivät näytä auttavan pitkäaikaisiin ja syviin ongelmiin. Lastensuojelun perhetyö on räätälöitävä ja tapauskohtaisesti suunniteltu avohuollon palvelu. 12 tutkimusta tarkasteli interventioita 2-12 -vuotiaiden lasten käytösongelmiin. Interventioiden joukossa oli terapiamuotojen ja kuntoutuksien lisäksi myös vanhempien koulutukseen ja tiedottamiseen sekä

ohjaukseen ja neuvontaan perustuvia interventioita. Myös näillä työmuodoilla oli vaikutuksia lapsen käyttäytymiseen. Monimutkaisissa ja vaikeissa riskitilanteissa (päihteet, väkivalta, rikollisuus) olevien nuorten tilanteen parantaminen ei vaikuta katsauksen perusteella helpolta. 11-12 -vuotiaita nuoria käsitteleviä tutkimuksia oli katsauksessa yhteensä kuusi. Monipuoliset ja syvälliseen vuorovaikutukseen nuoren kanssa perustuvat hoidot saivat kohtalaisen hyviä tuloksia aikaan. Kahden tutkimuksen perusteella riskitilanteissa olevien vauvaperhein (riittämätön vanhemmuus pienelle lapselle, puutteet vauvan hoidossa) kotona tapahtuvalla ohjaus- ja neuvontatyöllä on monipuolisia, positiivisia vaikutuksia. (Emt., 37–42.) Mielenkiintoinen havainto Westmanin ja muiden kirjallisuuskatsauksessa on, että osa tutkimuksista oli havainnut vaikutuksia, jotka eivät välttämättä liittyneet intervention alkuperäisiin tavoitteisiin. Esimerkiksi kontrolli- ja koeryhmän perheet saavuttivat alkuperäiset tavoitteet yhtä heikosti, mutta koeryhmän lasten sijoituksen todennäköisyys pieneni merkitsevästi (Biehal 2005) ja lapsen aggressiivisuuteen suunnattu interventio ei vähentänyt lapsen aggressiivisuutta, mutta parannusta useilla muilla alueilla kuten lapsen sosiaalisissa taidoissa ja vanhemman kokemassa ahdistuksen määrässä (August ym. 2002). (Emt.) Tieto aiotuista tavoitteista poikkeavista vaikutuksista sopii hyvin realistisen arvioinnin paradigmaan.

Westman ja muut (2005) suosittavat varovaisuutta katsauksen tulosten soveltamisessa. Tutkimukset on toteutettu eri kulttuureissa, ne ovat olleet sisällöltään spesifejä ja tutkimuksissa on käytetty eri vaikuttavuusmittareita. Heidän mielestään katsaus antaa kuitenkin viitteitä siitä, minkä tyyppisillä interventioilla voidaan vaikuttaa moniongelmaisiin perheisiin. Katsauksen tutkimusartikkelit ovat myös keskenään niin heterogeenisiä, ettei yleistettäviä ja varmoja johtopäätöksiä voida tehdä. (Emt., 49.) Heidän havaintonsa sovellettavuuden ongelmista pätee myös muuhun perheisiin kohdistuvan työn tutkimusnäyttöön. Suomalaisesta perhetyöstä ja sen toteuttamisen tavoista on suhteellisen vähän tietoa, eivätkä toisessa kulttuurisessa ja lastensuojelujärjestelmässä kehitetyt interventiot ole välttämättä suoraan siirrettävissä suomalaisen lastensuojelun perhetyön kontekstiin. Tämä edellyttäisi alkuperäisten interventioiden toteutuksen yksityiskohtaista tarkastelua.

5. Tutkimuksen toteutus

5.1 Tutkimustehtävä

Tutkielmassani pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaista perhetyötä kunnassa X tehdään ja miten perhetyön työn sisältöä voidaan kuvata?
2. Millaisia muutosmekanismeja perhetyöllä vaikuttaa olevan sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden haastatteluiden perusteella?

Kysymyksiin vastaamiseksi tulen haastattelemaan kunnan X perhetyöntekijöitä ja sosiaalityöntekijöitä. Nauhoitetut haastattelut ja litteraatiot niistä ovat tutkimuksen aineistoa.

Tutkielmassani hyödynnän realistisen arvioinnin mallia siihen arvioinnin vaiheeseen asti, jossa tuotan aineiston perusteella mallin eli ohjelmateorian siitä, miten perhetyötä tehdään, miksi sitä tehdään tietyillä tavoilla ja mitä vaikutuksia sillä oletettavasti on. Samalla ohjelmateorian on vastaus tutkimuskysymyksiini. Yhdistän myös konstruktionistista näkökulmaa arviointiin analysoimalla, miksi perhetyötä tehdään eri asiakkaiden kanssa eri tavoin, ja mikä vaikuttaa tuohon erilaisuuden, erilaisten ongelmien, tuottamiseen ja tulkintaan. Aineiston perusteella luotu malli perhetyöstä, perhetyön ohjelmateoria, toimii ikään kuin realistisen arviointitutkimuksen vaatimana hypoteesina intervention toiminnasta. Alustavana arviointina toimii aineiston perusteella luodun ohjelmateorian sovittaminen olemassa olevaan teoria- ja tutkimuskirjallisuuteen. Selitän ja reflektoin aineistosta muodostettua mallia perhetyön toiminnasta aiempaan tieteelliseen tietoon nähden. Arvioinnin empiirinen osuus, eli luodun mallin toimivuuden ja vaikutusten todentaminen empiirisesti, jää tutkielmassa tekemättä. Aineiston perusteella muodostettu malli voi itsessään tarjota ammattilaisille mahdollisuuden arvioida ja pohtia omaa työtään ja sen pohjalla olevia tietoisia ja tiedostamattomia ajatuksiaan mallin avulla. Toisaalta malli tarjoaa myös mahdollisuuden jatkotutkimukselle, sillä tutkielman tulokset ovat nähtävissä myös hypoteeseina, joiden paikkansapitävyyttä voidaan testata.

5.2 Tutkimusmenetelmät

5.2.1 Haastattelujen toteutus

Tulen muodostamaan hypoteesit perhetyön vaikuttavuudesta sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden haastattelujen perusteella. On syytä miettiä, millaista tietoa haastateltavilla on,

ja miten hyvin se koskettaa monia eri inhimillisen ja yhteiskunnallisen todellisuuden tasoja. Haastattelussa käytän teorian perusteella suunniteltua puolistrukturoidun teemahaastattelun runkoa. Teemahaastattelun runko perustuu ensinnäkin jäsennyksiin siitä, millaista tietoa lastensuojelun työntekijöillä voidaan ajatella olevan perhetyön kohteena olevista ongelmista ja niiden ratkaisemisesta. Toisekseen osaa haastattelun teemojen muotoilusta on ohjannut aiemmasta tutkimuksesta saatu tieto, mitä perhetyön vaikuttavuudesta voidaan mahdollisesti jo päätellä. Tämä voi antaa tietoa siitä vastaako olemassa oleva tutkimustieto työntekijöiden omia, sisäisiä teorioita. Kolmannekseni pyrin ottamaan haastatteluun mukaan sellaisia apukysymyksiä, jotka auttavat työntekijöitä jäsentämään kokemustietoaan systemaattisesti. Kazi (1998) on suunnitellut asiakastapausevaluaatiota (*single-case evaluation*), jota sosiaalityöntekijät voivat käyttää käytännön työssään muutoksen seuraamiseksi ja arvioimiseksi tapauskohtaisesti asiakasprosesseissa. Tätä varten Kazi on hahmotellut periaatteita siitä, millaista tietoa sosiaalityöntekijä tarvitsee arvioidakseen muutosta tapauskohtaisesti, ja mikä lisää tuon arvioinnin systemaattisuutta, jotta työntekijä voi saada tietoa oman työnsä vaikuttavuudesta (emt. 1998). Haastattelurunko antoi haastatteluihin struktuurin, jonka mukaan haastattelut jakautuivat teemoittaisiin osioihin. Teemojen sisällä haastattelut olivat hyvin keskustelunomaisia ja haastatellut kertoivat vapaamuotoisesti asioista, joista usein kysyin tarkentavia kysymyksiä.

Aina toteutuneiden haastatteluiden jälkeen yhdistin teemoihin joitain keskeiseltä vaikuttavia elementtejä ja esille tulleita asioita edellisistä haastatteluista. Tämä perustui Egon Guban ja Yvonna Lincolnin (1989) hermeneuttisen ymmärtämisen kehään, jota he ehdottavat menetelmäksi, kun arviointitutkimusta tehdään laadullisin menetelmin ja konstruktionistisesta näkökulmasta. Guba ja Lincoln ehdottavat, että tutkija sisällyttää haastatteluihinsa aina kysymyksiä, jotka perustuvat edellisiin haastatteluihin. Tällä tavalla tutkija tuo esille näkökulmien moninaisuuden, mutta toisaalta se mahdollistaa heidän mukaansa lopulta synteisin tekemisen kokonaisvaltaisen kuvan saamiseksi. (Guba & Lincoln 1989.)

Julie Drury-Hudson (1999) esittää sosiaalityöntekijän käyttävän työssään päätöksenteon tukena erilaisia tiedonlajeja. Hän jaottelee sosiaalityöntekijän ammatillisen tiedon koostuvan teoreettisesta, empiirisestä, proseduraalisesta ja persoonallisesta tiedosta sekä käytännön viisaudesta. Teoreettinen tieto on käsitteitä, malleja ja viitekehyksiä, jotka mahdollistavat ilmiöiden selittämisen, ennustamisen ja kontrolloimisen. Empiirinen tieto on peräisin tutkimuksista, joissa tietoa on kerätty ja tutkittu systemaattisesti. Sen avulla voidaan selittää, ennustaa ja arvioida tuloksia. Proseduraalinen tieto on organisaatioiden toiminnan, lainsäädännön ja organisatoristen ympäristöjen tuntemusta. Persoonallinen tieto on intuitiivista ja arkijärjestykseen perustuvaa tietoa. Käytännön viisaus perustuu

sosiaalityön käytännössä työskentelemällä saatuun kokemustietoon. (Emt., 148–150.) Dury-Hudsonin (1999) tutkimuksen mukaan vaihtelee yksilöittäin (erityisesti työntekijän kokemuksen mukaan), miten eri tiedonlajeja käytetään tai painotetaan. Tutkielmassani on tarkoituksenmukaista, että hypoteesit muodostuvat kunkin työntekijän persoonan, kokemuksen, koulutustaustan ja ihmiskäsityksen mukaan vaihtelevasta tiedosta. Kun haastateltava tuottaa jonkun hypoteettisen vaikutusmekanismiin, häntä pyydetään selittämään, miksi ja miten vaikutusmekanismi toimii. Arviointitutkimukseen kuuluu, että kausaalisuussuhteet puretaan mahdollisimman pieniin rakenneosiiinsa. Jäsennys siitä, mitä työntekijä voi tietää, auttaa haastatteluvaiheessa esittämään ja muotoilemaan tarkentavia kysymyksiä.

Haastatteluilla saatava tieto perustuu työntekijöiden kohtaamiin tapauksiin, ja heidän kanssaan tehtävään tulkintaan siitä, miten perhetyö on vaikuttanut ja miksi. Kazin (1998) tapauskohtainen evaluaatio (single case evaluation) tarkoittaa menetelmiä ja asetelmaa, jota joko sosiaalityöntekijät voivat käyttää ammatinharjoittajina käytännön työssä tai mahdollisesti yhdessä tutkijan kanssa. Haastatteluissa olen soveltanut Kazin ajatuksia tapauskohtaisesta evaluaatiosta, ja tapausesimerkkien puiminen ja läpikäyminen on ollut keskeinen osa haastatteluja. Kazi (1998) on hyödyntänyt Martin Bloomin, Joel Fischerin ja John Ormen (1995) ohjeita siitä, mihin pitää kiinnittää huomiota, kun etsitään intervention aikaansaamaa muutosta yksittäistapauksista. Asiakastapauksia tarkasteltaessa on syytä kiinnittää huomiota siihen, kuinka pian intervention jälkeen muutos on tapahtunut. Jos muutos on tapahtunut viiveellä, onko se selitettävissä johtuvaksi interventiosta vai jostain muusta. Vaikutusmekanismista saattaa kertoa, onko muutos havaittavissa heti intervention alettua vai vasta myöhemmin. Miten interventio on ajallisesti ylipäättään yhteydessä muutokseen? Johtaako intensiivisempi interventio nopeampaan tai suurempaan muutokseen, ja onko intervention keskeytyminen vastaavasti yhteydessä muutoksen keskeytymiseen. Onko yhteys intervention ja muutosten välillä toistuvaa? Onko uudestaan toistettu interventio johtanut uudestaan muutokseen? Onko ongelman luonne pysyvä vai vaihtelee se satunnaisesti vai onko muutos johdonmukaista? Keskeistä on se, pystyvätkö työntekijät itse perustelemaan ja selittämään, mikä on johtanut muutokseen. (Bloom & Fischer & Ormen 1995; ref. Kazi 1998, 14–15.) Betty Blythe ja Toni Tripoldi (1989) esittävät toisaalta seikkoja, jotka estävät kausaalisuuden mittaamista käytännön työssä. He kehottavat kiinnittämään huomiota, onko intervention aikana tapahtunut muutoksia asiakkaiden taustatekijöissä kuten perhesuhteissa, seurusteluissa, työllisyydessä tai työpaikassa tai fyysisessä terveydentilassa. Työntekijöihin ja asiakkuuteen saattaa liittyä myös tekijöitä, jotka estävät kausaalisuuden päättelemistä, kuten työntekijöiden vaihtuminen tai muut päällekkäiset palvelut ja interventiot. (Emt.) On huomionarvoista, että nämä tekijät ovat toisaalta juuri niitä kontekstitekijöitä,

joihin realistisessa arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota sen selvittämiseksi, miten interventio toimii eri tilanteissa oleville ihmisille, eli mikä on kontekstin vaikutus interventioon (Pawson & Tilley 1997).

Alustava sisällönanalyysi alkoi jo keruuvaiheessa. Haastattelut sijoittuivat noin puolen vuoden aikajänteelle. Tänä aikana olin jo ehtinyt aloittaa ensimmäisten haastatteluiden litterointia. Lisäksi haastattelutilanteissa olin tehnyt muistiinpanoja nauhoituksen lisäksi. Sitä mukaa kun aineistoa ja sen herättämiä ajatuksia tuli, lisäsin haastatteluihin osia ja kysymyksiä, joilla tutkia haastateltavien suhtautumista aiemmissa haastatteluissa tuotettuun tietoon. Toisaalta kuitenkin pidin tärkeänä, etteivät haastattelukysymykset olisi johdatelleet haastateltavia tai suunnanneet tietynlaisiin selittämisen tapoihin. Guba ja Lincoln (1989, 178–180) kirjoittavat siitä, miten arviointitutkimus tuottaa tietoa laadullisilla menetelmillä. He esittävät laadullisen tiedon tuottamiseen haastatteluilla hermeneuttisen ymmärtämisen kehää. Käsite ”kehä” kuvaa tiedon jatkuvaa elämistä haastattelujen edetessä. Haastattelussa he kehottavat käyttämään laajoja ja avoimia kysymyksiä, jotka suuntaavat haastattelua kiinnostuksen kohteeseen. Kysymykset eivät kuitenkaan saa luoda kehikkoa vastaajalle tai luoda hänelle odotuksia siitä, mistä näkökulmasta asiaa tulisi käsitellä. Guba ja Lincoln kuvaavat ensimmäisten haastattelujen laajuutta kärjistetyllä esimerkkikysymyksellä:

” Tell me the questions I ought to be asking and then answer them for me.”

(= ”Kerro minulle kysymykset, jotka minun pitäisi kysyä, ja vastaa sitten niihin.”)

He kehottavat ottamaan seuraaviin haastatteluihin mukaan tutkijan aiemmin keräämää tietoa. Tutkija voi haastattelun lopuksi erikseen mainita aiemmissa haastatteluissa esiin tulleita asioita, ja pyytää haastateltavaa kertomaan oman näkemyksensä niistä. Tutkija tekee koko ajan analyysiä haastattelujen edistyessä yhdistäen tietoa, josta vastaajat ovat samanmielisiä. Tieto, josta vastaajat ovat puhtaasti erimielisiä, muodostaa oman konstruktion. (Guba & Lincoln 1989.) Haastatteluissa saatujen tietojen kertominen seuraaville haastateltaville edellytti eettistä harkintaa. Kyse oli kuitenkin tutkijan prosessoimasta ja analysoimasta tiedosta. Siitä oli mahdollista poistaa asiakkaisiin viittaavat tiedot, jotka mahdollistaisivat tunnistusta, ja muut arkaluontoiset yksityiskohdat. Kunkin työntekijän havainnot omista asiakkaistaan eivät sellaisenaan kuulu muille työntekijöille, jotka eivät ole olleet tekemisissä asiakkaan kanssa. Toin edellisten haastatteluiden tietoa seuraaviin haastatteluihin tutkijan tekeminä yleistyksinä tai ideoina, joiden kerroin perustuvan aiempiin haastatteluihin.

5.2.2 Aineisto

Tutkielman aineisto koostuu yhteensä kahdeksasta kunnassa työskennelleen sosiaalityöntekijän (2) ja perhetyöntekijän (6) haastattelusta. Yhden haastatteluista toteutin demo-haastatteluna, jossa haastattelurunkoon vastaamisen lisäksi haastattelijä kommentoi haastattelukysymyksiä ja niiden herättämiä ajatuksia. Haastattelu kesti hieman yli kaksi tuntia, ja siitä on pelkästään käsimuistiinpanot. Muut seitsemän haastattelua ovat nauhoitettuna ja litteroituna aineistona. Haastattelujen kestot vaihtelivat hieman yli tunnista kahteen tuntiin, keskimääräinen pituus oli tunti ja 25 minuuttia. Litteroituna aineistoa oli A4-kokoisilla liuskillä rivivälillä 1,5 yhteensä 154 sivua. Käytän otteita aineistosta esitellessäni analyysin tuloksia. Aineisto-otteissa V:llä merkityt puheenvuorot merkitsevät haastateltua ja H:llä merkityt haastattelijaa. Hakasulut merkitsevät sitä, että olen tunnistettavuuden heikentämiseksi tai haastatellut asian selventämiseksi tehnyt lisäyksen tai muutoksen hakasulkujen sisäänsä sulkemaan kohtaan.

Vaikuttavuusmekanismeja voidaan tutkia ja eritellä monin erilaisin aineistoin, kuten olen luvussa 3.4 katsauksen perusteella esittänyt. Tutkimuksen luotettavuuden, erityisesti validiteetin, kannalta on perusteltava, millaisen epistemologisen suhteen kautta aineistoa tarkastelee (Silverman 2005, 45, 210–212). Haastatteluaineistoni on lastensuojelun työntekijöiden kuvauksia perheiden ongelmista, jotka ovat perhetyön kohteena, ja niistä keinoista ja kausaalisuuksista, joilla työntekijät olettavat muutoksen syntyvän. Pawsonin ja Tilley'n (1997) realistisen arvioinnin käsityksen mukaisesti en ajattele, että laadullinen työntekijöiden haastatteluaineisto antaisi mahdollisuuden suoraan todeta, miten muutos tapahtuu. Työntekijöiden käsitys ongelmista ja muutoksesta antaa kuitenkin mahdollisuuden muodostaa mallin eli ohjelmateorian siitä, miten työtä tehdään (emt.) Tukeudun suhteessani haastatteluaineistoon jossain määrin myös konstruktionistiseen tutkimusperinteeseen. Ajattelen, että kertoessaan ongelmista ja muutoksesta, haastatellut samalla myös konstruoivat niitä olemassa oleviksi tietynlaisina minulle haastattelijana. Tuon tutkielmassa esiin ajatusta, että konstruktioitkin tulevat todellisiksi seurauksissaan (esim. Jokinen & Juhila & Pösö 1995, 17–19).

5.2.3 Analyysi

Aineiston analyysi alkoi vaiheittain luvussa 5.2.1 kuvatulla tavalla. Koska aineistoa kertyi yksittäinen haastattelu kerrallaan, minun oli mahdollista aloittaa lähiluku osalla aineistoa ennen seuraavia haastatteluja. Kuvaan seuraavaksi aineiston analyysin etenemistä eri vaiheissa. Ensimmäisessä lähiluvussa tein aineistosta muistiinpanoja, merkitsin ylös huomiota herättäviä kohtia ja nostin esiin asioita, joita voisi tuoda seuraavissa haastatteluissa kommentoitavaksi tilanteen mukaan.

Analyysin toisessa vaiheessa muodostin aineistosta alustavia teemoja tutkimuskysymysteni ja teorian ohjaamina. Konkreettisesti teemojen muodostaminen tarkoitti erivärisiä yliviihaustusseja. Tässä vaiheessa teemat olivat 1) haastateltujen puhe ja kuvaukset perhetyön taustalla olevista ongelmista, 2) tavoitteisiin ja ongelmiin liitettyt kuvakset siitä, miten muutokseen konkreettisesti pyritään, ja kuvaukset käytetyistä menetelmistä ja työtavoista, sekä 3) kuvaukset sellaisista yleisistä tekijöistä, jotka vastaisivat realistisen arvioinnin kysymykseen muutoksen kontekstista, emergenssistä ja mekanismeja välittävistä tekijöistä. Kolmannen teeman mukaisia havaintoja olivat esimerkiksi työntekijän ja asiakkaan suhteeseen liittyvät kuvaukset ja kuvaukset työskentelyn esteistä. Kolmas teema muodostui osin teorialähtöisesti luvussa 4.3 kuvatun aiemman perheinterventioiden vaikuttavuutta koskevan tutkimuksen perusteella ja osin aineistolähtöisesti.

Kolmannessa vaiheessa paneuduin muodostettuihin teemoihin. Konkreettisesti tämä tapahtui siten, että siirsin alleviivatut tekstikatkelmat sitaatteina värin mukaan omiin tekstitiedostoihinsa. Näin pystyin tarkastelemaan ja vertailemaan laajoja kokonaisuuksia kerralla. Kävin kunkin teeman muodostaneet aineisto-otteet läpi lähilukien ja teemoittelua muistuttavalla sisällönanalyysillä. Haastateltujen kuvaukset ongelmista (1 teema) olivat aineistossa toisaalta yksinkertaisia, jopa yksittäisiin sanoihin typistettyjä, kuten päihteidenkäyttö tai arjenhallinnan ongelmat, mutta niihin paneuduttaessa hyvin moniselitteisiä, monitulkintaisia ja monimutkaisia kuvauksia perheiden tilanteista. Monimutkaisuus sai minut tuomaan mukaan analyysiin työkaluksi *sosiaalisten ongelmien tulkintatyön* käsitteen, joka perustuu konstruktionistiseen paradigmaan (ks. esim. Holstein & Miller 1997; Jokinen & Juhila & Pösö 1995). Kirjoitan käsitteen suhteesta aineistooni ja analyysiini lisää kappaleessa 7.1. Ongelmakuvaukset (1 teema) ja konkreettiset kuvaukset muutoksesta ja toimintatavoista (2 teema) jakautuivat sisällönanalyysin perusteella vielä kolmeksi teemaksi sen perusteella, miten haastatellut kuvasivat ongelmia, niiden taustalla olevia syitä ja keinoja vaikuttaa niihin. Kappaleessa kuusi esittelen nämä teemoitellut ongelmakuvaukset hyvin faktuaalisella tavalla, sillä haastatteluissa ne tulivat esiin aineistossa tavalla, joka kuvasi niiden olevan haastatelluille tosia ja olemassa olevia melko objektiivisia ongelmia. Drury-Hudsonin (1999, 148–150) esittämän jaottelun mukaan ne voidaan nähdä haastateltujen työtä tosiasiallisesti ohjaavana tietona, jonka he ovat muodostaneet arkitietonsa, koulutuksensa ja työkokemuksensa myötä. Kappaleessa 7 sen sijaan yhdistän nuo haastateltujen ongelmäkäsitykset sosiaalisten ongelmien tulkintatyön käsitteeseen ja pyrin osoittamaan, miten haastatellut rakentavat, tulkitsevat ja neuvottelevat haastatteluissa ja myös työssään olemassa oleviksi perheiden kohtaamat ongelmat, joille perhetyö perustuu. Perhetyön prosessi ei siis voi täysin perustua vain kappaleessa 6 esittämiini työntekijöiden tietoihin ja käsityksiin ongelmista, sillä perhetyö on työntekijöiden ja perheen vuorovaikutuksessa todentuva prosessi, johon

perhe tuo myös oman käsityksensä ja näkemyksensä ongelmistaan – tai ongelmattomuudestaan. Esittelen kappaleessa 7 myös sitä, mikä merkitys tällä ongelmien konstruktionistisella luonteella on perhetyön toteutumiselle ja prosessin onnistumiselle. Edelleen ongelmien konstruktionistiseen luonteeseen perustuen esitän tulosluvussa 8, miten ongelmientulkinta ja -määrittely luovat samalla työtä ohjaavia tulkintakehyksiä. Realistisen arvioinnin mukaisen mallin laatimiseksi en pidä olennaisena, suhtaudunko työntekijöiden kuvauksiin työnsä perusteista positivistisesti ja faktapohjaisesti vai konstruktionistisesti ja työntekijöiden tuottamina merkityksenantoina. Joka tapauksessa ajattelen, että työntekijöiden välillä faktuaalisina ja välillä neuvoteltuina näkemät ongelmat ohjaavat perhetyön toteutumista ja ovat tästä syystä yhtä todellisia aiheutuvien seurauksien kautta.

Neljännessä analyysin vaiheessa, joka tuo tutkielmaan arviointitulottuvuuden, olen yhdistänyt teemoihin, joista tulokset muodostuvat, uutta kirjallisuus- ja teoriakatsausta. Tämän tarkoituksena on kytkeä haastateltujen kertomia perhetyön perusteita ja työn tekemisen tapoja sellaisiin viitekehyksiin ja tieteellisiin käsitteisiin, joiden kautta niiden paikkansapitävyyttä, vaikutusta ja toimivuutta perhetyön kontekstissa on mahdollista arvioida ja reflektoida. Tämä perustuu myös realistisen arviointitutkimuksen periaatteisiin.

Kriittinen realismi tai soveltamani Pawsonin ja Tilley'n (1997) realistisen arviointitutkimuksen malli ei itsessään tarjoa valmiita analyysimenetelmiä. Realistisen arviointitutkimuksen periaatteet ovat kuitenkin ohjanneet analyysin jäsentymistä ja tulosten aukikirjoittamista. Pawsonin ja Tilley'n mukaan ongelmallinen tilanne, johon interventio pyrkii puuttumaan, perustuu yhtäläillä joillekin tietyille mahdollistaville konteksteille ja mekanismeille kuin intervention aiheuttama muutoskin. Muutosta tulee heidän mukaansa selittää sitä kautta, miten interventio muuttaa tai vastavaikuttaa ongelmaa ylläpitäviin konteksteihin tai mekanismeihin. He nimeävät tätä ensimmäiseksi realistisen arviointitutkimuksen peruseriaatteen. (Emt. 72–75.) Selkeimmin periaatteen vaikutus analyysini jäsentymiseen tulee näkyviin kappaleissa 7.3 ja 7.4, joissa kuvaan ensin työskentelyn esteitä ja sen jälkeen esteitä purkavia tekijöitä. Myös kappaleessa 8 lähestyn perhetyön konkreettisempia keinoja ja menetelmiä sen kautta, mistä perheen ongelmassa on kysymys ja mikä sitä ylläpitää. Perhetyön menetelmät ovat ikään kuin realistisen arvioinnin mukaisia mekanismeja, joiden on tarkoitus synnyttää olemassa olevalle ongelmalle vastakkaisia mekanismeja. Analyysin lopullisena tuloksena ja viimeisenä vaiheena on kappaleen 9 perhetyöstä muodostettu ohjelmateoria, joka on synteesi tulosluvuissa 6, 7 ja 8 esittelemistäni havainnoista. Synteesin tarkoitus on kuvata, millaisena perhetyön prosessi kokonaisuutenaan näyttäytyy muutosmekanismien ja kontekstien tarkastelun valossa.

6. Millaisiin ongelmiin perhetyö pyrkii vaikuttamaan?

Johanna Hiitola (2008) on tutkinut tilastojen valossa syitä lastensuojelun avohuollon asiakkuuteen. Kolme yleisintä tekijää avohuollon taustalla Hiitolan selvityksen mukaan ovat vanhemman tai vanhempien jaksamattomuus; riittämättömäksi arvioitu vanhemmuus ja vanhemman avuttomuus ja osaamattomuus sekä perheristiriidat. Haastatteluissa selvitin, minkälaisia ongelmia ja perheiden kohtaamia haasteita on haastateltujen näkemyksen mukaan perhetyön aloittamisen taustalla eli millaisiin ongelmiin perhetyöllä pyritään vaikuttamaan. Aineistoni perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista todeta haastateltujen nimeämien ongelmien yleisyyttä, mutta Hiitolan selvitystä voinee pitää suuntaa-antavana. Hiitolan selvityksessä yleisimmiksi nimeämät syyt toistuivat hieman eri nimillä omassa aineistossani. Aineistoni kuitenkin osoittaa, että lastensuojelun tarpeen aiheuttavat tilanteet ja syyt eivät välttämättä ole yksi yhteen niiden tilanteiden ja syiden kanssa, joiden takia lastensuojelun perhetyö aloitetaan. Esimerkiksi vanhemman tai vanhempien mielenterveysongelma, joka on Hiitolan (emt.) selvityksen mukaan suhteellisen yleinen, raportoitu syy avohuoltoon (36%) ja huostaanottoon (60%), pyritään haastateltujen mukaan rajaamaan lastensuojelun perhetyön ulkopuolelle. Tässä mielessä koko lastensuojelun tarkastelu ei välttämättä suoraan anna kuvaa nimenomaan lastensuojelun perhetyön asiakasperheistä ja kohdatuista ilmiöistä.

Kappaleessa vedän tiivistetysti yhteen, millaisia perheiden ongelmia tai haasteita haastatellut kuvasivat olevan perhetyön aloittamisen taustalla. Erotuksena kappaleeseen 7, jossa käsittelen perhetyön kohtaamia ongelmia vuorovaikutuksessa rakentuvina, tulkinta- ja neuvotteluprosessiin perustuvina konstruktioina, jäsenän seuraavaksi ongelmia haastateltujen kokemukseen perustuvana tietona, jota he itse pitävät todellisena tulkitun ja neuvotellun sijaan. Pyysin avoimin kysymyksiin haastateltavia kertomaan, millaisia lastensuojeluhuolia heidän mielestään on lastensuojelun perhetyön perheissä. Alla olevaan taulukkoon 1 olen listannut erilaisia huolenaiheita ja ongelmia, joita haastatellut nostivat esiin vastatessaan kysymykseen, mitä ongelmia ja perheiden haasteita perhetyön taustalla on. Taulukkoon on listattu tiivistettynä kaikki erilaiset maininnat jonkin asian ongelmallisuudesta. Maininnat on teemoiteltu kolmeen luokkaan taulukon esittämällä tavalla.

Perushuolto ja arkirytmii (arjenhallinnan ongelmat)	Lapsen ohjaaminen (ongelmalliset kasvatustilanteet)	Perheenjäsenten suhteet ja vuorovaikutus (perheen vuorovaikutusongelmat)
Teemat näyttäytyvät ongelmallisina seuraavilla tavoilla haastateltujen kertomassa:		
<ul style="list-style-type: none"> - lapsen likaisuus - puutteellinen vaatetus - vajavaisesti hoidettu perusterveydenhuolto - hoitamattomat allergiat - kodin huomattava likaisuus - kodin vaarallisuus lapselle - kodissa ei tilaa lapselle - ruoka puutteellista tai sitä ei aina ole - arkeen vaikuttavat haasteet rahankäytössä - vuorokausirytmien puute tai kaoottisuus - rutiinien puute 	<ul style="list-style-type: none"> - lapsen tottelemattomuus - lapsen ylivilkkaus, rauhattomuus - lapsen ”raivarit” ohjaustilanteissa - vanhemman hermostuminen lapselle ylivoimaisesti ja hillitsemättömästi - fyysinen kuritus 	<ul style="list-style-type: none"> - varhaisen vuorovaikutuksen ongelmat - perheenjäsenten väliset riidat ja riitely - puuttuva yhdessäolo - läheisyyden, luottamuksen ja yhteyden kokemisen puute

Taulukko 1. Perheiden kohtaamien ongelmien teemoittelu.

Haastatteluissa toistui perheen ja lapsen arkirytmiiin ja rutiineihin liittyvät haasteet perheissä:

”V: - - ei oo sellasta selkeätä vuoro- vuorokausia rytmiä, että saattaa olla niin, että.. että lapset saattaa olla niinkun, valvoo myöhään, herätä myöhään, eivät ehdi ehkä aina kouluun - - ettei välttämättä sitte oo ruokaa laitettuna tai sitä ruokaa tulee sitte millon sattuu, ettei oo sellasta.. selkeätä rytmiä” (H3)

”V: se arki on sitten kauheen kuormittavaa, koska on sellasta rajatonta tai ei oo lapsilla sellasia niinku selkeitä rajoja vaikka sen suhteen, että millon mennään nukkumaan ja vanhemmilla on se hetki..” (H6)

Vaikka arkirytmien puute itsessään miellettiin usein ongelmaksi, haastatteluissa sen ongelmallisuutta tuotiin esille enemmän rytmin puutteen tai kaoottisuuden aiheuttamien ongelmien kautta: Pienempiä lapsia ei tuoda aamulla päivähoitoon tai lähetetä kouluun, isommat lapset eivät pääse itse hereille, oleminen päivähoitossa tai koulussa on levotonta, kotielämä on kuormittavaa vanhemmille, rutiinien

puute ja aikataulujen vaihtelu tekee siirtymistä kuten ulkoiluista, ruokailuista ja nukkumaanmenoista haastavia tilanteita.

Yleensä samassa yhteydessä, kun haastatellut kertoivat arkirytmiin liittyvistä ongelmista, tuli esille myös lapsen perushuoltoon ja kotiympäristöön liittyvät haasteet perheissä:

”V: se näkyy sillainki, että lapset saattaa olla vähän likasia, saattaa olla vähän likaisissa vaatteissa.. mihin sitten kiinnitetään huomiota ” (H3)

”V: se siisteystaso on niin paha, että.. siellä, siis laps ei voi elää siellä.. Mutta toinen vaihtoehto on myös se, että se tavaramäärä voi olla niin suuri, että sillä lapsella ei oo tilaa elää siellä. Mutta sitten voi myös olla niin askeettista.. ei oo mitään virikkeitä” (H4)

Kun haastatellut kertoivat lapsen perushuoltoon ja kotiympäristöön liittyvistä haasteista, saatettiin samalla myös mainita, mistä ongelman nähtiin johtuvan. Lapsi voi olla likainen, koska vanhemmat eivät *jaksa* huolehtia, *osaa* huolehtia tai *eivät näe tai koe tilannetta ongelmallisena*. Sillä, minkä syyn työntekijät kulloinkin näkevät ongelman takana, vaikuttaa olevan suuri merkitys sille, miten ongelmaan suhtaudutaan tai miten sitä lähdetään ratkaisemaan. Käsittelen tätä lisää ongelmanmäärittelyä koskevassa kappaleessa 7 ja esittelen kappaleessa 8, miten erilaiset ongelmanmäärittelyt johtavat erilaisiin ratkaisukeinoihin.

Siinä missä lapsen tai nuoren herättäminen ja saaminen kouluun aamulla voidaan nähdä arkirytmiin liittyvänä ongelmana, voidaan se toisaalta mieltää myös vanhemman auktoriteettiin liittyväksi ongelmaksi:

”V: - - vanhempi ei jotenkin jaksa tai ei pysty tai ei halua jotenkin saada niitä nuoria sieltä liikenteeseen aamusin.. ” (H3)

Esimerkiksi kouluun tai päivähoitoon lähtemisen haasteen ei aina välttämättä nähdä liittyvän hukassa oleviin rutiineihin tai arkirytmin seuraamiseen. Tämä ja monia muita lapsen ja aikuisen välillä olevia ohjaustilanteita, joissa vanhempi ei saa lasta toimimaan tai tottelemaan, nimettiin haastatteluissa. Lastensuojelullinen huoli niistä herää vasta, jos esimerkiksi vanhempi menettää tilanteen takia malttinsa ja turvautuu fyysisiin rangaistuksiin tai satuttaa lasta, asioita jää hoitamatta kuten vaatteet vaihtamatta, ruuat syömättä tai edellä mainittu arkirytm ei toimi tai vanhempi on itse asiasta henkisesti kuormittunut. Haastatteluissa kuvattuja tilanteita yhdisti piirre, että vanhempi on niissä kasvattajana keinoton:

”V: vanhemmat on tosi väsyneitä, väsyneitä ja, niinku he itse sanoo että keinottomia, että heillä on sellanen olo, että he on niinku tehty ja kokeilla ihan kaiken tän lapsen kanssa. Ne

tilanteen sen lapsen kanssa, niin ne päättyy niinku aina riitaan, ja niinku sellaseen kriisitilanteeseen.” (H1)

”V: - - laps saa niin sanottuja raivareita, tai vanhemmat kuvaa niitä yleensä että raivareita - -” (H5)

Näistä kasvatustilanteista poikkesivat vielä kuvaukset, joissa haasteen ajateltiin olevan yksittäisten tilanteiden, lapsen temperamentin ja persoonan ja vanhemman keinottomuuden sijaan lapsen ja vanhemman suhteessa. Lapsen ja vanhemman suhde on voinut jotenkin vaurioitua tai tulehtua, mistä seuraa ongelmia kasvatuksellisesti mutta myös kaikkeen yhdessäoloon:

”V: tässähän oltiin jo siinä vaiheessa, että tää lapsihan jo halveksi sitä äitiä.. Siis siinä oli jo semmonen vaihe, että oliko siinä se vanhemman kunnioitus, oliko se kokonaan lähtenyt pois, sen nuoren, lapsen, koska jos siellä oli paljon ollu näitä kaltoinkohteluita aikasemmin” (H4)

”V: - - vuorovaikutussuhde on kauheen negatiiviseksi kietoutunu, vaik että aina se nuori tekee jotain sellasta, mistä on vaan niinku sitä huonoa sanottavaa” (H6)

Ylläolevat aineisto-otteet kuvaavat ongelmaa vanhemman ja lapsen suhteeseen liittyvänä ja syvällisempänä haasteena. Lapsen ohjaamisen ja kasvattamisen haasteen sijaan puhutaan yhdessäolon ja kaiken vuorovaikutuksen haasteellisuudesta. Vuorovaikutuksesta ja suhdenäkökulmasta puhuttiin myös, kun haaste paikantui lasten, sisarusten keskinäisiin väleihin:

”V: - - hän puhu surusta, kuinka kotona aina vaan [veli/sisko -TS] tappelee isän ja äidin kanssa, ja hän ei tiedä, mitä hän tekis, ja hänen pitäis jotain tehdä - - mutta hän myös pelkää tätä [veljeä/siskoa -TS], hän pelkää, koska se on arvaamaton, ja, ja, tavallaan niinku tuoda semmosta.. löytää sisarusten välille semmosta jotain, jotain yhteistä.” (H1)

Haastatelluissa oli kaksi työntekijää, jotka olivat aloittaneet perhetyön tehtävissä kunnassa X muutaman kuukauden sisällä haastattelun tekemisestä. Molemmilla oli aiempaa sosiaalialan työkokemusta mutta ei aiempaa kokemusta kunnan sosiaalitoimen lastensuojelusta tai lastensuojelun perhetyöstä. Perhetyön taustalla olevien lastensuojeluhuolien kartoittaminen näiden kahden (haastatteluhetkellä) tuoreimman työntekijän kanssa päättyi siihen, että pyysin heitä kuvailemaan ja kertomaan taustoja, millaisia lastensuojeluhuolia heidän omiin, sen hetkisiin perhetyön asiakasperheisiinsä liittyi. Nämä kuvaillut lastensuojeluhuolet ja tilanteet eivät olleet helposti sellaisenaan sijoitettavissa niihin yleisempiin kategorioihin, joista pidempään lastensuojelun perhetyötä tehneet työntekijät tai sosiaalityöntekijät puhuivat. Yksityiskohtaisemmat kuvaukset paljastivat lastensuojeluhuoliin liittyvää monimutkaisuutta, monien ongelmien päällekkäisyyttä ja

kietoutumista toisiinsa. Joillekin huolen kohteille on vaikea löytää sanoja tai yleisiä määritelmiä, vaan ne ovat kuvattavissa konkreettisten esimerkkien kautta. Se myös muistutti siitä, että samankaan huolen, kuten esimerkiksi ongelmallisen alkoholinkäytön, vuoksi lastensuojelun asiakkuuteen tulleet perheet eivät ole samanlaisia ja ongelmallinen tilanne ei vaikuta kaikkiin perheisiin samoin. Sama tuli näkyväksi muissakin haastatteluissa, kun haastattelurungon myöhemmissä vaiheissa pyysin haastateltuja usein kertomaan ja valottamaan sanomaansa käytännön kokemuksen kautta.

Useimmat haastatellut rajasivat kysyttäessä selkeästi perhetyön ulkopuolelle, muiden palveluiden tehtäväksi auttaa perheitä *vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmissa, parisuhdeväkivallassa* sekä *erokriiseissä*. Kuitenkin useimmissa haastatteluissa jossain toisessa asiayhteydessä tuli esiin, että näitä kaikkia ongelmia ja haasteita perhetyöntekijät kohtaavat myös perhetyön asiakasperheissä. Syvällisempi paneutuminen haastatteluissa osoitti myös, että pelkkä perhetyölle kussakin perheessä asetettujen tavoitteiden tarkasteleminen tai yleisluontoinen lastensuojeluhuolien tarkasteleminen jättää sokean pisteen ulkopuoliselle tarkastelijalle siitä hämäryydestä ja epävarmuudesta, jossa lastensuojelutyötä usein tehdään. Esimerkiksi perhetyölle on jossain perheessä saatettu asettaa tavoitteeksi yhteisen linjan hakeminen vanhemmille kasvatusasioissa ja vanhemmuudessa. Kun haastatteluissa paneutui tällaisiin tilanteisiin case-luontoisesti syventyen, selvisi, että taustalla tällaisessa tilanteessa on saattanut olla esimerkiksi toisen vanhemman kotiutuminen vaikkapa vankilasta, päihdekuntoutuksesta tai psykiatrisesta osastohoidosta. Tällöin varsinaisena lastensuojeluhuolena ei todellisuudessa olekaan vanhempien erimielisyys lapsen kasvatusasioissa, vaan joku muu huoli, esimerkiksi huoli toisen vanhemman aiemmasta rikollisesta elämäntavasta, väkivaltahistoriasta tai päihteidenkäytöstä. Tätä voisi kuvata huoleksi vanhemmuudesta perustuen vanhempaan liittyviin sosiaalisiin tai psyykkisiin ongelmiin. Vanhemman ongelman ajatellaan heijastuvan perhe-elämään tai vanhempaan olemiseen. Tämä saattaa jäädä kuitenkin sanoittamatta ja kirjaamatta perhetyön suunnitelmiin. Tällöin perhetyötä tehdään sellaisten ongelmien ja tavoitteiden eteen, jotka jossain toisessa perheessä eivät vielä itsessään antaisi aihetta lastensuojeluasiakkuuteen tai tukitoimiin. Perhetyötä saatetaan tehdä siitä näkökulmasta, että tukemalla yleisesti vanhemmuuteen tai perheeseen liittyvissä asioissa vähennetään monista kuormittavista tekijöistä koituvaa taakkaa perheelle. Toisaalta joskus taustalla voi olla epämääräinen huoli jostain muusta, jolloin haastatellut kokivat, että perhetyötä tehdään osittain kontrollimielessä ja sen tarkistamiseksi, miten perhe-elämä sujuu:

”V: tässä perheessä se huoli oli niinku lähinnä se, se niinku, vanhempien [aiempi päihteidenkäyttö -TS] - - , ja kun perheeseen oli syntynyt vauva, niin sit se vuorovaikutuksen

tukeminen oikeestaan, että et siitä ei ollu kauheesti tietoo, että mikä se.. haaste tulis olemaan”
(H3)

Hannele Forsberg (1995) kirjoittaa siitä, miten sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijät määrittelevät asiakkaita kertoessaan asiakkaiden elämäntilannetta selittävistä perheongelmista. Jokin tilanne saattaa määrittyä ongelmallisena, ja viittaukset perheeseen ja perhesuhteisiin toimivat itsessään riittävänä selityksenä ja oikeutuksena sille, miksi jokin on ongelma. Tällöin selitys sille, miksi ja miten jokin asiantila on ongelma, jää pimentoon. Myös vanhempien tietyt ominaisuudet ja vanhempien välinen suhde voivat työntekijän tulkinnassa muodostua perheongelmaksi, vaikka voikin olla epäselvää, miten se vaikuttaa lapsiin ja perheeseen. Forsbergin havaintojen mukaan esimerkiksi ydinperheestä poikkeava perhemalli voi näyttäytyä sosiaalityöntekijälle ongelmallisena. Tällöinkin syysuhteen tulkitseminen saattoi olla epäselvää, eli miten ja miksi kyseinen piirre aiheuttaa ongelmia. (Forsberg 1995, s. 58–59.) Omassa aineistossani ongelmien epämääräisyys muistuttaa Forsbergin kuvausta. Tietyt ihmisen ominaisuudet yhdistettynä vanhemmuuden kontekstiin synnyttää lastensuojeluhuolen tai perheongelman. En ota kantaa siihen, etteivätkö ongelmallisiksi määritellyt tilanteet todella olisi lapselle haitallisia tai todellinen huolenaihe. Kuitenkin epämääräisyys siitä, miksi jokin vanhemman ominaisuus on ongelma perheen kannalta, saattaa johtaa työntekijän hämmennykseen, suunnattomuuteen ja vaikeuteen asettaa tavoitteita.

Haastatellut kertoivat, että vanhempien ongelmalliseen päihteidenkäyttöön ei pyritä vaikuttamaan perhetyön keinoin, vaan lastensuojelu ohjaa heidät tällöin päihdehoitopalvelujen piiriin. Päihdeperheessäkin perhetyön tavoitteena voi olla kuitenkin perheen tukeminen muissa asioissa ja vähentää näin kuormittavien asioiden kokonaistaakkaa. Kontrollin elementti ja ”varmistaminen” voi olla kuitenkin läsnä tällöinkin:

”V: - - tällaiset perheet, missä se on todella huoli, niin kyllä meidän täytyy joka käynnillä kysyä ja kattoo, että se on turvattu se lapsen ympäristö.. se pitää joka kerta käydä.

H:eli onko se vähän tällasta tietyn tyyppistä kontrollia?

V: on semmosta kontrollia, jossain perheissä se on täysin kontrollia - - ” (H4)

Haastatteluissa käytiin läpi myös perhetyön keinoja, menetelmiä ja perhetyölle erilaisissa asiakkuuksissa asetettuja tavoitteita. Kuvauksia siitä, miten perhetyötä käytännössä tehdään, antoivat toisenlaisen ja laajemman kuvan perheiden haasteista, joita perhetyön aloittamisen taustalla on. Tämä toisaalta myös vahvisti niitä teemoja, jotka muodostin haastateltujen suorien ongelmakuvausten perusteella. Olenkin eritellyt näitä haasteita erilliseen taulukkoon 2 alla. Nämä ongelmakuvaukset perustuvat ongelmakäsityksen jäljittämiseen tai ”takaisinlukuun” sen perusteella, mitä haastatellut kertoivat työskentelyn kohteeksi tai työskentelyn menetelmiksi perheessä. Haastatteluissa selvitin

perhetyön sisältöä ja menetelmiä siten, että pyysin perhetyöntekijöitä kertomaan, miten heidän haastattelun alussa kertomiinsa lastensuojelullisiin huoliin pyritään vaikuttamaan. Nämä sisällön ja menetelmien kuvaukset usein laajenivat muihinkin tilanteisiin ja huolenaiheisiin kuin vain alunperin esitettyyn ongelmaan. Tässä yhteydessä pyysin haastateltuja kertomaan myös, miten ja millä sisällöllä ja tavoitteilla työtä oli tehty joissain todellisissa asiakkuuksissa. Nämä kuvaukset sisälsivätkin usein monenlaisia ja toisiinsa kietoutuneita huolia ja ongelmia. Taustalla olevat ongelmat olivat myös teemoiteltavissa kokonaisuuksiksi, jotka tukevat taulukon 1 jäsenystä.

Perhetyön sisältö →	Nähty syy-seuraussuhde ongelman taustalla →	Mihin haastatellut liittävät ongelman?	
Tunteiden tunnistamisen, sanottamisen ja viestimisen opettelu	Tunneviestintä on puutteellista ja johtaa hankalassa elämäntilanteessa tulehtuneeseen vuorovaikutukseen	Vuorovaikutus, ihmissuhteet.	Erilaisia ongelmien ilmenemismuotoja, jotka on mahdollista tulkita monin eri tavoin.
Vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin parantaminen perheenjäsenten välillä	Perhesuhteet ovat tulehtuneita, vuorovaikutus on riitaisaa tai negatiivista.		
Mielikuvien työstäminen muista perheenjäsenistä	Perheenjäsenillä on toisistaan negatiivisesti väritynyt kuva, joka suuntaa vuorovaikutuksen aina tiettyyn suuntaan.		
Työntekijä näyttää mallia lapsen ohjaamisesta.	Vanhempi kokee jäävänsä keinottomaksi, eikä tiedä, mitä tehdä, kun lapsi ei toimi kuin tilanteessa pitäisi.	Lapsen ohjaaminen, kasvatustilanteet.	
Vanhemmassa heräävien tunteiden työstäminen ja vanhemman lapsuudenkokemusten läpikäyminen.	Vanhemman omat tunnereaktiot suhteessa lapseen tekevät tilanteista vaikeampia ja voivat johtaa esimerkiksi väkivaltaiseen impulssiin tai liialliseen hermostumiseen.		

Taulukko 2. Ongelmat tarkasteltuna ratkaisukeinojen kautta.

Taulukossa 1 on yhteenveto siitä, mitä haastatellut kertoivat, kun kysyin suoraan, millaisia lastensuojeluhuolia perhetyön aloittamisen taustalla on. Taulukossa 2 on kuvattu ”takaisinlukua” haastateltujen ongelmäkäsityksistä kuvattujen menetelmien ja muutosmekanismien perusteella. Yhdistämällä näitä yläluokkiin ja ottamalla tarkasteluun mukaan taulukon 1 luokat olen jakanut perhetyön kohtaamat ongelmat kolmeen teemaan: *Ongelmalliset kasvatustilanteet, perheen vuorovaikutusongelmat ja arjenhallinnan ongelmat*.

Kappaleessa 8 kirjoitan lisää siitä, miten nämä kolme teemaa aineiston perusteella ilmenevät haastateltujen kertomassa jossain määrin koko perhetyön prosessia, sen tavoitteita ja käytettyjä keinoja ohjaavina *tulkintakehyksinä*.

7. Perhetyön ongelmat neuvoteltuina ja tulkittuina konstruktioina

7.1 Ongelmanmäärittely ja tavoitteenasettelu on sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä

Perhetyö ja lastensuojelun sosiaalityö kokonaisuudessaan perustuu käsitykseen, että perheen tai lapsen elämässä on jotain ongelmallista ja huolestuttavaa. Huolen ja ongelman selvittäminen, tulkinta ja määrittely ovat siten erottamaton osa perhetyön aloittamista ja koko perhetyön prosessia. Ongelmien määrittely ei kuitenkaan ole objektiivista tiedonhankintaa ja -käsittelyä. Lastensuojelullisten huolien voidaan nähdä syntyvän samojen sosiaalista todellisuutta rakentavien prosessien kautta kuin muukin inhimillinen kokemusmaailmamme. Se, mikä on milloinkin ongelma, perustuu muun muassa vuorovaikutuksessa rakentuvaan tietoon, työntekijöiden henkilökohtaisiin näkemyksiin mutta myös professionaalisiin teorioihin ja kulttuurissa yleisesti vallitseviin normeihin.

James Holstein ja Gale Miller (1997) kirjoittavat ihmisten tekemästä tulkintatyöstä, jolla järjestämme ja järjeilemme jokapäiväistä elämäämme tarkoitukselliseksi ja järjeenkäyväksi todellisuudeksi. Osa tätä tulkintatyötä on puhe muiden ihmisten kanssa, luokittelu, tapahtumien ja asioiden organisointi, väitteiden esittäminen sekä perustelu ja muiden vakuuttaminen siitä, miten asiat ovat. Kun jokin asia määritellään sosiaalisesti ongelmaksi, on kyse myös samanlaisesta maailmaa järjestävästä ja todellisuutta rakentavasta luokitteluista, väittämistä ja perusteluista siitä, miksi ja miten jokin olemassa oleva asia on sosiaalinen ongelma. Holstein ja Miller käyttävät tästä sosiaalisten ongelmien konstruktivistisesta rakentumisesta nimitystä *social problems work*. (Emt.) Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Tarja Pösö (1995) ovat kääntäneet käsitteen kuvaavasti suomenkieliseen muotoon *sosiaalisten ongelmien tulkintatyöksi*. Käytän tutkielmassani suomenkielistä käsitettä.

Miller ja Holstein kirjoittavat, miten pidämme sosiaalisia ongelmia tulkinnasta riippumattomina, objektiivisina faktoina, jotka kuka tahansa järjevä ihminen näkee ja kokee ongelmallisena. Sosiaaliset ongelmat aiheuttavat vakavia haasteita, kipua, kärsimystä, puutetta ja muita vaikeuksia ihmisille, joita ne koskettavat. Kuitenkin on nähtävissä, että sosiaaliset ongelmat eivät ole aina yksiselitteisiä. Ne voivat olla kokijasta, näkökulmasta, arvoista ja ihanteista riippuvaisia. Erityisesti moniarvoisten ja monikulttuuristen yhteiskuntien tarkastelu saa kysymään, kenen arvoja ja ongelmallisuuden tuntua meidän pitäisi noudattaa, kun joku asiantila määritellään sosiaalisesti ongelmaksi. (Miller & Holstein 1997.) Omien haastatteluideni perusteella perheiden sosiaalisten ongelmien määrittely yhdessä perheiden kanssa vaikuttaa olevan jopa yksi lastensuojelun perhetyön

keskeisimmistä haasteista. Työntekijöiden näkemys ja kokemus perheen elämäntilanteen ongelmallisuudesta voi poiketa perheen tai vanhempien kokemuksesta niin paljon, ettei yhteinen työskentely ole mahdollista.

Mikä sitten tekee yhteisestä ongelmanmäärittelystä niin haastavaa? Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö on vuorovaikutteista ja sosiaalisessa kanssakäymisessä rakentuvaa. Harva kieltänee, etteikö olisi olemassa ilmiöitä kuten lasten kaltoinkohtelu tai riittämätön vanhemmuus. Millerin ja Holsteinin (emt.) mukaan kulttuuriset ongelmakategoriat on tulkintatyön kautta liitettävä yksilöihin tai yksittäisiin tilanteisiin. Esimerkiksi kaikki perheet ja elämäntilanteet ovat yksilöllisiä, ja vaatii aina tapauskohtaista tulkintaa ja perustelua, miksi juuri tietyllä perheellä on haasteenaan jokin sosiaalinen ongelma, joka vaatii lastensuojelun puuttumista. Lastensuojelun ammattilaisilla on perhettä enemmän valtaa perustella tällaisia tulkintoja ja määritellä lastensuojelullisia huolia. Viimeistäänkin yhteistyö ongelmien ratkaisemiseksi vaatii kuitenkin samanmielisyyttä, samaan sosiaaliseen todellisuuteen asettumista lastensuojelun työntekijöiltä ja perheeltä. Käsittelen tätä yhteisen ongelmanmäärittelyn merkitystä perhetyön onnistumiselle seuraavissa alaluvuissa.

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyössä ei ole lastensuojelun kontekstissa kyse vain siitä, liittykö perheen ja lasten elämään lastensuojelullisia huolia, tai kuuluuko perheen olla lastensuojelun asiakkaana vai ei. Holstein ja Miller (emt.) kirjoittavat, että ongelma todentuu myös seurauksissaan. Yksi selvä seuraus liittyy siihen, että sosiaalisia ongelmia yritetään usein jotenkin helpottaa tai ratkaista. Syntynyt ongelmatulkinta saa aikaan ratkaisuyrityksiä ja määrittää myös sitä, millaisilla tavoilla ongelmasta kärsivää autetaan. (Emt.) Suomalaisessa tutkimuksessa Jaana Jaatinen (1996) on osoittanut hyvin konkreettisella tavalla, miten auttamistyöntekijän ongelmatulkinnat vaikuttavat ongelman käsittelyyn ja auttamisen prosessiin. Jaatinen on tarkastellut sosiaaliterapeuttien ja A-klinikan asiakkaiden terapiatapaamisten sisältöjä ja niiden vuorovaikutteista rakentumista. Jaatinen osoittaa, että terapeuteilla on erilaisia tyylejä konstruoida syy-seuraus-suhteita asiakkaan elämäntarinan sekä elämäntilanteen ja nykyhetken ongelmien välille. Osa terapeuteista luo terapiakeskusteluissa ongelmakonstruktioita tavalla, jossa he etsivät asiakkaan tilanteesta syitä ja selityksiä oman kokemuksensa tai teoreettisen viitekehyksensä perusteella. Esimerkiksi terapeutti voi tulkita syyn juomiseen löytyvän asiakkaan lapsuudesta, jolloin kohteeksi tulee lapsuuden kokemusten ja kehitysvaiheiden työstäminen istunnoissa. Samojen asiakkaiden kanssa ja samoissa istunnoissa olisi myös mahdollisuus kiinnittää tai suunnata huomiota muillakin tavoilla. Jaatisen havainto onkin, että työntekijän ongelmasta tekemillä syy-seuraus-tulkintoilla on merkitystä työskentelyn rakentumiselle, sen sisällölle ja tavoitteille. (Jaatinen 1996, s. 132–139, 141–145, 148–150.) Oman aineistoni perusteella myös sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden tulkinnat

päällepäin samanlaisista tilanteista voivat vaihdella, mikä voi suunnata työskentelyä sisällön ja käytettyjen keinojen osalta huomattavasti.

Perhetyön kannalta voidaan tarkastella esimerkiksi tilannetta, jossa alaikäinen nuori käyttää päihteitä, ei noudata perheen tai yhteisöjensä kuten koulun sääntöjä ja vuorovaikutus läheisten aikuisten kanssa on enimmäkseen riitelyä. Perhetyöntekijä voi tulkita, että kyseessä on perheen ilmapiirin ja vuorovaikutussuhteiden ongelma, joka ilmenee näkyvimmin nuoren käytöksessä. Työntekijä voisi pyrkiä vaikuttamaan tilanteeseen ”perheterapeuttisella” työotteella, jossa keskiössä on perheenjäsenten suhteet, vuorovaikutus, tunteet ja kokemukset. Kun ilmapiiri parantuu, myös näkyvin oire eli teini-ikäisen negatiivinen käytös muuttuu. Tässä yksinkertaistetussa esimerkissä toisessa ääripäässä perhetyöntekijä voisi tulkita, että tilanteessa on kyse nuoren omista valinnoista ja rajojen puutteesta. Työntekijä voisi pyrkiä tukemaan vanhempia asettamaan rajoja ja toimimaan tukevina, johdonmukaisina vanhempina ja pyrkiä muuttamaan nuoren ajattelua vastuullisemmaksi. Aineistoni perusteella haastatelluilla onkin erilaisia tulkintakehyksiä, joiden perusteella he tulkitsevat perheen ongelman syy-seuraus-suhteita ja ratkaisumahdollisuuksia. Tulkintakehykset tulivat analyysissä näkyväksi, kun haastatellut kertoivat perhetyön keinoista ja menetelmistä saada aikaan muutosta. Kertoessaan muutoksesta ja sen aikaansaamisesta haastatellut samalla konstruoivat ongelmailmiötä ja sen toiminnan logiikkaa. Kirjoitan lisää näistä tulkintakehyksistä kappaleessa 8.

7.2 Ongelmien tulkitseminen luo tavoitteet ja työskentelyn sisällön

Haastatteluissa perheiden kohtaamista ongelmista ja haasteista kerrottiin sekä yleisellä tasolla että yksittäisten tapausten kautta. Välillä haastatellut kertoivat itse ongelmista niiden syntyhistorian ja selitysten kautta, ja välillä pyysin haastateltujen kertomaan tarkemmin, miksi tai miten jokin tilanne on ongelma, tai millaisiin ongelmiin jollain menetelmällä tai työtavalla pyritään vaikuttamaan. Ongelmien tulkinnallisuus tuli näkyväksi kahdessa eri suhteessa. Ensinnäkin haastatellut joko tietoisesti perustelivat ja selittivät haastatteluissa jonkun tilanteen ongelmallisuutta tai implisiittisesti, kulttuurisia tulkintaresursseja hyväksikäyttäen rakensivat jonkin tilanteen jo lähtökohtaisesti ongelmaksi itsessään. Toisekseen tulkinnallisuus näkyi siinä, miten haastatellut selittivät millaisia syitä – mekanismeja – jonkin ongelmallisen tilanteen taustalla on, ja miten niihin voi puuttua tai pyrkiä vaikuttamaan. Seuraavassa aineisto-otteessa haastateltu on juuri kertonut tilanteesta, jossa teini-ikäinen toimii itselleen vahingollisilla tavoilla, ja haastateltu kertoo ongelmallisen käyttäytymisen taustasta:

”V: lapsella pitää olla se aikuista kohtaan se turvallisuus, kaverisuhteessa ei välttämättä ole aikuista kohtaan sitä turvallisuutta. Siis kun aikuinen laittaa ne rajat, rajat aikuinen lapselle.. niin siinä kaverisuhteessa ei osatakaan asettaa niitä rajoja sille lapselle. Rajojen asettamista käydään monesti läpi perhetyössä, niissä tilanteissa - -” (H4)

Nuori tai lapsi käyttäytyy tavalla, joka nähdään ongelmallisena. Perheen vuorovaikutuskäytännöt näyttäytyvät työntekijälle tavalla, jota hän nimittää vanhemman ja lapsen ”kaverisuhteeksi”. Näin ongelmanmäärittely tai tulkintatyö johtaa työntekijän toimintaan ja työn tavoitteiden muodostamiseen. Ongelmallisella käytöksellä tulkitaan jokin syy, joka tässä aineisto-otteessa on vanhemman auktoriteetin puute, ”kaverisuhde”. Tämän perusteella työntekijä myös tulkitsee, miten ongelmaan tulee puuttua. Tässä tapausesimerkissä haastateltava kertoo siihen puututtavan vanhemman auktoriteettia vahvistamalla. Ongelman tulkitsemiseen liittyy monenlaisten syy-yhteyksien määrittelyä, johon työskentely perustuu:

”H: - - Kaverisuhteella sää tarkoitat sitä, että puuttuu se rajojen asettaminen?

V: joo, ja voi puuttua se luottamuskin.. Se on aikuisen ja lapsen välilläkin ihan äärimmäisen tärkeä, et se lapsi pystyy luottaan siihen aikuiseen, vanhempaan..” (H4)

Haastateltava kertoo, että edellä kuvattuun kaverisuhde-ilmioon liittyy myös se, ettei lapsella tai nuorella ole välttämättä luottamusta aikuiseen. Lapsi ei luota siihen, että vanhempi olisi kaverin sijaan aikuinen, joka pitää lupauksensa ja huolehtii lapsen turvallisuudesta. Kyseinen esimerkki valottaa perhedynamiikka liittyvien ongelmien tulkitsemisen ja näin myös auttamisen haastetta. Syy-seuraussuhteet ovat monisyisiä, tapauskohtaisia ja näkökulmasidonnaisia. Luottamuksen puutteeseen voi puuttua kannustamalla ja tukemalla vanhempaa toimimaan luottamusta herättävällä tavalla ja ottamaan luotettavan vanhemman roolia. Mistä työntekijä tulkitsee luottamuksen puutteen johtuvan, vaikuttaa puolestaan siihen, miten asiaa työestetään. Onko vanhemmalla omia vaikeita tunteita, jotka estävät vastuunkantajan roolin ottamista? Eikö vanhempi tunnista lapsen tarpeeksi myös rajoja ja vanhemman auktoriteettia? Onko vanhempi keinoton ja neuvoton kyseisissä tilanteissa? Oman haasteensa asettaa se, etteivät asiakkaat itsekään välttämättä osaa sanoittaa, miksi jokin asia vanhemmuudessa tai perheen vuorovaikutuksessa on haasteellista, tai eivät ylipäätään näe koko tilannetta ongelmallisena samalla tavalla kuin työntekijät:

”H: - - vanhemmat näki, että ainut asia, mihin he tarvii tukea on, on niinku.. lapsen läksy, läksyjen tekeminen - -.” (H6)

Toisaalta myös työntekijä voi olla epävarma, mistä ongelmat milloinkin johtuvat ja tulkinnat ja tulkintakehykset voivat prosessin kuluessa vaihdella. Seuraavassa aineisto-otteessa on katkelma

haastatellun pohdinnasta, voiko perhetyön perheessä olla jotain pelkästään lapsen subjektista ja lapsen toiminnasta syntyneitä ongelmia:

”H: - - itsetuhosuus, tai tai, semmoset niinkun koulunkäyntivaikeudet tai sitten niinkun.. muuta vaikeuden jossain sosiaalisissa suhteissa tai.. ja sit toisaalta kyllähän ne monesti kietoutuu sit siihen, että vanhemmalla on jotain.. tai on tietysti vaikee sanoo, että mikä on niinkun syy ja seuraus ja mikä niinku.. jotenki on niinku, ensin siinä” (H6)

Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että perheiden ongelmien tulkinnallisuus kietoutuu erottamattomasti myös siihen, että perhetyön tarpeesta ja tavoitteista voi jossain tilanteissa olla vaikea sopia perheen ja vanhempien kanssa. Käsittelen seuraavaksi vastahakoisuuden ja perheen ja työntekijöiden välisen erimielisyyden syitä ja merkitystä perhetyölle.

7.3 Ongelmaneuvottelut ristiriitatilanteissa perhetyön keskeisimpänä haasteena

Perhetyö on lastensuojelun avohuollon tukitoimi ja siten myös vapaaehtoisuuteen perustuva. Kaikissa haastatteluissa tuli kuitenkin esiin, että perhetyötä tehdään jossain määrin myös perheissä, jotka suhtautuvat haastateltujen mukaan perhetyöhön haluttomasti, vastahakoisesti tai eivät sitoudu perhetyön tavoitteisiin. Vapaaehtoisuuden ja vastahakoisuuden välillä vaikuttaakin olevan ristiriita; miten haluttomat perheet sitten suostuvat vastaanottamaan perhetyötä? Vaikka avohuollon tukitoimet ovat vapaaehtoisia, lastensuojelun asiakkuus ei ole vapaaehtoinen. Perheet voivat haastateltujen mukaan suostua perhetyö-tukitoimeen päästäkseen eroon lastensuojelun asiakkuudesta ja kontrollin kokemuksesta:

”- - jotkut kysyy, että miten heidän pitäis toimia, et he pääsis meistä eroon.” (H4)

Joskus perhe ottaa vastaan perhetyötä tilanteessa, jossa muutoin arvioitaisiin tarvetta huostaanotolle tai olisi jo päädytty huostaanottoon. Tällöin perheelle tarjotaan mahdollisuutta kokeilla avohuollon tukitoimien riittävyyttä lapsen tai nuoren kehityksen ja kasvun turvaamiseksi. Haastatellut kertoivat myös, että joskus perhe päätyy ottamaan vastaan perhetyötä neuvottelujen lopputuloksena. Tällöin perhe tai jotkut perheenjäsenet voivat kokea epävarmuutta siitä, hyötyvätkö he itse perhetyöstä mitään, tai onko se todella jotain heidän itse haluamaansa. Vanhemmille on voinut syntyä myös kokemus, että heidät on painostettu ottamaan perhetyötä vastaan, mikä saatetaan myös kertoa perhetyöntekijöille.

Vastahakoisuus ja haluttomuus eivät ole välttämättä staattinen ominaisuus, vaan alunperin myönteinen suhtautuminen muutokseen ja tunne oman tilanteen ongelmallisuudesta saattaa muuttua kielteisempään suuntaan tai päinvastoin (esim. Prochaska & DiClemente 1984). Aineiston perusteella vastahakoisuutta saattaa myös esiintyä vain suhteessa osaan perhetyön tavoitteista tai ongelmatulkinnoista eikä välttämättä suhteessa koko perhetyöhön. Erilaiset ristiriitatilanteet saattavat siis ajoittain koskea myös sellaisia perheitä, joiden kanssa työntekijät kokevat olevansa pääsääntöisesti yksimielisiä, ja jotka ovat itse pyytäneet perhetyötä tukimuotona. Haluttomuus sitoutua perhetyöhön tukimuotona voi johtua haastateltujen mukaan monenlaisista syistä, joita olen koonnut alle. Kuhunkin kohtaan olen lisännyt myös havainnollistavia aineisto-otteita.

1) Asiakkaat eivät näe tilannetta ongelmallisena tai siitä on hyvin erilainen käsitys kuin lastensuojelun työntekijöillä.

”V: Noo, esimerkiks aamupalan syönti... - - Niin pitäis syödä, että jaksaa sinne kouluun, kun koulusta on tullu sitten huolta, että ne on nälkäsiä ollu sitte joskus.. ja syövät paljon.. Ja sitten kun sitä on puhuttu, niin niin, äiti on sanonu, että kun ei ne kerkiä syömään, eikä heillä [vanhempien alkuperäinen kotimaa] pidetä niin tärkeenä sitä aamupalaa. - -” (H2)

”V: [alaikäisen päihteidenkäytöstä -TS] no ehkä se vanhempien näkemys, että kuinka siihen suhtaudutaan, se vähän vaihtelee, että kenen mielestä se on ihan tavallista.. ja kuuluu [nuoruuteen -TS]..” (H5)

”ei välttämättä jossain asiassa näekään vaikka toimineensa siinä väärin.. lasta kohtaan tai.. tai tai.. nii, et ei oo niinku oikeutettu kuulemaan sitä, mitä kuulee niinku omasta mielestä” (H7)

”- - ihmisen on aika vaikee lähtee työskenteleén jonkun sellasen.. mmh, asian eteen tai aiheen parissa, jonka kokee, että ei tää oo mun ongelma tai.. tai niinkun että.. tai jotenki et sitä ei ite koe mitenkään tärkeeks.” (H6)

Kokemukset jonkin asian ongelmallisuudesta ovat osin kulttuurisia (Miller & Holstein 1997). Ihmiset saattavat ensisijaisesti merkityksellistää ja tulkita elämäänsä erilaisten etnisten, ala- tai vaihtoehtokulttuurien kautta, jolloin samat asiat kuin valtavirtakulttuurissa eivät välttämättä vaikuta mitenkään ongelmallisilta. Kyse saattaa olla myös osittain esimerkiksi sosioekonomiseen asemaan liittyvästä kulttuurisesta taustasta ja elämäntyylistä (esim. Sipilä 1989, 203). Vaikka perhe tunnistaisi ja tiedostaisi valtavirtakulttuurissa jaetun ymmärryksen perheongelmista, tarvitaan kuitenkin aina tulkintaa, että jokin ongelma nähdään jossain yksittäisessä perheessä – tai omassa perheessä.

Ongelman kokemisen puutetta voidaan myös tarkastella kognitiivisen terapian käsittein. Kyse saattaa olla siitä, että ihmisen ajattelu on syystä tai toisesta ”vääristynyttä” tai ihmisellä on puutteellinen kyky

tehdä havaintoja omasta käyttäytymisestä ja sen vaikutuksesta muihin ihmisiin. (Mann & Rollnick 1996.) Tällöin vanhempi ei pysty samaistumaan siihen, miltä jokin asia tai tilanne lapsesta tuntuu, ja lapselle haitallisia olosuhteita on vaikea ymmärtää ongelmallisena.

On kuitenkin myös hyvä muistaa, että kuitenkin lastensuojelun työntekijöidenkään tekemä ongelmatulkinta ei tarkoita objektiivista totuutta kyseisestä asiasta:

”V: ja sitten joskushan se voi olla niinkin, et se sosiaalityöntekijä on siinä ihan väärässä.. Se on nähnyt sen perheen tilanteen, arvioinut sen ihan niinku.. aivan niinku virheellisesti. Tietenki niitten tietojen varassa, mitä on ollu.” (H6)

2) Perhe pelkää seurauksia, joita heille on jonkun asian käsittelemisestä tai selviämisestä ulkopuolisille viranomaisille.

”V: - - enemmän se pelko - - siinä, että mitä jos me perhetyössä saadaan selville jotain ikävää, niin mitä meille tapahtuu.” (H4)

Joidenkin perheen sisäisten asioiden puhumiseen voi liittyä pelkoa seurauksista (esim. Turnell & Essex 2006, 29). Vakavammissa tilanteissa kaltoinkohtelu voi johtaa lapsen sijoittamiseen. Muita seurauksia voivat olla esimerkiksi lastensuojelun tekemä rikosilmoitus fyysisestä kurituksesta tai muusta väkivallasta ja mahdollisesti lähiyhteisön reaktiot asian tullessa ilmi.

3) Perhe tai vanhemmat kokevat lastensuojelun työntekijöiden tulkitseman ongelman itselleen häpeällisenä tai loukkaavana, jolloin se kielletään tai torjutaan.

”V: - - vanhemmuus on tietenkin sellanen, johon kietoutuu kauheesti sellasta syyllisyyttä ja.. ja sellasta että sitten niinkun.. helposti sit ajattelee, että on jotenkin niin kauheen huono vanhempi.” (H6)

”V: se lastensuojeluilmoitus on monella vanhemmalle niin rankka taakka.. että.. me joudutaan hirveen monesti niinku.. tekemään iso työ, että se vanhempi nousee siitä lastensuojeluilmotuksesta.” (H4)

Haastateltujen mukaan lastensuojelun asiakkuus itsessään voi olla syyllisyyttä, häpeää ja epäonnistumisen kokemusta aiheuttava. Julie Altman (2008) muotoileekin, että lastensuojelun asiakkuus alkaa (ainakin asiakkaan näkökulmasta) sen kautta, että vanhempi arvioidaan jollain osa-alueella epäonnistuneeksi huolenpitäjäksi. Seuraava haastateltu kuvaa, miten vaikeuksien myöntäminen on vaikeaa asiassa, joka kuuluu henkilökohtaiseen elämänalueeseen, ja johon kietoutuu paljon odotuksia ja toisaalta myös syyllisyyttä:

”V: ku se on välillä vaikee, vaikee sitten vanhemman myöntää se, että.. itekkin niinku suuttuu ja hermostuu niissä tilanteissa.. ja että tuntuu.. niin..

H: mm-m

V: kun haluais olla hyvä vanhempi ja en ikinä hermostu ja suutu.. ja lapsen pitää olla kiltti ja esimerkillinen.. mutta tunne on niinku, ei nyt kaikilla, mutta peruslähtökohtana että pitäis kaiken sujua.. ja sitten kun ei suju, niin.. toki.. toki siinä voi sitten olla tällasta suuttumista ja.. kokemista että mä en pärjää itse oman lapseni kanssa.. sen myöntäminen voi kyllä, voi olla vaikeetakin” (H5)

Sosiaalityönteiden piirissä Erving Goffman (1963 ja 1967) on kirjoittanut siitä, miten häpeä ja kasvojen säilyttäminen, eli moraalisten ja hyveellisten rooliodotusten täyttäminen, ohjailevat ihmisten välistä vuorovaikutusta. Goffman on pitänyt kasvojen menettämistä yhtenä keskeisimpänä ihmisten toimintaa säätelevänä motiivina. Esimerkiksi lastensuojelun näkökulmasta hyvänä vanhempana toimiminen on moraaliselta ihmiseltä odotettu rooli, jonka edellytykset tulee täyttää. Goffmanin kasvojen säilyttämisen käsitteen kautta lastensuojelun asiakkuuteen liittyvää häpeää ja kasvojen säilyttämistä voi tarkastella hienovireisemminkin. Erimieltä oleminen viranomaisen kanssa voi jo itsessään olla kasvoja uhkaava ja häpeällinen tilanne, joka aiheuttaa vain lisää vastustusta. Myös esimerkiksi vaietun tai jopa salatun asian paljastuminen voi tarkoittaa merkittävää kasvojen menettämisen uhkaa: Ihmisen siihen mennessä ikään kuin esittämä identiteetti voi romahtaa, kun paljastuu, ettei se pidäkään lainkaan paikkaansa. Ilmari Rostilan (1988, 108–123) mukaan sosiaalityön asiakkuus itsessään voi aiheuttaa ihmiselle nöyryytyksen ja häpeän tunteita.

4) Perheellä on epäluottamus viranomaista kohtaan, eikä arkaluontoisista asioista haluta keskustella.

”v: - - eihän se sit herätä ihmisessä kauheesti sellasta.. luottamusta tai sellasta, että haluais semmosia niin henkilökohtasia tai arkaluontosia asioita lähtee työstämään tai keskustelemaan.” (H6)

Luottamus tai sen puute tuli esille monissa haastatteluissa. Luottamus liittyy haastateltujen mukaan monenlaisiin tekijöihin. Perhe ei välttämättä luota, että työntekijä todella ajattelee toiminnassaan perheen toiveita tai mahdollisuuksien mukaan lapsen ja vanhempien edun yhdistämistä. Perheellä ja vanhemmilla voi olla ajatus, että työntekijällä on oma agendansa, tarpeensa ja tavoitteensa työskentelyssä. Epäluottamus voi kohdistua myös siihen, kohteleeke työntekijä perhettä kunnioittavasti, ymmärtävästi ja pyrkien säilyttämään heidän moraaliset kasvonsa ja päätäntävaltansa.

5) Perhe pelkää omien asioidensa hoitamisen siirtymistä ulkopuolisille työntekijöille ja kontrollin menettämistä omasta perhe-elämästä.

”V: - - heillä on se kokemus siitä, että- että.. ku sinne mennään sisälle, niin tää on niinku pois heidän käsistään, että niin kauan ku, ku me ollaan tavallaan sieltä pois, niin langat on heillä.”

(H1)

Pakon tai painostetuksi tulemisen tunne voi saada asiakkaan vastustamaan ehdotettua. Painostus voi saada ihmisen puolustautumaan, mikä estää häntä näkemästä muutoksen hyviä puolia ja nykytilanteen huonoja puolia (Miller 1983), ja tunne valinnan vapauden menettämisestä herättää itsessään vastustusta (Brehm & Brehm 1981). Työskentelyyn suostuminen ja sen aloittaminen voi tuntua vaikealta ja pelottavalta, jos perhe tai vanhemmat pelkäävät, että etäisyyttä, työskentelyn intensiivisyyttä ja sisältöä ei pysty enää itse säätämään sen jälkeen, kun ”ovi on kerran avattu” perhetyöntekijöille (Landy & Menna 2006, 184).

6) Vanhemmille on kohtaamisessa ja ongelmanmäärittelyssä syntynyt kokemus, että oma toimijuus sekä oma kypsyys ja kyvykkyys päättää oman perheen asioista on kyseenalaistettu suoraan tai implisiittisesti.

”V: se on jotenki niin sellasella niin henkilökohtasella elämänalueella, että ihminen jotenki.. koska se on ihan ääretön ulkopuolisuuden kokemus, jos ihminen jotenki, jos se ei saa olla ite osallinen siinä omassa prosessissaan, et joku antaa sen sulla valmiina, et tässä, lähe työskentelemään.. Niin kyllä mä ajattelen, että se voi herättää myös sellasta aikamoista vastarintaa” (H6)

Katja Kurri ja Jarl Wahlström (2000) ovat analysoineet työntekijän ja asiakkaan välistä vuorovaikutustilannetta, jossa keskustellaan asiakkaaseen kumppanin taholta kohdistuvasta väkivallasta. Kurri ja Wahlström osoittavat, miten väkivallan toistuvan kohteena oleminen ja se, ettei asiakas ole ryhtynyt toimenpiteisiin, rakentuu vuorovaikutuksessa merkinä heikosta toimijuudesta. Heikko toimijuus puolestaan on häpeällistä ja moraalisesti kyseenalaista aikuiselta ihmiseltä. Tutkijat näyttävätkin aineiston perusteella, miten asiakas vähättelee väkivaltaa ja joutuu perustelemaan, jopa puolustelemaan, toimimattomuuttaan. Näin käynnistyvä neuvottelu asiakkaan heikkoudesta tai kypsyysta ja kyvykkyysta määrittää myös sitä, miten asiakasta voidaan auttaa tai tilanteesta puhua. (Emt.) Aineistoni ei anna mahdollisuutta eritellä sitä, miten heikko toimijuus rakentuu perhetyöhön liittyvissä asiakaskohtaamisissa. Kurrin ja Wahlströmin tutkimus kuitenkin osoittaa, miten avun tarvitseminen, ongelman kanssa eläminen ja sen sietäminen sekä aiempi toimimattomuus

tulkitaan olemassa oleviksi, ja miten ne samalla voivat rakentaa asiakkaan moraalisesti kyseenalaisena, heikkona toimijana, joka ei osaa toimia oman etunsa eteen. Samalla tavalla perhetyön aloittaminen ja tiettyyn ongelmamäärittelyyn asettuminen voi kyseenalaistaa asiakkaan toimijuutta, mikä herättää vastustusta.

7) Käsiteltävä asia on vanhemmille liian kipeä ja tuskallinen tai vanhemmat eivät usko kykyynsä ja voimavaroihinsa ratkaista asiaa, jolloin se mieluummin salataan.

”se on sellanen niinku salaisuus, että sitä ei haluta tuoda, tai että.. ei haluta niinku puhua siitä, jos ne päihteet ei oo niinku sillä hetkellä näkyvissä, niin halutaan niinku unohtaa..” (H5)

Psykodynaaminen teoriaperinne on jossain määrin vakiinnuttanut asemaansa keskusteluun perustuvassa auttamistyössä myös psykoterapian ulkopuolella (esim. Vilen ym. 2002, 81–85) ja sillä on ollut merkityksensä myös yksilökohtaisen sosiaalityön muotoutumiselle (esim. Payne 2014, 109).

Yksi haastateltava pohti, miten menneiden kokemusten psyykkinen tuskallisuus voi tehdä niistä liian vaikeita. Psykodynaamisen teorian piirissä vastarintaa onkin lähestytty siitä näkökulmasta, ettei ihminen aidosti tiedosta tekevänsä jotain haitallista tai väärää. Selviytymistä ja hyvinvointia ylläpitävät defenssi-mekanismit estävät ihmistä tiedostamasta itsensä tai muiden kokemaa tuskaa, jos se olisi selviytymiselle ja jaksamiselle ylivoimaista. (Esim. Vilen ym. 2002, 85–86.)

Kaikkiin edellä mainittuihin tilanteisiin liittyy haastateltujen mukaan usein enemmän tai vähemmän perheen ja vanhempien erilainen käsitys ongelmasta tai lastensuojelun huolenaiheista. Useammat edellä esittelemäni syyt voivat aiheuttaa vastahakoisuutta samanaikaisesti. Perhe tai vanhemmat voivat samanaikaisesti ymmärtää tilanteensa toisin kuin työntekijät, kokea häpeää, pelkoa, epäluottamusta ja hallinnan sekä itsemääräämisoikeuden menettämisen uhkaa. Vaikka perhe olisi hyvin sitoutunut perhetyöhön esimerkiksi saadakseen lastensuojeluasiakkuden lopetettua tai välttyäkseen huostaanotolta, tämä ei silti tarkoita sitä, että perhe hyväksyisi, ymmärtäisi tai kokisi todellisena lastensuojelun nimeämät huolenaiheet tai perhetyön tavoitteet. Myös Hurtig (2003, 41) on tehnyt havainnon, että perhetyön asiakkaina saattaa olla perheitä, jotka ovat hyväksyneet tapaamiset perhetyön kanssa, mutta eivät lähde mukaan varsinaiseen työskentelyyn eli ongelmista ja tarpeista keskustelemiseen ja niiden avaamiseen. Haastattelujen perusteella ongelmasta käytävä neuvottelu ja erimielisyys siitä vaikuttavat olevan usein läsnä. Käsittelenkin seuraavaksi, miten yhteistyöhön ja asiakkaiden aktiivista osallistumista vaativa perhetyö pyritään mahdollistamaan haastavissa olosuhteissa.

7.4 Erimielisyyden vähentäminen ei ole ongelmaton tavoite perhetyölle

Tilanteessa, jossa perhe ei vaikuta halukkaalta sitoutumaan perhetyöhön, pyritään haluttomuutta ja vastahankaisuutta käsittelemään erilaisin keinoin. Jos perhetyötä tehdään vastustuksesta huolimatta, ensisijaisesti perhetyön tavoitteena voi olla motivoida perhe tai vanhemmat sitoutumaan lastensuojelun näkökulmasta määriteltuihin tavoitteisiin:

”V: - - se on yks tavote- tai pitäis olla yks tavote, että jotenki hänet saada niinku.. niinku saada näkemään jotenki, että mikä se huoli on, koska sitähan hän ei nää tällä hetkellä, että mikä se huoli on...” (H1)

Tämäkaltaista motivointia kuitenkin harvemmin kirjataan ainakaan viralliseksi perhetyön tavoitteeksi. Jos perhe ei lähtökohtaisesti koe perhetyön tavoitetta oikeaksi tai tarpeelliseksi, saattaa olla vielä vaikeampaa tai jopa loukkaavaa sopia tavoitteeksi, että yritetään yhdessä saada perhe ymmärtämään tai näkemään ongelman olemassaolo. Eräs haastateltava pohti tällaisen motivointityöskentelyn eettistä ristiriitaisuutta ja nimesi motivoinnin ”piilotavoitteeksi”:

”Tietenki sellasessakin tilanteessa se perhetyön rooli voi olla jotenki se motivointiki siihen. Koska voihan olla, että ihmisellä on joku, vaikka päihdeongelma, jota ei tunnista ollenkaan.. Ja se on selkeesti sellanen, joka kuormittaa sitä perhe-elämää tai.. niinku.. no esimerkiks tällanen.. Niin kyllähän se sillon, vaikka ihminen ei ite koe niinkun, että lähtis tai pystys jotenkin niinku, tai se vois olla sellanen asia, johon ite haluais muutosta, mutta kyllähän se voi olla sellanen, motivointi voi olla siinä myös sellanen, tai se puhu- puhuttaminen (naurahdus) voi olla myös yks sellanen. En mää tiedä, voiks se olla oikeesti mikään tavote, mutta ehkä sit, eihän sitä sais olla mitään piilotavotteitakaan mutta...” (H6)

Ylläolevassa sitaatissa haastateltava pohti, että hänen kokemuksensa mukaan on asiakkaita, joilla on selkeästi perhe-elämää kuormittavia ongelmia, esimerkiksi päihdeongelma, joita asiakas ei kuitenkaan itse tunnista tai myönnä. Haastateltava pohti tätä suhteessa asiakaslähtöisyyden ja itsemääräämisoikeuden eettisiin arvoihin. Eettinen ristiriita syntyy siitä, että asiakasta aletaan salavihkaisesti motivoida (”piilotavoitteet”) työntekijän näkökulmasta todellisen ja puuttumista vaativan ongelman työstämiseen vastoin asiakkaan omaa halua ja toivetta työskentelyn sisällöstä. Piilotavoite voi konkreettisesti tarkoittaa esimerkiksi sitä, että perheen kanssa on sovittu perhetyön aloittamisesta jollain sellaisella tavoitteella, jonka perhekin voi hyväksyä, mutta joka ei välttämättä ole lastensuojelun näkökulmasta olennaisin tavoite tai ollenkaan olennainen. Tällöin työntekijöillä on

taustalla toive tai ajatus, että perhe heräisi työskentelyn kuluessa näkemään ongelmansa samalla tavalla kuin työntekijät, ja esimerkiksi seuraavassa perhetyön arvioinnissa voitaisiin sopia lastensuojelun näkökulmasta ”oikeammat” tavoitteet.

Kyseisen asian eettinen ulottuvuus syvenee vielä uudelle tasolle, kun otetaan huomioon, että lastensuojelussa ollaan asiakaslähtöisyydestä huolimatta välillä pakostakin asiantuntijoita lapsen edusta ja tässä asiassa hierarkkisesti vanhempien yläpuolella. Sama haastateltu, joka kyseenalaisti piilotetut motivointi-tavoitteet perhetyössä, toisaalta hyväksyi, että perhetyötä voidaan tehdä ensin vaikka pienimmällä yhteisellä tavoitteella, jotta myöhemmin yksimielisyyteen päästäisiin. Tähän sisältyy kuitenkin edelleen haastatellun mielestä ratkaisematon ristiriita:

”H: hmh.. no miten.. on tietysti niinki.. voi olla sitte, että jos se yhteinen tavote, mikä löytyy, niin se ei nyt itsessään, itsessään vaikka mikään lastensuojelun paikka ole, se alue.

V: mm-m

H: niin eikö siinä sitten kuitenkin oo vähän joku piilotavote?

V: no niin, tavallaan joo, onhan siinä sit.. jotenki et, tavoitteena on päästä sellaseen tilanteeseen, jossa perhe hyväksyis nää meidän tavoitteet, jotka työntekijä on asettanu (naurua). Siis eihän se tietenkään niin sais olla.. hh.. Mutta tota, nii.. Siinäpä se onki, ongelma.” (H6)

Kolmessa edellisessä aineisto-otteessa haastatellun pohtima tilanne, jossa perhetyö aloitetaan jollain tavalla vastahankaisten asiakkaiden kanssa, ja jossa tarkoituksena on saada perhe motivoitua, toistui haastatteluissa eri muodoissa. Seuraavassa luvussa käsitelen sitä, mitä kaikkea motivointi tai yksimielisyyden tavoittelemineen sitten tarkoittaa, ja miten haastatellut kertoivat sen saavutettavan.

7.5 Perhetyön keinot erimielisyyden ja vastahakoisuuden kanssa toimittaessa

Motivaatiosta, sitoutumisesta, hankalista tilanteista ja vastahakoisista asiakkaista puhuttaessa haastatellut kertoivat erilaisista työtavoista ja keinoista, joilla sitoutumiseen ja toisaalta vastustukseen voi vaikuttaa. Kaikki tekijät ja työmuodot, jotka vaikuttavat yhteistyön syntymiseen ja luovat sitoutumista ja halukkuutta yhteiseen työskentelyyn, eivät välttämättä kuitenkaan ole tietoisia keinoja tai välineitä, vaan liittyvät esimerkiksi työntekijän intuitioon, arvoihin ja omiin tunteisiin.

Tekijät, jotka vaikuttavat vastahakoisuuteen, voidaan jakaa suuntaa-antavasti sen mukaan vaikuttavatko ne perhetyöntekijöiden ja perheenjäsenten välistä *yhteistyösuhdetta luomalla* vai

molemmipuolisesti hyväksytystä ongelmamäärittelystä neuvottelemalla. Osittain ne vaikuttavat kietoutuvan toisiinsa, eikä niitä voi aina täysin eritellä. Käsittelen ensin jälkimmäisiä, eli yhteiseen ongelmanmäärittelyn vaikuttavia tekijöitä. Aineiston perusteella tähän vaikuttavat ainakin sellaiset seikat kuin moraalisesti hyväksyttävän identiteetin rakentuminen vanhemmille lastensuojelun mahdollisesti leimaavasta asiakkuudesta huolimatta, se prosessi, miten ongelmasta neuvotteleminen tapahtuu, sekä esteiden kuten vanhempien pelkojen ja voimattomuuden tunteen tunnistaminen ja niihin puuttuminen.

Sosiaalisia ongelmia voidaan tulkita ja rakentaa eri tavoin. Jotkut ongelmatulkinnat ovat toisia ”moraalisempia” eivätkä aiheuta vanhemmille välttämättä samanlaista puutteellisen tai huonon vanhemman identiteettiä. Haastatteluissa toistui ongelmia selitettäessä tai kuvatessa usein sellaisia puhetapoja, joilla haastatellut selittivät vanhemman huonon tai lapselle epäedullisen toiminnan taustoja ja syitä siten, että vanhemmuus tai vanhempi ihmisenä ei näyttäydy pahana, itsekkäänä tai tuomittavana. Hannele Forsberg (1998) kiinnitti huomiota perhetukikeskusten ja sosiaalitoimistojen orientaatioeroja vertaillaessa, että perhetukikeskusten perhetyössä vanhemmuutta ei lähtökohtaisesti nähty huonona. Intervention kohteena oli sen sijaan ”heikko” tai ”uupunut” vanhemmuus, jolloin vanhemmuutta voi myös ”vahvistaa”, ”voimistaa” ja ”parantaa”. (Emt., 204–210.) Omassa aineistossani puhetapa oli samansuuntainen. Ongelmia selitettäessä puhuttiin usein uupumuksesta, väsymisestä, kuormittavista tekijöistä, olosuhteista, noidankehistä ja vanhempien omista taustoista. Kaikki edellä mainitut ovat sellaisia selityksiä, jotka eivät tee kenenkään vanhemmuudesta sinänsä huonoa vaan sen sijaan pikemminkin tukea vaativaa. Aineistoni perusteella päättelen tähän puhetapaan liittyvän ainakin kaksi merkitystä. Ensinnäkin se antaa työntekijälle paremmat edellytykset myötätuntoon, hyväksyntään ja samaistumiseen, jotka sinällään vaikuttavat onnistuneen asiakassuhteen muutostyössä. Perhetyö vaikuttaa olevan tunnetyötä, jossa työntekijän tulee käsitellä omia tunteitaan ja kokemuksiaan mahdollistaakseen näiden asiakassuhteen positiiviset elementit, kuten myötätunnon, hyväksynnän ja ymmärryksen. Toisekseen tällaiset selitykset asettavat vanhemmat myös huomattavasti vähemmän moraalisesti arveluttavaan tai kyseenalaiseen valoon. Näin ongelman tai avun tarpeen myöntäminen on mahdollisesti myös vanhemmalle helpompaa kuin sellaisessa tilanteessa, jossa asettuisi huonon tai itsekkäistä syistä huonosti toimivan vanhemman identiteettiin. Ongelmien tulkitseminen ja selittäminen kytkeytyy moninaisella ja ennakoimattomallakin tavalla siihen, miten ihmiset, joiden elämää ne koskettavat, kokevat kyseiset tulkinnat. Aiemmin esimerkkinä esittelemäni tulkintaviitekehys teini-ikäisen ongelmakäyttäytymisestä joko kasvatusongelmana tai yksilön käytösongelmana tai perheen vuorovaikutusongelmana antaa erilaisia toimijuuksia ja vastuita perheenjäsenille.

Vuorovaikutusongelman viitekehyksestä kukaan ei ole yksin syyllinen tai vastuussa tilanteesta. Vuorovaikutuksen voidaan selittää noidankehämäisesti ja omalakisesti kehittyneen tietynlaiseksi ilman kenenkään tietoista tarkoitusta, ja perheenjäsenet ovat sitten joutuneet ikään kuin vahingoittavien vuorovaikutuskäytäntöjen uhreiksi. Myös Arja Jokinen (1995, 134–143) on osoittanut asiakastilanteeseen perustuvalla aineistolla, miten sosiaalityöntekijä saa asiakkaan hyväksymään yhteiset tavoitteet: Sosiaalityöntekijä puhuu nuorelle asiakkaalle asiakkaan persoonaan liittyvän ja patologisen ongelman sijaan tiettyyn ikäkauteen liittyvänä ja melko yleisenä haasteena, jolloin kyseisen asiakkaan oli helpompi hyväksyä kyseinen ongelmamääritelmä. Haasteena ongelmien pukemisessa vähemmän häpeällisiin ja ymmärrettäviin muotoihin voi tosin olla, että se saattaa varomattomasti käytettynä myös antaa oikeutuksen vahingolliselle käyttäytymiselle tai suunnata huomion itse ongelmasta sellaisiin syy-tekijöihin, joista asiakkaat eivät koe olevansa vastuussa tai voivansa niihin vaikuttaa. Syyllisyyden poisselittäminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vastuu tilanteen ratkaisemisesta häivytettäisiin.

Haastatellut kertoivat, että erimielisissä tilanteissa täytyy pyrkiä ymmärtämään ja pääsemään sisälle perheen ja vanhempien ajatus- ja kokemusmaailmaan. Tilanteesta voidaan sitten keskustella asiakkaiden kokemusmaailman lähtökohdista käsin:

”V: Toinen on se asiakkaan, mistä puhuttiin äsken, se totuuteen.. Että asiakkaalla on se, se elää siinä omassa todellisuudessaan, sille ne asiat on kaikki faktoja ja totta.. ja.. mää voin olla niistä vaikka kuinka paljon eri mieltä, mutta.. Niin kauan kun mä puhun aidoista ja se asiakas puhuu aidanseipäistä, niin.. niin kauan me ei niinku päästä eteenpäin, et meidän pitää molempien alkaa puhua niistä aidanseipäistä. Niin sitten me niinku päästään sille samalla aallonpituudelle” (H1)

Ylläolevassa aineisto-otteessa haastateltu kertoo, että työntekijän on ensin päästävä sisälle asiakkaan kokemusmaailmaan ja todellisuuteen. Vasta nämä lähtökohdat ja maailman ymmärtämisen tavat ymmärrettyään hän voi neuvotella asiakkaan kanssa yhteistä näkemystä, tai pyrkiä muuttamaan syvällä olevia kokemusmaailmaa järjestäviä rakenteita. Tutkimuksen perusteella on selvää, että työntekijän osoittamalla empatialla on merkitystä muutoksen tapahtumiselle niin terapian (esim. Wampold 2001) kuin muidenkin terapiatyyppeiden interventioiden kohdalla (esim. Kuusisto & Saarnio 2012). Auttamistyön teoriakirjallisuudessa käytetään myös empatiasta erillistä ja hieman eri asiaa tarkoittavaa termiä *validaatio*, jota ylläoleva aineisto-ote parhaiten vastaa. Kelly Koerner ja Marsha Linehan (2008) kuvaavat validaatiota vertauskuvan kautta: Asiakkaan kysyessä ”voiko tämä olla totta” empatia tarkoittaa ”tämän” ymmärtämistä, kun taas validaatio tarkoittaa sen viestimistä asiakkaalle, että ”kyllä, tämä on totta”. Jos asiakas kokee, ettei työntekijä ymmärrä tai hyväksy hänen

kokemaansa todellisuutta, asiakas ei myöskään pysty luottamaan siihen, että työntekijän ratkaisut ja ohjaus olisivat hänelle sopivia ja tarkoituksenmukaisia. Haaste onkin siinä, että muutos kuitenkin usein edellyttää asiakkaan maailmankuvan ja todellisuuden kyseenalaistamista, invalidaatiota. Muutokselle suotuisten olosuhteiden ja yhteistyön vuoksi työntekijän pitääkin pystyä ensinnäkin validoimaan eli kommunikoidaan ymmärrettäväksi, oikeutetuksi ja todelliseksi sellaiset asiakkaan päämäärät ja ajatukset, jotka ovat periaatteessa järkeviä, toivottavia ja oikeutettuja, vaikka ne olisivat kyseisessä tilanteessa ehkä mahdottomia ja haitallisia. Tämän jälkeen työntekijän tulee tuoda esiin muutokselle tarpeelliset realiteetit. (Emt. 2008, 576–579.) Haastattelun samoista ”aidanseipäistä puhuminen” tarkoittaisi asiakkaan maailmankuvan jakamista järkevien, toivottujen ja oikeutettujen periaatteiden tasolla, vaikka työntekijän arvion mukaan perheen elämäntapa tai toiminta ei niitä vastaisikaan todellisuudessa. Kun asiakas kokee työntekijän ymmärtävän häntä ja olevan ”samalla aaltopituudella”, voidaan tarkastella, mikä tämän hetken tilanteessa on paikkansapitämätön, invalidia, suhteessa hyviin tarkoitukseen. Validaation on todettu vaikuttavan psykiatrisessa hoidossa hoitotuloksiin ja tekijöihin, jotka vaikuttavat asiakkaan ja työntekijän suhteen muotoutumiseen (ks. Moyers ym. 2007; Shenk & Fuzzetti 2011). Validaatio on yksi käsite, jonka kautta yhdistää haastatteluissa esiin tullut asiakkaan ymmärtämisen merkitys aiempaan tutkimukseen. Yleisemmin voitaisiin puhua myös asiakkaan kokemusmaailman ja todellisuuden tuomitsemattomasta, puolueettomasta tutkailusta yhdessä asiakkaan kanssa, minkä nähdään yleisesti vähentävän asiakkaassa heräävää vastustusta (ks. esim. Rooney 1992; Ivanoff ym. 1994).

Validaatiota voidaan jakaa myös eri tasoihin sen mukaan, kuinka pitkälle ja kuinka kokonaisvaltaisesti asiakkaan maailmankuva ja ajatukset voidaan hyväksyä järkevinä, oikeutettuina ja todellisina. Joskus asiakkaan kokemus voidaan validoida vain osittain tai myöntäen, että nimenomaan asiakkaan näkökulmasta tilanne näyttää ja tuntuu tietynlaiselta mutta ei kuitenkaan työntekijän näkökulmasta. (Koerner & Linehan 2008, 579–580.) Aineistossani tällaista osittaista validaatiota vastaa haastateltujen esittämä näkemys yhteisen alueen löytämisestä asiakkaiden kanssa:

”V: sit vaan täytyy tota puhua asioitten oikeilla nimillä, että.. me nähdään tää noin ja tää esiintyy- niinku öö että kun sä näät sen näin ja me aatellaan se näin, että kun mää vaikka piirtäsin sitten paperille, että mitenkä kaukana ollaan ajatusmaailmassa.. Ja tuon sitä esille, että jokainenhan me ajatellaan erilailla ja jokasessa perheessä on ne eri systeemit.. mutta että öö jollain lailla siihen, että mitenkä se niinku.. ja se, siä on niinku jokaisen vanhemman näkökulmassa on jotain sellasta, mikä on ihan hyvääkin, niin sen voi sitten tuoda esille, niin päästään ehkä vähän lähemmäks. (naurua) Että täytyy vähän osata sillein, ei keplotella mutta..

luovia siihen väliin.. löytää se yhteinen, ees joku pieni juttu, mistä ollaan yhtä mieltä, niin pääsee siihen sitten kuroon ees jotakin...” (H2)

”Etsiä niinku joku mikä tahansa tavote, joka voidaan katsoa, että se käy kaikille sellaseks niinku yhteiseks.. Ja sitten vaikka lähtee liikkeen sen, sitä kautta ja työskennellä sen kautta..” (H6)

Yhteisen alueen löytämisellä ja etsimisellä on myös se merkitys, että siten perheenjäsenet ja vanhemmat kokevat olevansa osallisia ongelmanmäärittelyssä:

”jos on erilainen tavote siis, perheeltä varmaan löytyy joku, minkä ne kokee ongelmana ja mihkä toivos apua, että lähtee sitte sitä miettiin myös, ettei työntekijä vie vaan sitä omaa näkemystään, vaan perheellä voi olla, semmonen, mikä työntekijän mielestä on ihan mitätön juttu.. niin.. niin kyllä siihen pitää, pitää niinku.. samallailla asettua ja miettiä, miten se asia voidaan muuttaa tai tehdä erilailla - - tulee sitte sellanen kokemus, että.. että kuunnellaan sitte myös perheen jäseniä, että.. no, perhe arvostaa sitä, että on niinku aidosti kiinnostunu ja miettii, että mikä heidän perheelleen on niinku hyväks.. niin sitten voi ottaa esille sellasenki ongelman, mitä perhe ei välttämättä nää, niin kertoo, että, että.. miten niinku ite ajattelee sen, tai miten niinku vaikka joissain perheissä on yleensä tapana tehdä.” (H5)

Ylläolevassa aineisto-otteessa haastateltu kuvaa sitä, miten osallisuuden kokemus liittyy kokemukseen kunnioitetuksi, kuunnelluksi ja vakavasti otetuksi tulemisesta. Lastensuojelunkin kontekstissa asiakkaan osallisuuden on todettu olevan yhteydessä sitoutumiseen, mitkä puolestaan molemmat ovat yhteydessä interventioden onnistumiseen (Littel 2001). Sama pätee myös yleisesti perheiden toimintaa muuttaviin pyrkivissä interventioissa (Andrews & McMillan 2013).

Edellisessä kappaleessa kuvasin vastahakoisuuden syynä vanhempien pelkoa oman asemansa menettämisestä oman perheensä asioiden asiantuntijoina ja sitä, miten perheellä ei välttämättä koe tilannettaan mitenkään ongelmallisena. Työntekijän asiantuntijuuteen perustuva käsitys ongelmasta voi tuntua vieraalta, tunkeilevalta ja jopa loukkaavalta, varsinkin jos perhe kokee, että työntekijä määrittelee perheen asiat ja tilanteen, vaikei ymmärä heidän elämäänsä ja on jossain kaukana ulkopuolella heidän perheestään. Perheen saaminen mukaan ongelmanmäärittelyyn oli kaikkien haastateltavien mielestä hyvin tärkeää.

Yhtälailla kuitenkin lähes kaikissa haastatteluissa pohdittiin, että erimielisyyden vallitessa perheen mukaan saaminen ja osallisuus ongelmanmäärittelyssä on hyvin vaikeaa. Eräässä haastattelussa tuli esiin, miten perhetyössä saatetaan käyttää tähän tarkoitukseen erilaisia listoja, joissa kerrotaan hyvästä kasvatuksesta, lapsi-vanhempisuhteesta tai kasvatuksen haasteista:

”V: Ja monesti mää käytän ihan näitä vaikka Mannerheimin lastensuojeluliiton perusohjeita, vaikka näitä.. kymmenen koota. Siis jotain semmosia ohjeistuksia. - -, mun mielestä ne on hyviä, koska ne on sellasta julkista tietoo, mikä on niinkun kaikille vanhemmille, niinku joka perheeseen hyvää tietoo, tai jotenki sellasta matalan kynnyksen tietoo - - Niinku vaikka kymmenen kohtaa, että mitkä nyt on hyvä muistaa nuoren kanssa tässä arjessa ja elämässä.. Ja siellä nyt on yks vaikka se kosketa.. nii mun mielestä sitä kautta on jotenki hyvä lähteä siihen.. Niin sitten perhe itse sanoo, että kyllä meillä nää hoituu, mutta tossa asiassa ja tossa on ehkä vähän sellasta.. Niinku ne tulee sieltä sitte, jotenki luontevasti, niinku nää aiheet, että paneudutaan siihen sitten, mitkä tässä perheessä kaipaa enemmän sellasta..” (H7)

Ylläolevassa katkelmassa haastateltu kertoo, että vanhempien tai perheen kanssa saatetaan käydä esimerkiksi läpi listaa siitä, mitä hyvään lapsen ja vanhemman vuorovaikutukseen kuuluu. Listasta katsotaan tarpeita tai hyviä piirteitä, joista perhe sitten itse sanoo, miten he kokevat asian heillä hoituvan, mikä on haastatellusta tuntunut luontevalta tavalta määritellä ongelmia tai tavoitteita. Yleisellä tasolla tehty kirjallinen lista tai kuvaus, jonka on laatinut joku tilanteesta ulkopuolinen asiantuntija tai auktoriteettitaho, voi olla asiakkaan helpompi hyväksyä kuin yksittäisten asiantuntijoiden eli lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijöiden heille ”räätälöimä” kuvaus ongelmasta tai huolista. Asiat ovat haastatellun sanoin ”julkista” ja ”matalan” kynnyksen tietoa kaikille vanhemmille ja kaikkiin perheisiin, mikä normalisoi niitä. Lista, joka on kirjoitettu siitä näkökulmasta, mikä on toivottua ja suotavaa, antaa myös mahdollisuuden muotoilla ongelman tavoite-muodossa: Tässä meillä on vielä kehitettävää, tätä kohti voisimme pyrkiä tai haluaisimme asian olevan meilläkin näin. Kyseisessä kunnassa käytetään perhetyössä ja lastensuojelutarpeen selvityksissä samaan tarkoitukseen jossain määrin useammin Huolipuntari-lomaketta haasteiden nimeämiseksi yhdessä perheen kanssa. Kyseinen lomake on kuitenkin nimensä mukaisesti lista huolia ja ongelmia, joista perheen tulee valita itseään koskettavat. Ulkopuolisen auktoriteettitahon (esimerkiksi aineisto-otteessa MLL) laatima lista myös tuo ikään kuin kolmannen osapuolen mukaan ongelmaneuvotteluun, mikä saattaa lievittää jännitettä ja vähentää työntekijän väite – asiakkaan puolustautuminen -asetelmaa:

”V: pyrkii just siinä tutustumisvaiheessa - - keskustelemaan niistä asioista sillä tavalla, että ei tulis sitä vastareaktiota, ja jotenkin haluavat alottaa sen työn sillä tavalla, että ei tulis sellasta vastakkainasettelua” (H3)

Tällöin lista kolmantena osapuolena ikään kuin esittää väitteitä, joita asiakas ja työntekijä sitten voivat puolestaan kommentoida. Neljäntenä seikkana lista mahdollistaa myös haastateltujen tärkeänä

pitämän positiivisen palautteen antamisen: Samalla tulee näkyväksi sellaiset asiat, joka perheessä ovat hyvin tai tulevat hoidetuiksi.

Kun perhetyön esteenä tuntuu olevan ihmisten pelko omien kykyjen riittämättömyydestä muutoksen eteen, on tärkeää vahvistaa perheen ja vanhempien tunnetta pystyvyydestä ja omista, muutoksen mahdollistavista kyvyistä. Toisaalta pystyvyyden vahvistaminen voi olla haastateltujen mukaan motivoivaa kaikille asiakkaille. Aineistossa tämänkaltaisesta työskentelystä käytettiin usein nimitystä ”voimauttaminen”:

”V: mää etin niitä positiivisia asioita siitä perheestä ja siitä vanhemmuudesta.. me kaivetaan sieltä perheestä ne positiiviset jutut.. vaikka se ois öö tosi pieni juttu.. niin se on se voimauttava asia.. kato mää.. sillä tavalla mää oon ratkasukeskeisen menetelmän kannalla, mutta mää oon myös voimauttavan, että sieltä pitäis löytyä se.. öö mikä ois se voimavara siellä perheessä, millä ne jaksaa eteenpäin.. ja millä ne, niinku, se motivoiminen onnistuu.. ” (H4)

Dennis Saleebey (1997) kirjoittaa sosiaalityön voimavaralähtöistä työotteesta. Saleebeyn mukaan jokaisen ihmisen yksilöllisyydestä on löydettävissä piirteitä, jotka voidaan nähdä myös selviytymistä tukevin voimavaroina. Voimavarat tulevat olemassa oleviksi konstruktionistisesti, työntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutukseen perustuvassa määrittelyssä. (Emt.) Ylläolevassa aineistotteessa haastateltu puhuu myös ratkaisukeskeisyydestä. Ratkaisukeskeisen lyhytterapian viitekehyksessä pidetään myös tärkeänä ongelmallisessa tilanteessa olevien ihmisten jokapäiväisen selviytymisen kartoittamista ja näkyväksi tekemistä (esim. Miller 2004, 76–79). Pystyvyyden tunnetta voidaan lähestyä myös kognitiivisen terapian käsittein kuten minä-pystyvyyden ja toimijuuden kautta. Myös näihin käsitteisiin liittyy sisäänrakennettu ajatus, että ihmisen käsitys omista henkisistä kyvyistään ja voimavaroistaan on omista tulkinnoista riippuvainen. Käsitykset ohjaavat voimakkaasti ihmisen toimintaa. Usko omaan kyvykkyyteen ja pystyvyyteen johtaa toimintaan, yrittämiseen ja sisukkuuteen, kun taas usko omaan heikkouteen johtaa lannistumiseen ja kokemukseen siitä, ettei omaan tilanteeseen voi vaikuttaa. (Esim. Coleman & Karraker 1998)

Haastatellut kuvasivat tärkeänä keinona yksimielisyyteen pyrkimisessä ja ongelmasta neuvoteltaessa lapsen kokemuksen ja näkökulman tuomista vanhempien tietoisuuteen:

”V: mää perhetyöntekijänä ajattelen monesti näissä tilanteissa sen lapsen näkemyksen ja sen lapsen äänen tuomista vanhemmille.. että monesti mennään perhetyössäkin siihen perhelähtöseen tai vanhempilähtöseen, että puhutaan monesti se, että miten vanhempi on kokenu, että.. ne on tärkeitä, mutta mun mielestä tässä tilanteessa on äärimmäisen tärkeitä,

mää tätä väkivaltatilannetta, niin sanottaa sitä lapsen näkemystä, koska se lapsi ei oo ehkä siinä tilanteessa pystynyt kertomaan sitä vanhemmalle” (H4)

Lapsen osallisuus ja tätä kautta lapsen kokemusmaailman ja näkökulman selvittäminen on nähtävissä lastensuojelun itseisarvona (esim. Hotari & Oranen & Pösö 2009). Kaikki haastatellut kertoivat perhetyön sisältävän lasten tai nuorten omia tapaamisia aina, kun se vain on mahdollista. Haastatteluissa tuli esille lapsen osallisuuden itseisarvoisen merkityksen lisäksi myös välineellinen arvo perhetyön tavoitteiden kannalta. Lapsen kokemusta, toiveita ja tarpeita voidaan paremmin tuoda esille, jos niistä ei puhuta vain yleisellä tasolla vaan yksilöityinä ja todellisina kokemuksina. Tiina Muukkonen (2009, 172–173) on jaotellut lapsen osallisuuden ”hyötyvaikutuksia”. Aineistostani esiin noussut lapsen osallisuuden välineellinen arvo perhetyölle muistuttaa Muukkonen *suojeluhyödyksi* nimeämää osallisuuden merkitystä. Taustalla on ajatus, että lapsen kokemuksen kuuleminen tai ymmärtäminen motivoi vanhempaa toimimaan toisin. (Emt.). Arviointihanke Kelan moniammatillisista perhekuntoutuksista perheille, joissa lapsella tai nuorella oli todettu psykiatrinen sairaus, päättyy toteamaan, että vanhempien huoli lapsesta ennusti lapsen oireiden vähentymistä intervention päätteeksi (Linnakangas ym. 2010; 38–39, 43).

Edellä kuvaamieni, yhteistä ongelmanmäärittelyä helpottavien tekijöiden lisäksi toinen keskeinen kanava motivaation luomiseen ja työskentelyyn sitoutumiseen näyttää haastatteluiden perusteella liittyvän perhetyöntekijöiden ja asiakkaiden välisen suhteen työstämiseen. Tutkimus on osoittanut, että psykoterapiassa (esim. Horvath & Bedi 2002; Martin & Garske & Davis 2000) ja päihdehoidossa (esim. Knuuttila & Kuusisto & Saarnio & Nummi 2012; Meier & Barrowclough & Donmall 2005) työntekijän ja asiakkaan välinen suhde on merkittävä vaikutuksia ja hoidon onnistumista ennustava tekijä. Terapiatyypin muutostyön onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä voidaan pitää ainakin suuntaa antavina perhetyölle. Työntekijän ja asiakkaan välisen suhteen merkitystä on tuotu lastensuojelunkin kontekstissa (Lee & Ayón 2004; Ribner & Knei-Paz 2002). Suhteen laatu on yhteydessä intervention vaikutuksiin. Adam Horvath ja Robinder Bedi (2002, 41) määrittelevät laajan meta-analyysin perusteella terapeutin ja asiakkaan välisen yhteistyösuhteen positiiviseksi tunnesiteeksi, joka perustuu molemminpuoliseen luottamukseen, pitämiseen, kunnioitukseen ja välittämiseen. Yhteistyösuhde sisältää myös tunteiden lisäksi kognitiivisen ulottuvuuden, joka tarkoittaa yhteisymmärrystä ja sitoutumista tavoitteisiin ja keinoihin tavoitteisiin pääsemiseksi (emt.). Omassa tutkielmassani haastatellut eivät pohtineet tai tuoneet esiin suoraviivaisesti työntekijän ja asiakkaan suhteen merkitystä perhetyön tavoitteiden saavuttamiseen. Sen sijaan haastatellut puhuivat suhteen laadusta ja siihen vaikuttavista tekijöistä, kuten empatiasta, kunnioituksesta ja välittämisestä, eniten juuri vastahakoisuuden, erimielisyyden ja muiden asiakkaan sitoutumista estävien tekijöiden

näkökulmasta. Edellä mainitut tutkimukset työntekijä-asiakassuhteen yhteydestä vaikutuksiin eivät pääsääntöisesti pyri empiirisesti tarkastelemaan sitä, miten suhde voi olla vaikuttamassa intervention tuloksellisuuteen. Realistisen arviointitutkimuksen näkökulmasta tämän syy-yhteyden selittäminen on kuitenkin keskeistä. Pidän mahdollisena, että hyvä suhde vaikuttaa perhetyössä ainakin edellä kappaleessa 7.3 kuvattuja esteitä kumoamalla. Eräs haastateltu kuvasi yhteistyösuhteen merkitystä työskentelylle silloin, kun vanhemmat ovat olleet vastahakoisia:

”H: - - perhetyö on saanu perheeseen hyvän kontaktin, ja tota, sitä kautta sitten, sitte tota, vanhemmat on jotenki pystynyt hyväksyyn sen työskentelyn ja ovat sitten siihen motivoituneet, niin sellasella kombinaatiolla siinä on sitte päästy siihen lopputulokseen, että se perhetyö on voitu niinku lopettaa..” (H3)

Ongelmanmäärittelyt ja asiakas–työntekijä-suhde kietoutuvat toisiinsa monin tavoin. Luottamus ja kokemus hyväksynnästä vaikuttavat toisaalta esimerkiksi häpeän kokemuksen sietämiseen ja omien heikkouksi koettujen puolien paljastamiseen. Tällä on merkityksensä myös vuorovaikutteisesti tapahtuvalle ongelmanmäärittelylle. Toisaalta huonon vanhemman identiteetin sijaan tukea tarvitsevan vanhemman identiteetin rakentaminen vuorovaikutuksessa on kenties mahdollista vasta luottamuksellisen ja ymmärtävän suhteen kontekstissa. Tukea tarvitsevan identiteettiin asettuminen on toisaalta haasteiden myöntämistä mutta toisaalta myös moraalinen lupa ja oikeutus ulkopuoliselle työntekijälle tulla mukaan perheen asioihin. Epäluottavainen, epäilevä ja haavoittuvuutta pelkäävä ihminen ei siihen välttämättä halua asettua, jos ajattelee työntekijän olevan piittaamaton, etäinen, ymmärtämätön tai tuomitseva:

”V: - - jos työntekijä suhtautuu jotenkin kauheen silleen.. tuomitsevaisesti tai on jotenki tuomitseva.. tai jotenki.. kylmä tai jotain jos aattelis näiden [työntekijän hyvien ominaisuuksien -TS] vastakohtia, eihän se sit herätä ihmisessä kauheesti sellasta.. luottamusta tai sellasta, että haluais semmosia niin henkilökohtasia tai arkaluontosia asioita lähtee työstämään tai keskustelemaan - -” (H6)

Haastatteluissa mainittiin yhteneväisesti asiakkaan luottamuksen työntekijään olevan välttämätöntä muutoksen mahdollistavalle yhteistyösuhteelle. Kuitenkin luottamuksen määrittelemisen oli vaikeaa. Haastatteluissa hedelmällisintä oli lähestyä sitä kysymällä, mitä luottamuksen puute sitten merkitsee ja miksi. Luottamuksen puute määrittyi tällä tavalla edellisessä kappaleessa käsittelemieni vastahakoisuuden syiden kautta: Asiakas voi pelätä, että työntekijä näkee hänet huonona, syyllisenä, ei kunnioita asiakkaan itsemääräämistä, mielipidettä ja toimintakykyisyyttä, työntekijä ei ymmärrä asiakkaan tilannetta oikein tai ei pysty kuitenkaan auttamaan. Kun haastatteluissa oli tullut esiin näitä yhteistyösuhteeseen negatiivisesti vaikuttavia odotuksia ja ajatuksia, joita asiakkailta on, pyysin

haastateltuja kertomaan, miten heidän mielestään niihin on voinut tai voisi vaikuttaa. Haastatellut kertoivat erilaisista suhteissa olemisen tavoista, joilla työntekijä osoittaa välittämistä, turvallisuutta, kunnioitusta, avoimuutta ja tuomitsemattomuutta. Käyn seuraavaksi läpi, miten haastatellut näistä kertoivat.

Useampien haastateltujen mukaan perhetyöntekijän on tärkeä kertoa perheelle, mitä huolia hänellä perheestä herää:

”V: no sellanen ainakin on nyt tullu monen perheen kanssa, että.. että ne.. et jos me, öh.. jos me työntekijät nähdään jotain huolestuttavaa, niin me työntekijät sanotaan siitä.. Eikä niin, että työskentelyvaihe menee niin, että me ollaan sillen et ihan kiva, joo, kaikki sujuu, ja sitten asiakkaalle tulee jossain palaverissa tavallaan pommi, että vaan niinku.. no itse asiassa me ollaanki kyllä mietittyä täällä tällasta ja tällasta.. niinku, teidän tietämättänne ja teidän selän takananne.. mutta ei olla uskallettu kaikista näistä.. näistä aiheista ihan kertoa.. vaan ne nyt on jääny tänne meidän tietoon ja.. asiakas on niinku koko ajan aatellu, että kaikki on ihan hyvin”
(H7)

Ylläolevassa aineisto-otteessa haastateltu kertoo asiakkaalle tippuvasta ”pommista”, joka syntyy, kun vanhemmat tai perhe kuulevatkin vasta palaverissa, että perhetyöntekijät ovatkin ajatelleet eri tavalla kuin ovat päällepäin näyttäneet. Epäluottamusta luonnollisesti lisää tilanteessa syntyvä tunne, jos huomaa työntekijän sisäisesti ajatelleen erilaisia ajatuksia kuin mitä vuorovaikutuksessa on ulospäin näyttänyt tai voinut lukea. Voi olla myös häpeän tunnetta aiheuttavaa huomata, että itse tai oman perheen tilanne onkin näyttänyt toisen silmissä erilaiselta, kuin itse on ajatellut sen näyttävän. Toisaalta työntekijän avoimuus, vaikka kyse olisi negatiivisistakin asioista, vahvistaa asiakkaan tunnetta siitä, että työntekijällä ei ole pinnan alla kielteisiä tunteita, ajatuksia tai ”pommeja”. Jos jokin menee vikaan yhteistyösuhteessa tai perhetilanteessa, avoimuuden kautta syntyvät tilaisuudet korjata ”vikoja” lisäävät luottamusta suhteeseen; epäonnistumiset tai heikkoudet eivät ole lopullisia ja korjaamattomia. Julie Altman (2008) on tutkinut asiakkaiden sitoutumista lastensuojeluprosessiin haastatteleamalla asiakkaita ja työntekijöitä. Asiakkaat toivoivat työntekijän kertovan suoraan sellaiset negatiiviset asiat, jotka työntekijällä itsellään on kuitenkin tiedossa perheestä. Toisaalta tutkimuksen mukaan myös työntekijät kokivat ikävien asioiden kertomisen vaikeaksi. (Emt.) Omassakin aineistossani useampi haastateltava toi esille, miten luottamuksen kannalta on tärkeää ottaa negatiivisia asioita puheeksi tilanteen mukaan mahdollisimman pian, ainakin ennen yhteistä arviointipalaveria sosiaalityöntekijän kanssa.

Luottamuksen rakentamisen lisäksi välittämisen ja empatian osoittamista pidettiin haastatteluissa hyvin tärkeänä perhetyön onnistumisen kannalta. Kun pyysin kertomaan tai selittämään, miten

välittäminen ja empatia näkyvät työssä, tai mitä ne konkreettisesti tarkoittavat, haastatellut kertoivat enimmäkseen erilaisista asenteista ja arvoista, jotka työntekijällä on, ja jotka johtavat välittämiseen.

”V: että ei ajatella niitä asiakkaita sellasina toisina.. toisina lastensuojelun perheinä, jotka nyt on vähän.. heikompia jossaki (naurahdus) tai jotain muuta, vaan aatellaan, että kuka tahansa voisi olla sellasessa tilanteessa, jossa voisi tarvita apua ja tukea.. Et on vaan sellasia elämäntilanteita tai haasteita.. siinä vanhemmuudessa tai lapsella tai muuta.. Et jotenkin niinkun.. No niin, kohtelis niitä perheitä ja lapsia ja aikuisia sillä miten.. tuleepas nyt kristillisesti sanottua, mutta sillä tavalla miten haluais itseänsä kohdeltavan.. samanlaisessa tilanteessa.” (H6)

”No se on sitten, sun täytyy ottaa se.. vanhempi huomioon, täytyyhän sun antaa sillekin sitä, että se pysy- jos et sää huomioi sitä millään lailla sitä sen tarvetta, niin ethän sää pääse kontaktiin ehkä siihen.. - - sää huomaat sen vanhemman vanhempan- siis siinä Mattina tai Maijana, etkä vaan sitten äitiä ja- mää aattelin, että se on tärkeää huomioida ihminen ittenään, eikä vaan sen perheen äitinä, jolla on kaikki narut hävinny käsistä.” (H2)

Empatia, ymmärrys, tuki ja välittäminen rakentavat yhteistyösuhdetta ja ovat yhteydessä työskentelyn tavoitteiden saavuttamiseen ja ongelmalliseksi koetun tilanteen muuttumiseen (Bohart & Elliot & Greenberg & Watson 2002). Empatian osoittaminen ja empaattinen käyttäytyminen kokonaisuudessaan vaikuttaa vähentävän vastustusta tehokkaimmin kuin mikään muu yksittäinen ratkaisu tai keino (Chalmers & Luker 1991). Haastatteluissa kuvattiin erityisesti arvojen ja asenteiden kautta sitä, miten tärkeää on nähdä ihmiset omana itsenään eikä vain käynnissä olevan lastensuojelun asiakkaina tai käsittelyssä olevan ongelman kautta. Tämä liittyy siihen, että perhetyö voidaan nähdä tunnetyönä, jossa joskus työntekijällä on tehtävää myös oman kokemuksensa ja tunteidensa kanssa kyetäkseen herättämään itsessään lämmön, välittämisen ja empatian vieraiden ihmisten kanssa.

Empatiaan ja luottamukseen kytkeytyy aineiston perusteella asiakkaan kunnioittaminen ja arvostaminen. Osoittamalla asiakkaalle, että hänen näkemyksensä ja kokemuksensa on työntekijälle ja koko prosessille kiinnostava ja arvokas, rakennetaan samalla asiakkaan luottamusta monella tavalla. Asiakas pelkää tuolloin vähemmän kontrollin menettämistä, oman toimijuuden ja kyvykkyyden kyseenalaistumista ja toisaalta arvostavan kuulluksi tulemisen myötä luottaa enemmän myös siihen, että työntekijä ei saata häntä moraalisesti kyseenalaiseen tai häpeälliseen valoon vaan puhuu syyllistämättä ja ymmärtävästi.

”V: - - mää aattelen, että se ihmisen kohtaaminen, ottaa ne ja kuuntelee vakavasti, mitä se ihminen ite siitä tilanteesta ajattelee, ja silloin se on mun mielestä myöskin helpompaa ottaa

joku tavote.. Etsiä niinku joku mikä tahansa tavote, joka voidaan katsoa, että se käy kaikille sellaseks niinku yhteiseks.. Ja sitten vaikka lähtee liikkeen sen, sitä kautta ja työskennellä sen kautta.. Koska onhan se niinku ihmiselle ihan äärettömän tärkeä kokemus, että tulee kuulluksi.. sen oman asiansa kanssa.” (H6)

Ylläolevaan aineisto-otteeseen sisältyy implisiittisesti ajatus, että kokemus kuulematta jäämisestä on samalla kokemus epäarvostavasta kohtaamisesta ja ei-vakavasti ottamisesta.

”V: ei voi heti kauheesti lähtee syöttämään vaan alkuun täytyy niinku, ensi- ensin tehdä sitä työtä, että on sitä vanhempaa varten siinä, että vanhempi tulee niinku nähdyksi ja kuulluksi, ihan niinku lapsiki tarvii tulla tottakai nähdyksi ja kuulluksi mutta että se- että joku niinku kuuntelee ja joku niinku uskoo, mitä sä sanot, koska ne- vaikka tavallaan me ulkopuolisena nähdään, että vanhempi toimii väärin, niin se vanhempi varmasti lähes aina yrittää toimia sen lapsen parhaaks, ettei se niinku.. toimi tahallaan väärin. Ja tavallaan niinku, jotenki sitä, että se vanhempi näkee sen, että joku on kiinnostunu auttamaan ja joku haluaa, että meillä muuttuu asiat paremmaksi. Mun huoleni nähdään ja kuullaan” (H1)

Avoimuuden, turvallisuuden ja hyväksytyksi tulemisen teemat toistuivat aineistossa yhteydessä työntekijän osoittamaan empatiaan ja kunnioitukseen ja molemminpuoliseen luottamukseen. Empatian kohdalla aiempi tutkimus vahvistaa tätä yhteyttä turvallisuuteen ja mahdollisuuteen puhua avoimesti itsestä ja omasta tilanteesta (Myers 2000). Pelot ja turvallisuuden kokemuksen puute osaltaan johtaa myös siihen, että asiakkaat, niin lapset kuin aikuisetkin, voivat peitellä lastensuojelun näkökulmasta tärkeitä tai huolestuttavia asioita. Kirjoitin peittelyn ja salailun muodossa ilmenevästä vastahakoisuudesta edellisessä kappaleessa. Pelko johtuu asiakkaiden, niin lasten kuin aikuistenkin epävarmuudesta, mitä seurauksia sillä voi olla, jos perheestä paljastuu työntekijälle jotain negatiivisia asioita. Peittelyn taustalla voi olla myös tunne, että asiat ovat liian vaikeita tai tuskallisia puhuttavaksi tai häpeä ja pelko moraalisesti huonoksi leimautumisesta. Jos työntekijä havaitsee tai epäilee jonkun asian peittelemistä, keino puuttua siihen on yhden haastattelun mukaan sanoittaa pelko ja työstää sitä:

”V: - -jos sä perhetyöntekijänä löydät sen pelon aiheen perheessä tai sen, pääset kiinni siihen salailuun, kun siellä voi olla salailua, ja sä sanotat sen - -” (H4)

Olen kappaleessa käsitellyt monenlaisia tekijöitä, mekanismeja, jotka vastavaikuttavat muutosta estäviin mekanismeihin. Häpeä, syyllisyys, pelko, turvattomuus, avuttomuus, tarve positiivisen ja toivotun identiteetin sekä itsemääräämisen säilyttämiseen ovat mekanismeja, jotka estävät perhetyö-intervention mahdollisuuden saada aikaan muutosta. Välittäminen, arvostus, kunnioitus, luottamuksen rakentaminen ja asiakkaan myönteisen identiteetin ja osallisuuden tukeminen

puolestaan ovat mekanismeja, jotka mahdollistavat muutosta auttamalla pääsemään yli estävistä mekanismeista. Mahdollistavat mekanismit voidaan nähdä kaikki osana laajempaa kokonaisuutta, jotka ovat yhteinen ongelmanmäärittely ja hyvä yhteistyösuhde. Yhteinen ongelmanmäärittely ja hyvä yhteistyösuhde vaikuttavat aineiston perusteella niin olennaisilta muutokselle, että ne voidaan nähdä myös muutoksen mahdollistavana kontekstina. Ilman tätä kontekstia perhetyön menetelmät ja työtavat, joita esittelen kappaleessa 8, voivat joissain tapauksissa jäädä vaille vaikutusta.

8. Perhetyön keinot muutoksen toteuttamiseksi

8.1 Perhetyön toteutumista ohjaavia tulkintakehyksiä

Kappaleessa 6 olen käsitellyt sitä, miten ongelmat, joita haastatellut kertoivat perhetyön asiakasperheiden kohtaavan, ovat teemoiteltavissa kolmeen luokkaan, *ongelmallisiin kasvatustilanteisiin*, *perheen vuorovaikutusongelmiin* ja *arjenhallinnan ongelmiin*. Kappaleessa 7 olen tuonut esille näiden ongelmanmäärittelyiden konstruktionistista luonnetta. Käsitykseen ongelmien konstruktionistisesta luonteesta pohjautuen olen esittänyt, että vuorovaikutuksessa rakentuneet ongelmanmäärittelyt tuotetaan todellisiksi ja ne todellistuvat seurauksiensa kautta. Hyvin keskeinen seuraus tietylle ongelmanmäärittelylle on väistämättä tuohon tiettyyn ongelmanmäärittelyyn perustuva ratkaisuyritys. Haastatteluissa kartoitin perhetyön käytössä olleita menetelmiä sekä kysymällä niistä suoraan että sisällönanalyttisesti aineistossa olleiden casekuvausten kautta. Teemoittelu-analyysissä menetelmät jakautuivat hyvin samanlaisiin luokkiin kuin luvussa 6 esittelemäni ongelmakuvaukset sen perusteella, millaiset ongelmatulkinnat menetelmien taustalla joko tiedostetusti ja ääneensanottuna tai implisiittisesti vaikutti olevan: oli menetelmiä ja työtapoja, joissa selvästi orientoiduttiin kasvatukselliseen ongelmaan, vuorovaikutuksen ongelmaan tai arjenhallinnan ongelmaan.

Haastattelujen kuluessa tein alustavaa teemoitteluun perustuvaa sisällönanalyysiä sen perusteella, mitä haastatellut kertoivat perhetyön taustalla olevista ongelmista ja lastensuojelullisista huolista. Toin teemoittelemalla tehdyt kolme luokkaa myös kommentoitaviksi osaan haastatteluista. Jaottelu oli osalle haastatteluista uusi siinä mielessä, että he eivät ainakaan itse olleet tietoisesti mieltäneet perhetyötä ja sen tavoitteita teemoittelussa esiin tulleiden luokkien kautta, vaikka luokkien nimet herättivät heti omaan kokemukseen perustuvia mielikuvia siitä, mitä ne voisivat tarkoittaa. Kaksi luokkaa, ongelmalliset kasvatustilanteet ja perheen vuorovaikutusongelmat, tulivat näkyväksi hienovaraisemmin sen orientaation myötä, miten perhetyöntekijät kussakin tilanteessa tulkitsivat ongelmaa, perheenjäsenten toimijuutta siinä ja keinoja muutokseen pääsemiseksi. Sen perusteella, miten haastatellut kuvasivat perheiden haasteita ja ongelmia ja perheissä tehtävää perhetyötä ja sen menetelmiä, pyrin hahmottamaan tutkimustehtäväni mukaisesti, onko kunnan X perhetyöllä jokin yhtenäinen tulkintakulttuuri ja siihen perustuvia malleja ongelmiin vastaamiseksi. Tulkintakulttuurilla tarkoitan sellaisia organisaation jakamia käsitteitä, merkityksenantoja ja tulkintaresursseja, joiden kautta kohdattuja ilmiötä tulkitaan ja ymmärretään (esim. Gubrium 1992). Teemoittelu-analyysi ei osoittanut mitään koko haastateltujen joukolle yhtenäistä tulkintakulttuuria,

eikä toisaalta yksittäin tarkasteltuna haastattelujen sisälläkään tullut esiin mitään selvästi tulkintakulttuuriksi nimettävää. Sen sijaan erityisesti haastattelukysymykset, jotka veivät haastattelun todellisiin asiakkuuksiin, niissä konkreettisesti tehtyyn perhetyöhön ja sen ajateltuun tai toivottoon vaikutukseen, toivat esille erilaisia yhteneviä *tulkintakehyksiä*. Erotuksena tulkintakulttuurin tarkoitan tulkintakehyksellä yksittäisissä tilanteissa, asiakkuuden vaiheissa tai tiettyjen asiakkuuksien tai tiettyjen tulkittujen ongelmien kohdalla ilmeneviä tapoja ymmärtää ja tulkita. Haastateltujen puheessa esiin tulleet tulkintakehykset ilmenivät erilaisena orientaationa siihen, mistä ongelmat johtuvat, mitkä ovat perheenjäsenten roolit niiden ratkaisemisessa ja miten niihin voidaan puuttua. Tulkintakehyksiä avaan alla olevassa taulukossa 3:

Tulkintakehys	Erityispiirteet	Ongelmatulkinnan mukaiset menetelmät
Kasvatusongelmat	<ul style="list-style-type: none"> - työskentely pääasiassa vanhemman kanssa vanhempaa tukemalla tai vanhempaan toimintaa muuttamalla - vanhempi aktiivinen toimija, lapsi passiivinen kohde - vanhemman omat tunteet ja niiden sisäinen käsittely tärkeää 	<ul style="list-style-type: none"> - ongelmanratkaisu, toimivien käytäntöjen miettiminen ja neuvominen - vanhemman lapsesta tekemien tulkintojen käsittely - vanhemmuuden tulkintojen käsittely - mallin näyttäminen lapsen ohjaamisesta tai lapsen kanssa olemisesta - vanhemman oman lapsuuden ja elämänhistorian käsittely
Vuorovaikutus-ongelmat	<ul style="list-style-type: none"> - kaikki perheenjäsenet toimijoita - ongelma ei paikannu yksilöiden tekoihin vaan perheenjäsenten suhteisiin - systeeminen näkökulma perheeseen - kaikkien perheenjäsenten tunteet ja niiden viestiminen tärkeää 	<ul style="list-style-type: none"> - tunneilmaisun parantaminen - viestinnän ja keskinäisen ymmärryksen parantaminen - kokemukselliset ja toiminnalliset menetelmät
Arjenhallinnan ongelmat	<ul style="list-style-type: none"> - ongelmien syyt ei tiedossa tai niitä ei haastatteluissa pohdittu - menetelmät eivät perustu ongelman syihin tai syntyhistoriaan puuttumiseen - konkreettiset, ulkoisiin havaintoihin perustuvat ongelmakuvaukset - ei tunnetason työskentelyä 	<ul style="list-style-type: none"> - tiedon antaminen hygienia-, ravitsemus ja terveysasioista ja lapsen ikäkauden mukaisista fyysisen hoidon ja huolenpidon tarpeista - siivouksen, ruuanlaiton ja lapsenhoidon harjoittelu yhdessä - perheen, ympäröivän yhteisön ja yhteiskunnan käsityksistä neuvottelminen - ympäristön vaarallisuuteen puuttuminen - yhdessä tekeminen

Taulukko 3. Työskentelyn toteutumista ohjaavat tulkintakehykset.

Edelläkuvatun analyysin perusteella nimeän ”kasvatusongelma”-tulkintakehykseksi sellaisen näkökulman, jossa perhetyöntekijä ajatteli tilanteen ratkaisemisen olevan enemmän ja ensisijaisesti vanhemmasta kiinni, vanhemman olevan aktiivinen toimija ja lapsen passiivisempi ja vanhemman toiminnasta suoraviivaisemmin riippuvainen. Perhetyön keinot kasvatusongelma-tulkintakehyksessä olivat enemmän vanhemman kanssa tehtävää pohdintaa, ongelmanratkaisua ja neuvojen antamista. Haastattelun asettuminen kasvatustilanne-tulkintakehykseen joistain asiakkuuksista kerrottaessa oli jossain määrin riippuvainen lapsen iästä; mitä pienemmästä lapsesta oli kyse, sen enemmän

työskentely painottuisi vanhempaan ja suhde nähtiin yksisuuntaisena. Toisaalta vauvaikään tultaessa sanasto vaihtui taas ”kasvatuksesta” ”vuorovaikutukseksi”. Kuitenkin jompaankumpaan näkökulmaan asettuminen riippui työntekijästä, asiakkaista ja tilanteesta kulloinkin tehdystä tulkinnasta. Välillä esimerkiksi murrosikäisen lapsen perheessä oleviin ongelmiin saatettiin suhtautua kasvatustilanne-tulkintakehyksen kautta, jolloin tilannetta työstiin enemmän vanhemman kanssa ja vanhempi nähtiin ratkaisijana. Osittain vastakkaisena näkökulmana nimeän ”vuorovaikutusongelma”-tulkintakehykseksi tilanteita, joissa näkökulma painottui perheen ongelman vuorovaikutuksessa ja kahden tai useamman perheenjäsenen yhteisvaikutuksesta rakentuvaan luonteeseen, kaikkien osapuolten tunteiden huomioimiseen ja molemminpuolisen ymmärryksen rakentumiseen. Esimerkiksi lapsen kohdistuva fyysinen väkivalta saattoi joissain haastatteluissa sijoittua eri kohtiin tällä kahden tulkintakehyksen jatkumolla. Samakin haastateltu saattoi esittää siitä eri tilanteisiin perustuen erilaisia tulkintoja:

”V: - - tiettyssä mielessä kuritusväkivalta on vähän eri asia ku.. siis sellanen.. hmh.. impuls-impulssin mukana tai sellases hetkessä, jotenkin, tehty väkivallanteko, että sinällään, jos, jos se.. esimerkiks toimii kasvatukseen joku.. tällanen.. ruumiillinen kuritus.. niin sillonhan se on sitä, että lähdetään ettiin, niinku, toisenlaisia kasvatukseen.. tai jotenkin niinku, missä ei tarvii sit jotenki, käyttää sitä.. Mut sitten tietenkin mää aattelen, että monissa perheissä se semmonen.. toisaalta väkii- väkivaltanen tai joku tilanne, missä on vaikka ollu väkivaltaa, niin sit voi liittyä vaikka siihen niinku uupumukseen tai.. toisaalta voi liittyä myös niinku vaik.. johonki, siis niinku, no.. kietoutuu monenlaisiin muihin ongelmiin.” (H6)

Useammassa haastattelussa esimerkiksi kuritusväkivaltaa tulkittiin vanhemman keinottomuuden kautta. Siihen liittyvät tunteet niin vanhemmalla kuin lapsellakin tulee kyllä käsitellä, mutta mahdollisesti molempien kanssa erikseen. Vastavuoroisuus kulminoituu sovintoon tai vanhemman anteeksipyyntöön, mutta vanhemman auktoriteetin säilyttäminen on tärkeää. Perhetyön rakentuminen tähän näkökulmaan ja keinoihin kertoo ongelman tulleen tulkituksi kasvatukseen-tulkintakehyksestä. Sen sijaan esimerkiksi väkivaltatilanne teini-ikäisen ja vanhemman välillä tai muu fyysinen tilanne, jossa vanhempi on aktiivinen esimerkiksi kiinnipitämisellä tai fyysisesti estämällä nuorta tekemästä jotain, voidaan helpommin mieltää vuorovaikutusongelmaksi, jossa työskentelyn kohteeksi tulee lapsen ja vanhemman välinen suhde.

Kolmantena esittämäni huomio arjenhallinnan ongelmista oli haastateltaville nopeasti tunnistettava käsite. Kaikki haastatellut kuvailivat sitä melko yhteneväisesti kertomalla asioista kuten lapsen puutteellinen perushuolto hygieniassa, vaatetuksessa, ravitsemuksessa, kotiympäristön puutteellinen huolto kuten huomattava likaisuus tai jopa fyysinen vaarallisuus (sortuvat tavarakasat, vaaralliset

esineet taaperon ulottuvilla) ja päivärytmin sekavuus. Kun haastatellut kertoivat edellä mainituista, puheessa ei esiintynyt juurikaan samanlaista tunnesanastoa tai vanhemman tai perheenjäsenen ajattelun ja tunteiden kuvausta kuin kasvatus- ja vuorovaikutusongelmista puhuttaessa. Tämä näkyi myös niissä menetelmissä, joilla haastatellut kertoivat pyrittävän vaikuttamaan arjenhallinta-ongelmiin perhetyön keinoin. Vanhempien kanssa saatetaan tehdä ja suunnitella kirjallisesti viikko-ohjelmaa, päiväohjelmaa, siivouslistoja tai heille saatetaan antaa tietoa hygieni- ja ravitsemusasioista. Keinona saattaa olla myös näyttämällä opettaminen esimerkiksi ruuanlaittoon tai lapsen pesemiseen. Joissain tilanteissa elinympäristön puutteita pyritään korjaamaan siivoamalla vanhempien kanssa yhdessä.

Kuvatut kolme tulkintakehystä eivät ole työskentelyssä toisiaan täysin poissulkevia, ja kuvaan seuraavissa luvuissa joitain menetelmiä, joissa eri tulkintakehysten piirteitä yhdistyy. Varhaisen vuorovaikutuksen haasteet ja vauvaperheissä tehtävä perhetyö tuotiin esille joka haastattelussa. Vauvaperheessä tehtävä perhetyö vaikutti haastatteluiden perusteella yhdistävän selvimmin piirteitä kaikista kolmesta tulkintakehyksestä. Aineiston case-kuvausten perusteella työskentelyn aikana saatetaan kuitenkin soveltaa yhtä aikaa menetelmiä, jotka vaikuttavat perustuvan eri tulkintakehyksiin, tai työskentelyn kuluessa saatetaan siirtyä tulkintakehyksestä toiseen, kun käsitys ongelmasta muuttuu. Seuraavaksi kuvaan niitä menetelmiä ja työmuotoja, jotka analyysin perusteella liittyvät eri ongelmanmäärittelyihin ja tulkintakehyksiin. Kuvaukset eivät kata kaikkia perhetyössä käytettyjä menetelmiä tai työmuotoja, vaan kuvaavat niitä pääsuuntia, joita haastatteluissa nousi jossain määrin yhteneväisesti esiin.

8.2 Kasvatusasioissa ohjaaminen ja ratkaisujen etsiminen kasvatuksellisiin pulmiin

Kasvatusongelma-tulkintakehyksen mukaiset työtavat painoutuivat pääasiassa vanhemman kanssa tehtävään työhön. Ongelma oli useimmiten lapsen haastavaksi koettu käyttäytyminen tai vanhemman vaikeus toimia lapsen kanssa jossain tilanteessa. Ongelman syyllä saattoi olla eri tulkintoja, mutta ongelman ratkaisun nähtiin usein olevan vanhemman toiminnasta riippuvainen. Haastatteluista olen eritellyt työtavat *ongelmanratkaisuksi, vanhemman tunteiden ja tulkintojen käsittelyyn ja mallin näyttämiseksi lapsen ohjaamisesta*.

Haasteellisissa kasvatustilanteissa yksi perhetyön keino tai toimintamuoto, joka tuli esiin useammassa haastattelussa, voitaisiin nähdä olevan vanhempien kanssa tehtävää ongelmanratkaisua

tilanteiden hoitamiseksi. Nimeän työtavan ongelmanratkaisuksi, sillä haastatellut kertoivat tapauskuvauksissaan tilanteista, joissa vanhemman kanssa mietittiin tai hänelle neuvottiin konkreettisella tasolla jotain erilaista toimintaa, joka mahdollisesti ratkaisisi ongelman. Ongelman nähtiin siis olevan ratkaistavissa järkeilemällä ja konkreettisella toiminnalla.

Ongelmanratkaisu-tyyppisessä työssä vaikutti olevan yhtymäkohta arjenhallinnan ongelmat- ja kasvatusongelmat-tulkintakehyksien välillä. Monet haasteelliset kasvatustilanteet erityisesti pienempien, alle kouluikäisten lasten kanssa liittyvät rutiineista suoriutumiseen kuten toiminnasta toiseen siirtymiseen, syömiseen, peseytymiseen, kodista lähtemiseen ja nukkumaanmenoon. Myös tutkimus nimeää siirtymiset, eli tilanteet, joissa lapsen tulisi toimia useiden ohjeiden ja vaatimusten mukaan, sekä tilanteet, joissa vanhemmat tekevät useampaa asiaa yhtä aikaa kuten kokkaavat, kattavat pöytää tai valmistelevat myös itseään uloslähtöön, todennäköisimmiksi hetkiksi, jolloin lapsi käyttäytyy ongelmalliseksi mielletyllä tavalla (Moore & Patterson 2008, 386). Tällöin aineiston perusteella kasvatusongelmien ratkaisemiseen yhdistyy rutiinien läpikäyminen ja suunnittelu:

”V: - - käydään läpi että minkälaiset iltavalmistelut siinä on, että jos se on liian väsyny se laps, ettei se johdu mistään kiukusta.. tai siis väsymyksestä että.. vaan että kauan niihin iltatoimiin menee aikaa ja et se olis aina samanlainen se rytmi siinä illalla.. ja sitten sovitaan ihan ne kellonajat ja muut.. ja siihen, että mitä sitten jos alkaa kiukuttaa” (H5)

”V: ja tietysti sitten uupumukseen voi osittain liittyä sellasta, että on jotenkin kauheen keinoton, että se arki on sitten kauheen kuormittavaa, koska on sellasta rajatonta tai ei oo lapsilla sellasia niinku selkeitä rajoja vaikka sen suhteen, että millon mennään nukkumaan ja vanhemmilla on se hetki.. vetää henkee.. Et onhan se tavallaan myös sellasta rutiinien läpi käymistä ja miettimistä, että.. millä keinoin sitä vois helpottaa sitä arkea jotenkin..” (H6)

Kasvatustilanteiden läpikäyminen ja niiden ongelmanratkaisu pitää sisällään myös suoraa neuvomista tai ainakin ehdotuksia siitä, miten vanhempi voisi yrittää toimia. Neuvomisessa kuitenkin on riskinä, että arkaluontoisella elämäntilanteella, kuten eräs haastateltu vanhemmuudesta ilmaisi, neuvominen sisältää myös implisiittisen viestin, että vanhempi on toiminut kehnosti (Juhila 2000, 121–125). Yleensä perhetyössä kasvatustilanteiden läpikäymiseen liittyy ainakin jossain määrin vanhempien toive avusta ja neuvoista. Tästä huolimatta neuvoja pitää antaa haastateltujen mukaan sensitiivisesti ja kunnioittavasti:

”V: - - siinä perheessä kysyin siltä vanhemmalta, että mitä se itse ajattelis, miten toimia.. Ensin se, että miten se vanhempi näki sen tilanteen ja mitä, ja sitten ehkä vähän ehottelen sille, vähän alhaaltapäin, mutta kummiskin ehottelen sille vaikka kolmee eri keinoa, miten siinä tilanteessa

olis voinu toimia, ja mää sitten oon vähän vastuuttanu vanhempaa siinä, että se voi niistä itelleen valita sen sopivimman keinon...” (H4)

Eräässä haastattelussa kysyin, onko vanhempien vaikea ottaa neuvoja vastaan, kun heille suositellaan jotain, mikä on ollut heille epäluontevaa ja hankalaa. Haastateltu kertoi neuvojen antamisesta yleisellä tasolla, jolloin neuvoa ei ole ikään kuin annettu juuri kyseistä vanhempaa tai perhettä varten:

”V: Ja monesti mää käytän ihan näitä vaikka Mannerheimin lastensuojeluliiton perusohjeita, vaikka näitä.. kymmenen koota. Siis jotain semmosia ohjeistuksia. - - Mun mielestä ne on hyviä, koska ne on sellasta julkista tietoo, mikä on niinkun kaikille vanhemmille, niinku joka perheeseen hyvää tietoo, tai jotenki sellasta matalan kynnyksen tietoo” (H7)

Tällainen neuvon antaminen ensinnäkin jättää vanhemmalle asiantuntijuuden siitä, sopiiko kyseinen neuvo hänen perheelleen ja hänen lapsensa kohdalle. Yleispätevässä neuvossa työntekijä ei ole vielä asiantuntija-asemastaan käsin määritellyt vanhemmalle, mistä kyseisessä ongelmallisessa kasvatustilanteessa on kyse, vaan vanhempi saa saamansa tiedon perusteella tehdä johtopäätöksen itse. Toisekseen yleinen neuvo normalisoi ongelman mukanaan tuomaa erilaisuuden tai riittämättömyyden kokemusta, sillä se osoittaa ongelman olevan tavallinen monessa muussakin perheessä.

Haastateltavat toivat esiin näkemystä, että kasvatushaasteiden taustalla saattaa joskus olla vanhemman täyttymättömät odotukset ja vanhemmassa heräävät tunnereaktiot lapsen kanssa toimiessaan:

”V: - - monella on, et ne aattelee, et laps toimii just niinku sanotaan ja vanhempi sanottaa.. että nyt tehdään näin ja oletetaan, että laps toimii juuri sen mukaan.. ja sitten kun ei meekään sillälailailla, että nyt nukkumaan ja laps ei meekään nukkumaan, niin.. siinä tilanteessa tapahtuu sitten joku, vanhempi ei tiedä, miten siinä tilanteessa pitäis tehdä ja.. menettää ehkä malttinsa siinä itsekin. Niistä tilanteista tulee sitten äkkiä sellanen kierre.” (H5)

Ylläolevassa aineisto-otteessa haastateltava kuvaa, miten normaalistakin elämästä lapsen kanssa voi muodostua ongelma perheessä. Vanhemmalla saattaa olla odotus, että lapsen kuuluisi toimia tietyllä tavall, tai että lapsen kuuluisi toimia kuten vanhempi ohjaa. Sarah Landy ja Rosanne Menna (2006) käsittelevät tätä dynamiikka käsitteellä vanhemman attribuutiot lapsesta. Attribuutio tarkoittaa vanhemman tulkitsemaa selitystä lapsen käyttäytymiselle. Vanhemman tulkitsemat selitykset lapsen sa toiminnalle vaikuttavat siihen, miten hän lapsen käyttäytymiseen itse reagoi. (Emt., 355.) Aineistossani kuvataan, että mitä vähemmän vanhempi ymmärtää tai sietää sitä, että on normaalia, ettei lapsi aina toimi, temperamentista ja tilanteesta riippuen, kuten häntä ohjataan, sitä

keinottomammaksi vanhempi tuntee itsensä ja toisaalta sitä haastavammaksi hän tuntee lapsen. Toisaalta joskus lapsi voi ollakin normaalia haastavampi tai herkempi olemaan tottelematta ja osoittamaan kiukkua. On todettu esimerkiksi temperamentin kohdalla, että vanhempien havainnot lastensa temperamentista voivat olla pääosin subjektiivisia, eli vanhemman oman kokemuksen kautta määriteltäviä, tai objektiivisia, eli myös ulkopuolisen havaitsemia lapsen todellisia ominaisuuksia (Biringen 1990). Tilannetta voi pahentaa tällöin vielä se, että vanhempi arvioi väärin lapsen ajattelun ja empatian kypsyttää. Tällöin vanhempi voi kokea lapsen tottelemattomuuden tai kiukuttelun tahallisuutena tai ylimitoitettuna itsekkäänä, ja hermostua tai loukkaantua tästä itsekin:

”V: Ja kyllä mä näen, että siinäkin tilanteessa, että se lapsen kuunteleminen ja kuulluksi tuleminen, jotenki me aikuiset vaan välillä odotetaan niiltä liikaa, että sen oman ajattelun kautta, että kun me aikuisena toimitaan näin, niin ihan ku niitten pitäis jotenki toimia minikoossa samalla lailla ja eihän se niin mee.. Ei niitten ajattelu oo niinku samaa logiikkaa, ku mitä me ajatellaan” (H1)

Ylläolevassa aineisto-otteesta haastateltu kertoi, että eräässä tilanteessa lapsen ymmärryksen ja kokemuksen tuominen vanhemmalle oli tärkeää, sillä vanhempi tulkitsee lapsen käyttäytymistä tavalla, joka pahensi vanhemman omia vastareaktioita. Näiden *vanhemmassa heräävien tunteiden ja tulkintojen käsittely* onkin tärkeä osa-alue kasvatusongelmien käsittelemisessä perhetyössä, oli sitten kyse tavallisesta tai tavallista haastavammasta lapsen käyttäytymisestä.

V: kun haluais olla hyvä vanhempi ja en ikinä hermostu ja suutu.. ja lapsen pitää olla kiltti ja esimerkillinen.. mutta tunne on niinku, ei nyt kaikilla, mutta peruslähtökohtana että pitäis kaiken sujua.. ja sitten kun ei suju, niin.. toki.. toki siinä voi sitten olla tällaista suuttumista ja.. kokemista että mä en pärjää itse oman lapseni kanssa.. (H5)

Vanhemmat tunteet voivat pahentaa tilannetta, sillä hankaluudet voidaan kokea epäonnistumisena ja itsensä huonoksi vanhemmaksi, mikä voi herättää lisäksi häpeää tai johtaa hermojen menettämiseen. Leslie Greenberg (2002) kirjoittaa tunteiden antavan koetuille tilanteille merkityksen ja suunnan myös sille, miten tilanne tulisi tulkita, ja täten myös ohjaavat toimintaa ja käyttäytymistä. Vaikka tästä syystä tunteet ovat ajattelulle ja selviytymiselle tärkeitä, ne voivat olla myös maladaptiivisia, eli ne saavat toimimaan epärakentavilla tavoilla, ylireagoimaan ja tuntemaan voimattomuutta. Aineistooni sovellettuna vanhempi voi esimerkiksi kokea tulleen henkilökohtaisesti loukatuksi jostain lapsen käyttäytymisestä, sanomisesta tai tottelemattomuudesta, mikä voi saada vanhemman kokemaan ylimitoitettua suuttumusta ja toimintana vaikkapa kostamaan lapselle korjatakseen kokemansa vääryyden. Greenbergin mukaan koemme myös tunteita tunteista. Aineistoni perusteella vanhemmuudessa tunteet voivatkin haastavissa tilanteissa kietoutua monin tavoin. Esimerkiksi oma

hermostuminen voi hävettää, mikä puolestaan voi aiheuttaa lisää ärtymystä lasta kohtaan, jos vanhempi ajattelee lapsen saaneen hänet käyttäytymään ja tuntemaan sopimattomasti. Toisaalta häpeä voi johtaa vaikkapa huonouden tunteeseen. (Greenberg 2002, 10–11, 25–28, 44–49.)

”V: - - tietenkin nyt ensin jos se on vähän isompi se laps ja.. miksei pienemmänsä kanssa, keskustellaan ne tilanteet, et mitä siinä tapahtuu niinku vanhemman mielestä ja mitä lapsen mielestä.. ja ehkä, ehkä vanhemmalle sitte sitä ohjeistusta näitten tunteitten ilmasu, että pystyy niinku ottaa myöskin vastaan sen sellasen pahan olon lapselta ja hyväksyy sen... ja näkeen, että tällaset kiukkukohtaukset voi olla ihan, ihan niinku lapsen kehityksellä ihan normaaleja” (H5)

Ylläoleva ote kuvaa kasvatuksen ja vanhemmuuden tunteiden käsittelyä tiivistettynä. Haastateltu puhuu katkelmassa lapsen raivokohtauksista. Ensin vanhemman ja lapsen kanssa selvitetään tilanne, millainen se mahdollisesti on ulkopuolisen silmin, ja mitä tunteita, ajatuksia ja tulkintoja vanhemmalla herää. Näitä ajatuksia ja tulkintoja käsittelemällä pyritään parantamaan vanhemman kykyä ottaa vastaan lapsen tunteet ilman omia vastatunteita kuten vanhemman omaa hermostumista tai pettymystä. Lisäksi pyritään tuomaan esiin, mikä on missäkin lapsen ikävaiheessa normaalia tunteen ilmaisua, ja mitä lapselta voi tai ei voi odottaa.

Vanhemman ymmärryksen ja tunteiden käsittelyn lisääminen ja lapsen ja vanhempien molempien kuuntelu haastavista kasvatustilanteista ovat piirteitä, jotka muistuttavat myös vuorovaikutusongelma-tulkintakehystä, jossa on keskeisellä sijalla perheenjäsenten tulkintojen, odotusten ja tunteiden käsitteleminen. Ero kasvatusorientaation ja vuorovaikutusorientaation välillä tulee hyvin näkyväksi seuraavassa aineisto-otteessa, jossa työntekijä kuvaa vahvuus-korttien käyttöä menetelmänä:

”V: - - ehkä nää vahvuuskortit tai niitten kautta.. vahvuuksien näkeminen.. tai sen ilmasemisen kautta niinku, perheenjäsenet saa, perheenjäsenet toisillensa, valita niitä vahvuuksia ja.. sanoo sen ääneen.. niinku se-

H: mitä siinä sitten on taustalla, että se hyödyttää niitä?

V: mmh.. no ainakin nyt se, että joskus niitä vahvuuksia, tai siis varmasti niitä on ja saattaa olla, että vanhempi näkee vaikka lapsessa, mutta ei oo, ei oo vaikka tapana.. kertoo niitä ääneen tai ilmasta.. ainakaan mitenkään ääneen niitä.. et ne tulee sitten tietäväks sille nuorelle tai lapselle, että.. että mut nähään tällasena.. hyvänä monessaki asiassa..” (H7)

Kasvatusasioita käydään läpi vanhemman kanssa ja mielikuvaa lapsesta voidaan työstää positiivisemmaksi yhdessä aikuisen kanssa. Ylläolevassa katkelmassa työntekijä puolestaan kertoo

menetelmästä, jossa lapsi ja vanhempi ovat molemmat paikalla, kun vanhempi etsii pakasta lapsen vahvuuksia kuvaavia kortteja ja täten myös ilmaisee sen lapselle. Myös lapsi voi vuorostaan etsiä vahvuuksia vanhemmalleen. Tämä tapa vastaa selvästi enemmän vuorovaikutusongelmattulkintakehyksen mukaista lähestymistapaa. Molemmat lähestymistavat voivat samassakin asiakassuhteessa vaihdella eri tapaamisilla. On kuitenkin huomionarvoista, että ainakin haastattelujen perusteella joissain asiakkuuksissa perhetyöntekijän työtavat saattavat selvästi painottua johonkin tulkintakehykseen.

Haastatteluissa nousi esiin myös, miten perhetyöntekijä voi *näyttää mallia* vanhemmalle erilaisista tavoista toimia lapsen kanssa tai ohjata lasta. Haastatellut kertoivat siitä, miten perhetyöntekijä sanallisen ohjaamisen ja keskustelun lisäksi käyttää omaa toimintaa ja tekemistä keinona muutokseen. Perheen kanssa ollessaan perhetyöntekijä voi näyttää mallia lapsen ohjaamisesta eri tilanteissa, lapsen kanssa olemisesta ylipäättään tai suotuisasta vuorovaikutuksesta:

”V: - - tai se on sanottamista, mää ajattelen, että se on sanottamista isomman kohdalla.. tai mallin, mää en tiedä käytetäänkö enää sanaa mallintaminen, mutta mallin näyttäminen isomman kohdalla. Perhetyöntekijä voi niinku vai, vaivihkaaki näyttää mallia miten nuoren kanssa kohdellaan tai miten vuorovaikutus nuoren kanssa on” (H4)

”V: Että vaikka perhetyöntekijä menee kotiin ja leikkii sen lapsen kanssa.. leikin kautta, tukee sitä vuorovaikutusta, ja näyttää mallia, että miten esimerkiksi lapsen kanssa leikitään, mutta monihan aikuinen ei osaa leikkiä lapsen kanssa.” (H4)

Pyysin haastateltavia kertomaan myös, miten mallin näyttäminen siirtyy perheessä käytäntöön.

”V: että ensin voi itse olla se, joka näyttää sen mallin, että näin voi toimia sitten voi olla se, siis perhetyöntekijä, voi olla se, joka niinku... tekee tavallaan niitä tilanteita, tai mahdollistaa niitä, että nyt vanhempi ja lapsi on yhdessä ja on tavallaan siinä sellasena ohjaajana, taikka sitten voi olla niitä, että muistuttaa niistä, et näähän oli hyviä ja tärkeitä” (H7)

Perhetyöntekijä siis ensin näyttää aktiivisella toiminnalla lapsen ja aikuisen kanssa erikseen ja yhdessä mallia hyvästä vuorovaikutuksesta. Hiljalleen perhetyöntekijä järjestää ja mahdollistaa tilanteiden syntymisen, joissa vanhempi ja lapsi voivat olla positiivisessa ja onnistuneessa vuorovaikutuksessa keskenään. Perhetyöntekijä voi yhä olla mukana tilanteissa ja ohjata ja tukea perheenjäseniä niissä. Lopulta perhetyöntekijä keskustellen muistuttaa vanhempaa kyseisistä tilanteista ja kannustaa perheenjäseniä olemaan lisää ja omatoimisesti vastaavanlaisessa vuorovaikutuksessa.

”H: siirtyykö se sitten sun kokemuksen mukaan kuinka hyvin sillä mallin näyttämällä?

V: mm ei pelkästään mallin näyttämällä, pitää sanottaa.. sen asiakkaan, se ei oo selkokieltä vaan asiakkaan sillä tasolla, millä se ymmärtää niin sen sanottaminen” (H4)

Mallin näyttämisen lisäksi pyrkimys on sanallistaa vanhemmalla sitä, mitä vuorovaikutuksessa tapahtuu ja miksi toimitaan tietyllä tavalla. Haastateltujen ajatuksessa mallin käyttämisestä muutoksen keinona on yhtymäkohtia Albert Banduran (1977) mallioppimisen teoriaan (engl. social learning theory). Banduran mukaan ihmiset oppivat paljon seuraamalla muiden toimintaa ja käyttäytymistä ympärillään. Erityisesti positiivisiin lopputuloksiin johtanutta toimintaa sitten kopioidaan. Mallioppimisen teoria pohjautuu kongnitiivisen käyttäytymistutkimuksen teoriakenttään, joten teoria käyttää käsitteitä kuten *tarkkaavaisuus*, ihmisen *aiemmat tietorakenteet* ja *kognitiiviset kyvyt* selittämään mallioppimisen onnistumista. (Emt.) Aineistoni perusteella tällaisia mallista oppimiseen vaikuttavia tekijöitä voisivat siis olla esimerkiksi vanhemman aiemmat tunteet ja tulkinnat kasvatustilanteista, jotka ohjaavat sitä, mihin vanhempi kiinnittää perhetyöntekijän toiminnassa huomiota. Jos esimerkiksi vanhemman pääasialliset keinot haastavista tilanteista selviytymiseksi ovat olleet kieltäminen, komentaminen ja suuttuminen, hän saattaa perhetyöntekijän toimintaa seuratessaan etsiä ja kiinnittää huomiota, löytyykö samoja elementtejä perhetyöntekijän käytöksestä ja miten. Jos perhetyöntekijän tekeminen lapsen kanssa kyseisessä tilanteessa perustuukin johonkin muuhun, mikä ei sovi vanhemman käsityksiin ja kokemuksiin, sitä on vaikeampi myöskin oppia. Bandurankin mukaan mallioppimiseen voi kuulua havainnoimisen ja katsomisen lisäksi myös toiminnan ja sen tarkoituksen kuvaaminen sanallisesti oppijalle (emt.).

8.3 Vuorovaikutuksen haasteita ratkotaan kaikkien perheenjäsenten osallistumisella

Kun haastatellut puhuivat menetelmistä ja työtavoista, jotka olen sijoittanut vuorovaikutusongelmat -tulkintakehykseen, painottuivat kaikkien perheenjäsenten osallistuminen ja merkitys työskentelyssä, perheenjäsenten välisten suhteiden työstäminen. Nostan tässä esiin kolme työtapaa, jotka toistuivat useammassa haastattelussa ja kuvaavat kyseistä tulkintakehystä hyvin: *tunneilmaisun parantaminen*, *viestinnän selkiyttäminen* ja *kokemukselliset ja toiminnalliset menetelmät*.

Tunneilmaisun parantaminen tarkoittaa tunteiden ja tarpeiden sanoittamista, tunnistamista ja niiden ilmaisemisen opettelua. Vuorovaikutuksen ongelmat -tulkintakehyksessä tunteita tarkastellaan

nimenomaan vuorovaikutuksen ja perheen toiminnan, eikä niinkään yksilön hyvinvoinnin näkökulmasta:

”V: - - nehän kuuluu kanssa vuorovaikutukseen, tunteet.. tunteitten sanottaminen.” (H4)

Asiakkaan kokemia tunteita saatetaan etsiä keskustelemalla, mutta niitä pyritään tuomaan sanalliseen muotoon myös erilaisilla tunteita kuvaavilla korteilla. Erityisesti lasten mutta myös aikuisten kanssa tunteiden nimeämistä voidaan käydä läpi esimerkiksi kasvonilmeitä kuvaavin piirroskuvin. Asiakkaiden tietoisuutta tunteiden merkityksestä yhdessäololle ja vuorovaikutukselle voidaan lisätä esimerkiksi piirtämällä aikajana päivän tapahtumista ja niitä ennen, niiden yhteydessä ja niiden jälkeen koetuista tunnetiloista ja mielialoista.

Tämän lisäksi perhetyöntekijä voi pyrkiä *selkiyttämään viestintää ja kommunikoinnin* perheenjäsenten välillä lisätäkseen keskinäistä ymmärrystä ja rakentavaa ongelmanratkaisua, jotta kaikkien tarpeet, toiveet ja odotukset tulisivat huomioituksi riittävästi. Perhetyöntekijän tehtävä voi toimia ikään kuin tulkkina perheenjäsenten välillä ja sanoittaa uudelleen perheenjäsenten erimielisyyttä aiheuttavia tai epäselviä tapoja ilmaista tunteitaan ja ajatuksiaan toisilleen. Toisaalta tästä on myös tarkoitus tehdä itseohjautuvaa. Perhetyöntekijä havainnoi perheenjäsenten välistä vuorovaikutusta. Perhetyöntekijä tekee havaintoja siitä, millaisia viestejä, ajatuksia tai tunteita perheenjäsenet toisilleen viestivät, mihin muotoon viesti on puettu ja miten se tulee tuossa muodossa vastaanotetuksi. Tämän jälkeen tilanteita tai vuorovaikutusta voi käsitellä perheenjäsenten kanssa erikseen tai yhdessä pyrkien selvittämään, mikä siinä menee vikaan:

”V: - - sellanen suora syöttäminen, että tässä tilanteessa ois pitäny toimia näin ja näin, ei siltikään toimi, vaan sitä pitää just jotenki mennä sieltä kautta, että mitä sä ajattelit, että sä tällä saavutat ja mi- mitä, millasiin- mihin tää johtaa, kun sä näin toimit. No mitä sä haluaisit, et mihin se johtaa, ja.. No mitä pitäis muuttaa, et se johtaa sinne, minne sä haluaisit. Et se vanhempi itte oivaltaa sen.” (H1)

Vaikka perhetyöntekijä voi tunnistaa ongelmakohtat ja väärinymmärretyt viestit, yllä olevan sitaatin mukaan ei aina hyödytä tulla ”ulkopuolelta” osoittamaan ongelmakohtia ja kertomaan oikeampaa toimintaa. Työntekijä purkaa asiakkaan kanssa, miltä asiakkaasta joku asia tuntui, miten hän viestitti tunteensa ja ajatuksensa, mitä hän halusi toisen ymmärtävän ja mitä saada viestillään aikaan, ja miten se tuli vastaanotosta ja vuorovaikutuksen etenemisestä päätellen ymmärretyksi ja johtiko se asiakkaan haluamaan lopputulokseen:

”V: - - mitä sä ajattelit, että- että mihin sä, mitä sä saavutat, kun sä sanot vaikka lapselle noin.. tai jotain sellasta mikä ei syyllistä häntä, eikä leimaa häntä, eikä, eikä tuota sitä, että se teko

olis jollain tasolla niinku väärä, vaan pistää hänet itte pohtimaan sitä, että miksi.. hän toimii niin. että mikä se hänen peruste on, ja tavallaan yrittää sieltä pikkuhiljaa aukoo niitä- juttuja” (H1)

Vuorovaikutuksen ongelmana voi olla, että perheenjäsenet eivät aina tunnista tai tiedostavat jopa hyvin vähän, miltä muista perheenjäsenistä tuntuu. Jos ongelma on vanhempien välillä, vuorovaikutuksen tukemisen keinot ja myös odotukset ovat erilaiset kuin tilanteessa, jossa vanhempi ei tiedosta tai ymmärrä lapsen tunteita ongelmallisessa vuorovaikutuksessa. Perhetyöntekijän tehtävä on tällöin avata ”lukkiutunutta” tilannetta perheenjäsenten välillä kuuntelemalla heiltä yksilöinä, miten juuri hän näkee ja kokee jonkun tilanteen, ja sen jälkeen välittää viesti ymmärrettävässä muodossa toiselle perheenjäsenelle, jonka kanssa ristiriitoja on.

Aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa lapsi on joidenkin haastateltujen mukaan enemmän altavastaaja omien tunteidensa ja kokemuksensa esille tuojana. Perhetyöntekijän tehtävä on tuoda lapsen kokemusta esille vanhemmalle ja pyrkii sanoittamaan sitä vanhemmalle ymmärrettävään muotoon:

”V: mää perhetyöntekijänä ajattelen monesti näissä tilanteissa sen lapsen näkemyksen ja sen lapsen äänen tuomista vanhemmille.. että monesti mennään perhetyössäkin siihen perhelähtöseen tai vanhempilähtöseen, että puhutaan monesti se, että miten vanhempi on kokenu, että.. ne on tärkeitä, mutta mun mielestä tässä tilanteessa on äärimmäisen tärkeitä, mää tätä väkivaltatilannetta, niin sanottaa sitä lapsen näkemystä, koska se lapsi ei oo ehkä siinä tilanteessa pystyny kertoon sitä vanhemmalle” (H4)

Joskus vanhemman ei helppoa, esimerkiksi oman syyllisyyden tunteen tai muun oman tunnekuorman vuoksi, kuulla työntekijältä, miltä jokin tilanne on lapsesta tuntunut:

”V: ja se vanhempi varmasti ihan tasantarkkaan tiesi, että näin ei saa toimia. Niin sitten se meidän perhetyössä pitäis ettiä niitä keinoja toimia.. Että ihan varmasti se vanhempi kokee sen syyllisyyden ja kaikki ne, miten se on toiminu, mutta se ei osaa välttämättä niitä sanoo..” (H4)

Sen lisäksi, että muiden perheenjäsenten ajatuksia tai tunteita voi olla vaikea kuulla tai ymmärtää, myös oman kokemuksen jakaminen muille perheenjäsenille voi tuntua vaikealta:

”V: koska näähän on monesti sellasia, että ne nuoret on lukossa.. ei ne vanhemman kuullen välttämättä pysty.. mutta mää muuten tapasin sitä nuorta sitten yksinäänkin, me juteltiin ja keskusteltiin siitä sitten” (H4)

Tilanteessa, jossa omien tunteiden ja kokemusten jakaminen muille perheenjäsenille on vaikeaa tai haavoittavaa, se ei aina ole yksinkertaista ulkopuoliselle työntekijällekään. Luottamussuhde työntekijän ja asiakkaan voi joskus olla välttämätön perheen vuorovaikutuskäytäntöihin puuttumiseksi:

”V: mutta se laps, eihän ne helposti puhu tällasta, että siinä on pitäny tulla jo tämmönen asiakkaisiin, niin luottamussuhde, ei ne helposti näitä puhu. Ja varsinkaan lapsi ei puhu helposti näistä tilanteista.” (H4)

Joskus kuitenkin pelkkä tunteiden ilmaisun ja tunnistamisen ja keskinäisen ymmärryksen lisääminen ei ole riittävää, vaan tulehtuneeksi kehittyneitä suhteita täytyy itsessään pyrkiä muuttamaan. *Kokemuksellisilla ja toiminnallisilla menetelmillä* tarkoitan keinoja, joilla tilanteille, suhteille ja rooleille tuotetaan vanhojen merkitysten purkamisen ja uusien merkitysten kokemisen myötä uutta. Haastatellut puhuivat vaihtelevissa merkityksissä esimerkiksi perheenjäsenten rooleista. Roolien ottamisella ja rooleihin asettumisella on perhetyöntekijöiden ajattelussa merkitys negatiivisen vuorovaikutuksen jumiutumiselle. Tässä yhteydessä rooli vaikutti tarkoittavan totuttua tapaa kokea vuorovaikutus läheisen ihmisen kanssa ja totuttua tapa reagoida siihen. Perhetyöntekijöiden mukaan tällainen tilanne muuttuu ongelmalliseksi, jos totuttuun tapaan liittyy jotain negatiivisia tunteita ja se ei johda rakentavaan ongelmanratkaisuun, vaan pikemminkin pahentaa perheenjäsenten kokemia negatiivisia tunteita itsestään ja toisiaan kohtaan. Eräs perhetyöntekijä nimitti tällaista jumiutunutta tilannetta ”negatiivisen vuorovaikutuksen kierteeksi”, jossa tunnekuorma vain kasvaa totuttujen roolien ja totutun vuorovaikutuskaavan myötä. Haastatellut kuvasivat edelläkuvattuun ongelmaan liittyen erilaisia menetelmiä, joilla tällaista negatiivista vuorovaikutusta ja pysähtyneitä rooleja voidaan purkaa:

”V: perhetyöntekijät käyttää draamaa esimerkiks tällasessa tilanteessa menetelmänä.. Eli ne laitetaan ne roolit.. [vanhemman -TS] ja [lapsen -TS] roolit on eri.. ja sitä voidaan käydä läpi, että mitä ne.. - - ” (H4)

Konkreettisena esimerkkinä ”draaman” käytöstä kerrottiin nukkejen käyttö, joilla lapsi tai vanhempi on voinut esittää joitain tilanteita. Perhetyöntekijät voivat erilaisin menetelmin pyrkiä siihen, että perheenjäsenet asettuisivat miettimään, miltä toisesta tuntuu ja miksi hän toimii niinkuin toimii. Toisaalta tarkoituksena voi olla myös avata perheenjäsenille sitä, millaisena heidän toimintansa muille näyttäytyy tai miten joku muu perheenjäsen sen kokee. Totutusta irtaantuminen näyttää uudenlaisen kokemisen, tuntemisen ja olemisen olevan mahdollista. Haastatteluissa kerrottiin, miten saattamalla perheitä eri tilanteisiin myös totuttu vuorovaikutus voi muuttua:

”V: - - vaikka sen perheen, öö, tai aikuisten ja sen nuoren vuorovaikutuksen tukeminen, niin mun mielestä vaikka sellaset toiminnalliset menetelmät on siinäkin niinku kauheen hyviä tai että lähetään johonki ihan muuhun ympäristöön tekemään jotakin-

H: jotakin muuta kun mitä siellä kotona normaalisti?

V: nii, että sitte jotenki..

H: mitä se sitten aikaansaa, että lähdetään johonki ihan erilaiseen ympäristöön?

V: noo, ehkä sitten sen, että ne nuoret ja aikuiset näkee toisissaan jotain ihan erilaisia asioita tai erilaisessa valossa toisensa, jotenki.. tai löytyykö jotain yhteistä säveltä jostain asiasta”

(H6)

Taustalla oleva ajatus on, että ensin vuorovaikutus muuttuu kyseisessä tilanteessa hetkellisesti ulkoapäin tulevien, uuden tilanteen asettamien reunaehtojen tai uusien vaatimusten myötä. Tavoitteena on, että kokemus erilaisista rooleista ja vuorovaikutuksesta antaa pontta muutokselle myös arjessa. Keinoja uusien tilanteiden luomiseksi nimitettiin joissain haastatteluissa ”toiminnallisiksi menetelmiksi”. Toiminnallisuus liittyi siihen, että usein menetelmään pitäisi haastateltujen mukaan liittyä jotain tekemistä tai tehtävää, joka saa perheenjäsenet pyrkimään johonkin yhdessä, yhteistyöllä tai kukin vastuuta muista ottaen:

”V: tai pistetään vaikka ne vanhemmat ja lapset tai sisarukset ratkasemaan jotain tehtäviä yhdessä.. jossa niiden roolit vaikka sekottuu ja jollekin annetaan vaikka vastuuta jossain ihan muussa ympäristössä, jos sitä ei siellä kotona, vaikka lapsella jolla ei oo sitä vastuuta sillä tavalla siellä kotona - - on monenlaisia tehtäviä ja tapoja, mut sitten tietenkin voi laittaa vaikka sitä tehtävää johtamaan lapsen tai.. sellasen perheenjäsenen joka ei yleensä, tai joka on jotenkin vähäsessä roolissa siinä perheessä tai jättäytyy vähän taka-alalle” (H6)

Tässä yhteydessä sanaan ”toiminnallisuus” liittyi haastateltujen puheessa myös menemiseen uuteen ympäristöön. Uusi ympäristö mahdollistaa haastateltujen mukaan helpommin uudet roolit ja uudet näkökulmat. Toiminta saattoi olla esimerkiksi leikkejä, jotain harrastamista tai retkeilyä. Ympäristö taas esimerkiksi voi olla sosiaaliviraston perhehuone tai päiväsaikaan tyhjillään olevat nuorisotilat, seinäkiipeilyhalli tai retkeily- ja ulkoilualueet. Esimerkiksi retkellä teini-ikäinen voi olla vastuussa nuotion sytyttämisestä, jotta muu perhe saisi ruokaa.

Haastatteluissa kysyin, minkälaisissa tilanteissa toiminnallisia menetelmiä käytetään vuorovaikutuksen tueksi. Haasteet voivat olla vaihtelevia, eikä yhteys käytetyn menetelmän ja alkuperäisen ongelman välillä ole välttämättä aina selvä. Esimerkiksi haastateltujen saattoi olla vaikea selittää, mikä yhteys perheen vuorovaikutuksen parantamisella on esimerkiksi nuoren häiriökäyttäytymiseen kodin ulkopuolella. Logiikka muistuttaa systeemiteoreettista ajattelua.

Systeemiteorian näkökulmasta perheen voidaan ajatella muodostuvan yhdessä toimivaksi kokonaisuudeksi yksilöiden välisistä yhteyksistä. Koska systeemissä yksilöt ja yksilöiden kokemukset ovat yhteydessä toisiinsa, perhettä ja sen toimintaa voidaan muuttaa vaikuttamalla yhteen osaan systeemin yhteysverkostoa. (Esim. de Shazer 1995, 37–40.) Haastatellut eivät kuitenkaan käyttäneet systeemiteorian tai esimerkiksi ratkaisukeskeisen perheterapian käsitteitä tai sanastoa haastatteluissa selittämään ajatteluaan tai työn sisältöä.

Negatiivisen vuorovaikutuksen kierteen myötä toisesta perheenjäsenestä voi muodostua kuva hankalana, ärsyttävänä ja tottelemattomana, jolloin odotukset yhdessä ololle ovat jo negatiivisia. Tästä mielikuvasta voidaan pyrkiä eroon ja katkaisemaan negatiiviset odotukset vanhemmalta:

”V: - - jos vanhempi on kauheen uupunut ja sitten joutuu rajaamaan lapsia ja sitten se kaikki yhdessäolo on aina sellasta kauheen negatiivista.. ja aina kauheen käskivää ja sellasta uupumusta ja kieltoja ja semmosta, ja jotenki, lähtee siinäkin niinku tekeen jotain sellasta, jossa se vanhempi voi nähdä ne omat lapsensa sellasina niinku.. ihanina ja sellasina erilaisina kun siinä arjessa.” (H6)

Haastatellut kertoivat, että edelläkuvattujen yhdessä olemisesta ja yhdessä tekemisestä tulleiden ja tuotettujen kokemusten lisäksi mielikuvia toisista perheenjäsenistä voidaan työstää myös yksilötasolla. Tällöin erityisesti vanhemman kanssa vahvistetaan vanhemman kokemusta omasta lapsestaan hyvänä, taitavana, rakastettavana ja käydään läpi lapsen hyviä persoonallisuuden piirteitä, osaamisia ja taitoja. Tämä voi tarkoittaa myös uusien ajattelutapojen opettelua vanhemman kanssa. Tarkoituksena on, että uudet ajatukset ja suhtautumistavat myös muuttaisivat perhe-elämässä herääviä ja koettuja tunteita suhteessa lapsiin:

”V: - - monessa perheessä se, että jotenki tuoda sitä näkökulmaa, että se lapsi tuo paljon iloa ja että siitä saa, siis perhe-elämästä ylipäättään, että se on vastavuoroista, että se ei oo sitä, että aikuinen antaa kaikkensa.. ja jotenki.. menettää energiaansa siinä, vaan että sillä yhteisellä elämällä on niinku sellasta.. voimauttavaakin puolta..” (H7)

Osittain tällainen mielikuvien työstäminen liittyy myös siihen, mitä aiemmin olen kirjoittanut lapsen ikätasoisesta kehityksen ja toimintaedellytysten ymmärtämisen merkityksestä vanhemmalle. Voidaan ajatella, että ymmärrys tekee kaikenlaisista kasvatuksen haasteista ja hankaluuksista lapsen kanssa normaalimpia vanhemmalle, eikä niihin siten välttämättä yhdisty samanlaista keinottomuutta, syyllisyyttä tai paineita kasvatuksessa onnistumisesta. Tämä onkin yhtymäkohta vuorovaikutusongelma- ja kasvatusongelmatulkintakehysten välillä. Olen käsitellyt niitä erillisissä

kappaleissa, sillä myös haastatteluissa ne ovat tulleet esiin eri yhteyksissä ja näissä eri yhteyksissä haastatellut ovat puhuneet niistä hieman eri näkökulmista.

8.4 Arjenhallinta, perhekulttuuri ja elämäntyyli

Kirjoitin aiemmin arjenhallinnan ongelmat -tulkintakehyksestä, miten haastatellut tunnistivan sen helposti yhtenäisenä ilmiönä, joka liittyy aikatauluihin, kodin fyysisiin puitteisiin ja lasten perushuoltoon. Ongelmista puhuttiin eniten niiden ilmenemismuotojen kautta verrattuna siihen, että kertoessaan kasvatus- tai vuorovaikutusongelmat-tulkintakehysten näkökulmasta haastatellut pohdiskelivat myös ongelmien syitä ja taustoja. Arjenhallinnan ongelmien syistä esitettiin myös vähiten syy-seuraussuhteita. Keinot arjenhallinnan parantamiseen olivat konkreettisia, eikä niitä kuvattu syvällisellä tasolla vaan lähinnä esimerkkien kautta. Vanhempien tai vanhempien lasten kohdalla koko perheen kanssa saatetaan haastateltujen mukaan tehdä yhdessä *suunnitelmia, aikatauluja ja tehtävälistoja* esimerkiksi siivouksesta ja kodin kunnossapidosta. Ravitsemus- ja hygieniasioista ja lapsen kussakin iässä tarvitsemista sään mukaisista vaatteista *annetaan tietoa*, ja ruuanlaittoa voidaan konkreettisesti *harjoitella* yhdessä.

Vaikka menetelmät ovat konkreettisia, ei muutos välttämättä ole kuitenkaan niin yksinkertaista. Enemmän kuin itse menetelmistä haastatteluissa virisi keskustelua niiden soveltamisen vaikeudesta. Menetelmien soveltaminen vaikutti haastatelluista yksinkertaiselta, mutta haasteena oli itse tilanteesta samalle aaltopituudelle pääseminen perheen ja vanhempien kanssa. Sopimusten, aikataulujen, tehtävälistojen ja suunnitelmien noudattaminen vaatii sitoutumista niihin, mikä puolestaan riippuu monista asioista. Arkipäiväiseen elämäntyyliin liittyvä kokemisen tavat, esimerkiksi siisteyskäsitukset, voivat olla hyvinkin vaihtelevia ja henkilökohtaisia:

”V: no ehkä tähän liittyy kaikki tällanen siisteyskäsityski, että mihin kaikkeen perheessä laitetaan aikaa ja toisaalta siellä on taustalla sitten arvot ja.. mitä kaikkea pidetään tärkeänä”
(H7)

Tällöin rajanveto työntekijän oman henkilökohtaisen standardin, kulttuurin ja perhettä ympäröivän yhteisön vaatimusten sekä lapselle haitallisten ja puuttumista vaativien epäkohtien välille on hankalaa. Varsinkin sellaisissa tilanteissa, joissa perhe itse kokee elämänsä tietynlaisessa kotiympäristössä täysin itselleen riittävänä. Kunkin työntekijän henkilökohtaisten käsitysten merkitys ongelman arvioinnille tulee näkyväksi siinä, että joskus työpari keskenäänkin saattaa kokea perheen arjenhallinnan, erityisesti siisteyden ja hygienian eri tavoin:

”V: kun työparin kanssa tehdään työtä, mikä on tietysti hyvä juttu, mutta sitten jos on työparin kanssa hieman ehkä eri käsitykset ku.. no just näistä, mitä nyt ollaan puhuttu tähän siisteyteen vaikka tai tähän puhtausasiaan liittyvästä, niin seki, ensin pitää jotenkin.. työparin kanssa päästä siihen, että, jonkun näköseen yhteisymmärrykseen, ja sitten vasta sillä rintamalla niinku lähdetään sit siihen” (H7)

Eräs haastateltu pohti myös, että kun perhetyössä asetetaan perheen ja lapsen hyvinvointia kohti pyrkivät tavoitteet, mikä on riittävä taso suhteessa perheen omiin mieltymyksiin ja voimavaroihin. ”Rima” voidaan asettaa korkeallekin:

”V: varmaan siis me johonki asiaan me ehkä kiinnitetäänki turhan suurta huomiota ja sanotaanki jotenki.. tai jotenki.. niinku jotenki, vaaditaan ehkä liikaa.. Tai kun on kyse meidän asiakasperheestä, niin me ehkä nostetaan jossain asioissa ne tavoitteet liian korkeelle sillä tavalla, että.. et jos aattelee sit vaikka tätä koko, koko lapsiperheiden kirjoo minkälaista on, koko tätä vaihteluväliä, niin miks meidän asiakkaiden täytyy olla siellä jossain niinku.. vähän niinku ylärimalla, tai, siis sen tyypistä.” (H7)

Tällaisen työntekijän oman epävarmuuden kanssa on vaikea ajaa muutosta varsinkin sellaisissa tilanteissa, joissa perhe itse ei koe arjenhallinnassaan mitään ongelmaa. Pyrin haastatteluissa selvittämään, mihin minitaso voidaan asettaa, kun työntekijä joutuu epävarmaan tilanteeseen. ”Rima” asetetaan ensinnäkin vaarallisuuden ja fyysisen terveyden perusteiden kautta: Vauvalle ja taaperolle vaarallisia esineitä tai roskia ei saa olla lattioilla tai tippumassa päälle, lika iholla voi aiheuttaa iho-oireita ja kodin likaisuudesta voidaan puhua allergia- tai sisäilma-asiana. Toisekseen taso voidaan asettaa myös todellisten tai tulkittujen ympäröivän yhteisön vaatimusten perusteella. Esimerkiksi koulusta tai päiväkodista tullut lastensuojeluilmoitus tai muu tieto lapsen likaisuudesta tai vaatepuhtauksesta voidaan ottaa perheen kanssa työstettäväksi myös ”syrjäytymisongelmana”. Tällöin perustellaan, että lapsi kiinnittää ympäristön, opettajan ja ikätovereiden, huomiota negatiivisesti ja itselleen haitallisella tavalla:

”V: se näkyy sillainki, että lapset saattaa olla vähän likasia, saattaa olla vähän likasissa vaatteissa.. mihin sitten kiinnitetään huomiota.” (H3)

Työntekijä voi myös itse tehdä tällaisen tulkinnan perheelle tai työnsä perustaksi ilman, että perhettä ympäröivästä yhteisöstä on vielä tullut huolenilmaista asiasta. Kuitenkin erityisesti siisteyden, fyysisten puitteiden tai perheenjäsenten henkilökohtaisen hygienian puheeksi ottaminen koettiin ongelmallisena. Tällöin suurin haaste liittyy ongelman työstämisen aloittamiseen. Toisaalta puheeksi ottamiseen tuntui liittyvän tietty helppous, joka johtui siitä, että verrattuna kokemus- ja

tunnemaailmaan sijoittuviin ongelmiin ne olivat konkreettisesti aistittavia ja vanhemmillekin osoitettavia.

H: miten sellasesta asiasta puhutaan?

V: se ei ole helppoa (naurahdus) no ainakin niin, että niihin asioihin ei oo kiinnitetty, tai ainakaan tässä perhetyön pätkässä, missä oon ollu mukana, niin ollaan lähetty niinku sellasista vielä akuutimmista asioista ja tota.. luotu sitä luottamussuhdetta.. ja sit se mahdollistaa sen, et voi puhua sellasista niinku.. mmh..

H: luottamussuhde mahdollistaa sen, et voi puhua..?

V: no, siis sen, vaikka nyt siitä siisteysasiasta ehkä sitä lähdetään.. kyllähän sitä lähdetään monesta eri suunnasta ja mietitään sitä, että... on se, varovaista se kyllä on” (H7)

Haastateltujen oli vaikea selittää kysyttäessä, miksi hygienia- ja siisteys-asioiden puheeksi ottaminen tuntuu monissa tilanteissa hyvin haastavalta ja mahdollisesti asiakasta loukkaavalta. Ylläolevassa aineisto-otteessa työntekijä kertoo asiasta puhumisen tulevan mahdolliseksi, kun perheen ja työntekijöiden välille on rakentunut luottamussuhde. Vaikeus johtuu mahdollisesti siitä, että siisteyden ja hygienian kommentoiminen koetaan hyvin intiimiksi asiaksi. Toisen ihmisen likaisuuden tai haisevuuden osoittaminen tai sen julkituominen koetaan oletettavasi suurta häpeää tuottavaksi. Osa haastatelluista pohti myös, että ihmiset, joiden olemus ja siisteys kiinnittää negatiivisella tavalla muiden huomion, eivät itse välttämättä ole tietoisesti valinneet asiaa, vaan kyse voi olla siitä, että he eivät tiedosta tai jaa muiden käsitystä. Tällöin asian kertominen voi tuntua vaikealta, jos oletus on, että perhe ei asiasta kuultuaankaan tunnista tai tiedosta sitä. Tällöin työntekijä tulee ikään kuin sanoneeksi perheessä olevan jotain fyysisesti vastenmielistä ja puuttumisen arvoista, mutta perheelle voi jäädä kokemus, että tämä on vain kyseisen työntekijän tai työntekijöiden mielipide heistä. Vaikeutta voi lisätä entisestään joissan tilanteissa työntekijän epävarmuus siitä, onko kyse tosiaan vain hänen mielipiteestään.

Erotuksena ympäristön siisteyteen ja hygieniaan erimielisessä tai työntekijälle epäselvässä tilanteessa päivärytmiin liittyviä asioita sen sijaan lähestytään usein osittain kasvatusongelmätulkintakehyksestä käsin: Tällöin ongelmaksi määritellään esimerkiksi lapsen väsymyksestä johtuva kiukuttelu, rutiinien puutteesta johtuva vaikeus siirtyä toiminnasta toiseen tai koulusta myöhästymiset. Tällöin neuvoteltavina ongelmina ovat päivärytmin puutteen ”oireet” ja ilmenemismuodot. Keino puuttua näihin on päivärytmin ja rutiinien suunnittelu.

Toinen arjenhallinnan ongelmien tulkintakehykseen liittyvä työtapo, joka ei ollut niin yksiselitteinen, liittyi perheille tarjottavaan konkreettiseen apuun arjessa kuten siivoamiseen, kodinhoitoon ja lastenhoitoon. Hannele Forsbergin (1998) tutkimuksessaan haastattelemat perhetyöntekijät pohtivan

suhdettaan kodinhoidollisiin töihin. Osa haastatelluista ajatteli, ettei kodinhoito- ja lastenhoitoapu ole yhteydessä siihen tavoitteelliseen muutostyöhön, miksi he organisaatiossaan tehtävän perhetyön mielsivät. Osa taas mielsi käytännön avun itsessään merkityksellisenä ja jopa työntekijän ja vanhempien välistä suhdetta rakentavana. (Emt.). Omissa haastatteluissani toistui Forsbergin aineiston teemoja: Haastatellut suhtautuivat osin ristiriitaisesti lastensuojelun perhetyön paikkaan suhteessa perheen arjen helpottamiseen ja auttamiseen antamalla konkreettista apua. Pääasiassa suhtautuminen oli positiivista, eikä kukaan kokenut, etteikö konkreettinen apu voisi kuulua perhetyön työnkuvaan:

”V: mää aattelen, että voi olla paljon konkreettisestikin auttamassa siinä arjessa, jos vanhemmilla on vaikka niin.. no voimat siinä niin omassa.. tai on jotain vaikka mielenterveysongelmaa, joka syö arjesta niitä voimavaroja” (H6)

Konkreettinen apu koettiin perustelluksi tilanteissa, joissa sen tarve oli selvästi väliaikaista tai avulla saavutettiin jokin tavoite kuten kodin siisteystason pysyvä parantuminen. Toisaalta konkreettinen apu on pois perheen kanssa käytettävästä ajasta, jolla olisi tarkoitus pyrkiä tavoitteiden mukaiseen muutostyöhön. Jotkut haastatellut miettivät, että konkreettinen auttaminen voi itsessään olla tavoitteita ja koko prosessia tukevaa, sillä apu on välittämistä, joka rakentaa yhteistyösuhdetta. Konkreettisen avun niin lastenhoidossa, kodinhoidossa kuin taloudellisestikin onkin havaittu lisäävän vanhempien hyväksyntää työskentelyä kohtaan. Konkreettinen apu tuo vanhemmille kokemuksen siitä, että heidän tarpeitaan ymmärretään ja pidetään tärkeinä. (Kinney & Haapala & Booth 1991.)

9. Perhetyön ohjelmateoria kunnassa X

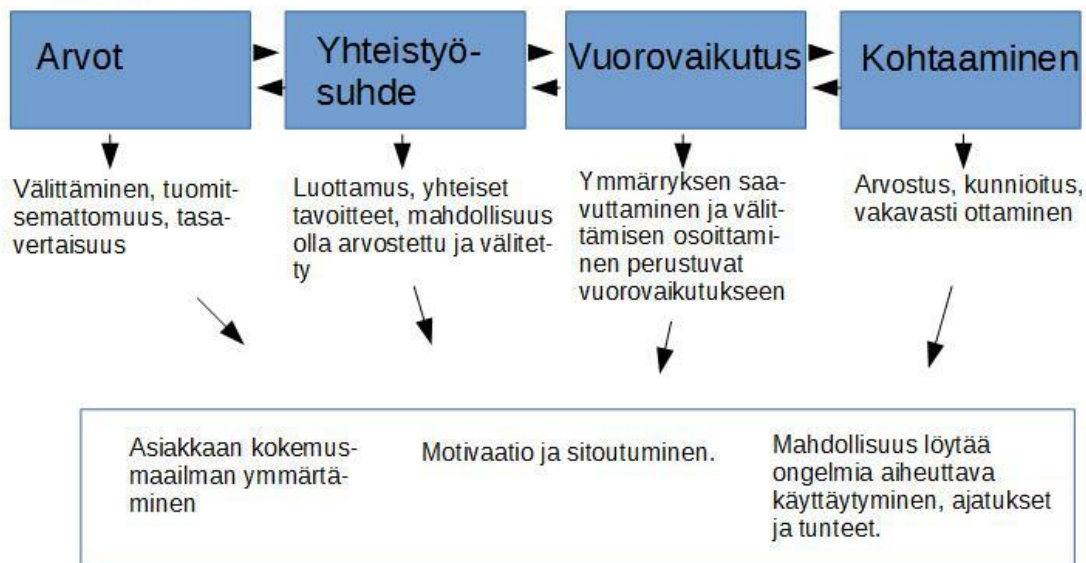
Olen muodostanut aineiston perusteella ohjelmateorian kunnan X perhetyön prosessin keskeisistä sisällöistä sekä hypoteettisen kuvauksen siitä, miten ja miksi perhetyö toimii tavoitteiden ja vaikutusten aikaansaamiseksi. Malli on muodostettu sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden haastatteluaineiston analyysin ja tähän liittyneiden tutkimuskatsausten perusteella. Teorian ja aiempien tutkimusten yhdistämistä analyysin tuloksiin voidaan pitää myös perhetyön ohjelmateorian alustavana arviointina. Realistisen arvioinnin mallin näkökulmasta ohjelmateoria, johon tutkielmassani päädyn, on kuitenkin vaikutusten ja syntyvien lopputulosten osalta vielä testaamatta ja arvioimatta empiirisin perustein.

Aineiston perusteella on selvää, että perhetyötä ei kunnassa tehdä minkään yhteisesti jaetun, tiedostetun ja virallisen teoreettisen viitekehykseen tai malliin perustuen (vrt. Forsberg 1998; Tuurala 1992 ja 1993). Yhteisten teoreettisen viitekehyksen sijaan perhetyöntekijöiden työtä yhtenäistävät ihmiskuva, käsitys auttamistyön luonteesta ja sen arvot sekä tulkinnat sosiaalisista ongelmista. Olen kuvannut tätä yhtenäisyyttä kappaleessa 8 työtä ohjaavien tulkintakehysten käsitteellä. Kaikkien edellämainittujen tekijöiden, joiden varaan perhetyön prosessi kulloinkin rakentuu, sovittaminen työparin kanssa yhteen ja yhteiseen ongelmatulkintaan pääseminen vaatii yhteistyötä ja neuvottelua. Yhtenäisen teoreettisen ja menetelmällisen orientaation puuttumisessa on vahvuutena työn joustavuus. Tutkimuskatsaukset painottavat, ettei monimutkaisiin ja erilaisiin ongelmiin voida vastata standardoiduilla menetelmillä ja työtavalla, ja ettei yksittäinen menetelmä tai teoria ole aina sopiva kaikille asiakkaille, ongelmille ja kaikkiin tilanteisiin (Norcross & Arkowitz 1992, 3; Westen & Novotny & Thompson-Brenner 2004). On viitteitä, että monimutkaisissa ongelmissa vaikutuksia on saavutettu ainoastaan interventioilla, jotka pystyvät monipuoliseen tukeen ja ongelman käsittelyyn (Westman ym. 2005). Perhetyö voidaan sisällöllisesti suunnitella aina yksilöllisesti perheen ja ongelmatulkinnan mukaan. Aineisto osoittaa, että menetelmiä ja työtapaa ohjaavat tulkintakehykset voivat perhetyön prosessissa vaihdella tai niitä voi olla käytössä samanaikaisesti useampia. Vaikka intervention perustaminen yhdelle työtä määrittelevälle teorialle voi lisätä sen jäykkyyttä, joustavasti käytetyt taustateoriat voisivat antaa työskentelylle struktuuria ja suuntaa, mihin ja miten edetä. Epäselvissä ja vaikeissa tilanteissa työtä strukturoivien teorioiden puute voi jättää työntekijän neuvottomaksi ja ”ajelehtimaan” perheen tilanteen kanssa. Teoriat auttavat hahmottamaan tilannetta, selittämään, ymmärtämään ja jäsentämään (Turner 1996, 10–12).

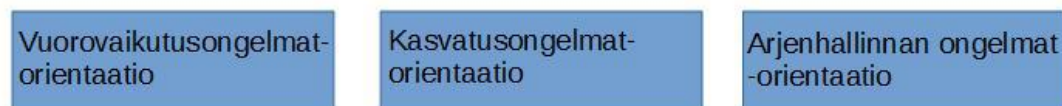
Tutkielmassa aineiston pohjalta muodostamani ohjelmateorian ei ole tarkoitus sellaisenaan toimia perhetyötä ohjaavana teoreettisena viitekehyksenä. Pikemminkin tarkoitus on tuoda sanallisesti ilmaistuun ja systemaattiseen muotoon sitä implisiittistä ja kokemukseen perustuvaa tietoa sekä eklektistä ja kunkin työntekijän yksilöllisesti hallitsemaa teoreettista tietoa, jonka pohjalta perhetyötä käytännössä tällä hetkellä kunnassa X tehdään. Esittelen ohjelmateorian kokonaisuutena, joka perustuu Malcolm Paynen (2014) jäsennykseen käytäntöä ohjaavien teorioiden eri tasoista. Paynen mukaan käytäntöä ohjaavia teorioita voidaan tarkastella sen mukaan, kuinka abstrakteja ja yleisluontoisia tai konkreettisia ja selviä toimintaohjeita antavia ne ovat. *Perspektiivien* tasolla työntekijällä voi olla työtä ohjaavia arvoja ja periaatteita, joiden perusteella työntekijä päättelee, miten toimia kussakin yksilöllisessä tilanteessa. *Puitteiden* (engl. Frameworks) taso tarkoittaa työntekijän laajempaa tietoa ja ymmärrystä auttamistyön ilmiöistä ja menetelmistä. Esimerkiksi työntekijän jäsentynyt tieto jostain sosiaalisesta ongelmasta ja sitä varten tarjolla olevista menetelmistä on puitetason tietoa. Konkreettisimpana tasona ovat *mallit*, jotka tarkoittavat työntekijän sisäistämiä toimintaohjeita, miten toimia tietyssä tilanteessa. (Payne 2014, 8–10.) Muodostamani ohjelmateoria sisältää käytäntöä ohjaavaa tietoa, joka asettuu kaikille Paynen kuvaamille tasoille.

Perspektiivien tasoa vastaa haastatteluissa esiin tulleet arvot, yhteistyösuhdetta, vuorovaikutusta ja kohtaamista koskevat ajatukset. Puitteiden tasolle sijoitan teemoina esiin tulleet kasvatus-, vuorovaikutus- ja arjenhallinan ongelmat -tulkintakehykset. Malleja ovat tietyt, tulkitut ongelmatilanteet ja niitä vastaavat menetelmät ja työtavat. Aineiston perusteella hahmoteltu ohjelmateoriateoria on kuvattu kuviossa 1:

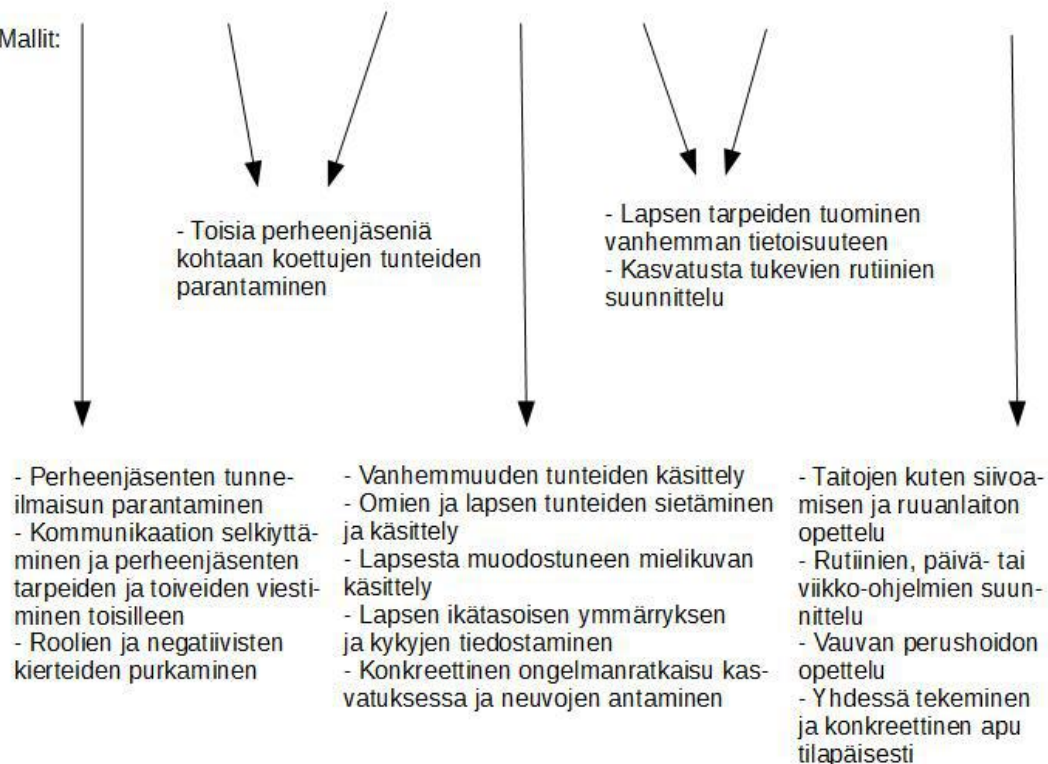
Perspektiivien taso:

Puitteet:

Mallit:

Kuvio 1. Aineiston perusteella muodostettu ohjelmateoria kunnan X perhetyöstä.

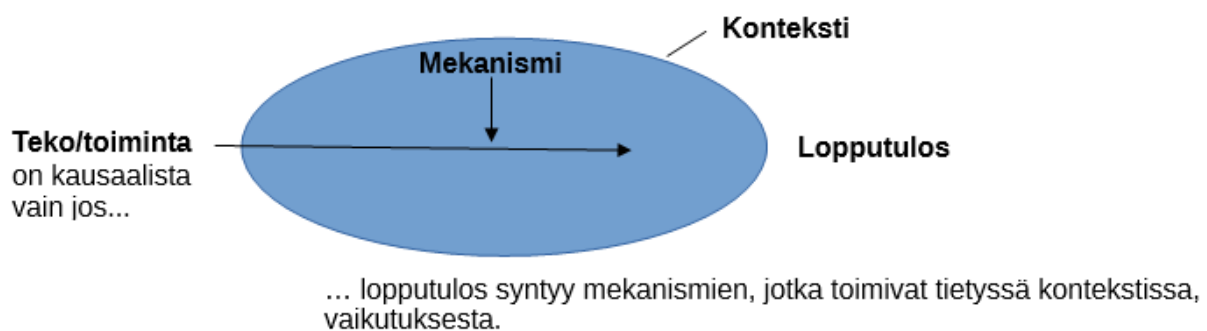
Perspektiivien taso luo realistisen arvioinnin mukaisen kontekstin, joka muutosta mahdollistaa. Työntekijän arvot kuten välittäminen, tuomitsemattomuus ja tasavertainen yhteistyö luovat ilmapiirin, joka on edellytyksenä työskentelylle. Ne mahdollistavat yhteistyösuhteen syntymisen, joka puolestaan on tietyllä tapaa myös edellytyksenä muutokselle. Yhteistyösuhteessa mahdollistuu asiakkaan avoimuus, asioiden kertominen, tunteiden näyttäminen ja paljastaminen, omien heikkouksien paljastaminen ja asiakkaalle tulee helpommaksi ottaa työntekijältä tietoa ja ehdotuksia vastaan. Perhetyön keinot ja menetelmät toteutuvat vuorovaikutuksessa asiakkaiden kanssa. Vuorovaikutukseen kuuluu myös yleisiä tekijöitä, jotka eivät ole sidoksissa mihinkään menetelmään. Vuorovaikutus on tilanne, jossa muutoksen mahdollistavat tekijät tulevat todellisiksi ja jossa ne ”tapahtuvat” mekanismeina. Vuorovaikutuksesta olen erottanut käsitteen ”kohtaaminen”, jota jotkut haastatellutkin käyttivät puheessaan. Kohtaaminen tarkoittaa niin kontekstina yleistä asennetta kuin mekanismina niitä konkreettisia tilanteita, joissa työntekijälle tulee mahdolliseksi näyttää asiakkaalle kunnioitusta, arvostusta ja vakavasti ottamista.

Kaikki perspektiivien tason tekijät ovat kytköksissä toisiinsa ja tekevät myös toisiaan mahdolliseksi. Yhdessä ne kuitenkin johtavat ilmiöihin, jotka ovat välttämättömiä konkreettisten menetelmien, mallien, vaikuttavuudelle. Arvot saavat työntekijän osoittamaan ja kokemaan tiettyjä tunteita ja ajatuksia asiakasta, hänen ongelmiaan ja vastahakoisuuttaan kohtaan. Ne sekä johtavat yhteistyösuhteen syntymiseen, mutta myös saavat syntyneessä tai syntymässä olevassa yhteistyösuhteessa paikan toteutua ja tulla osoitetuksi. Näiden kaikkien toteutumisaikana on sekä työntekijän että asiakkaan omat mielensisäiset prosessit, mutta välttämättä myös aina vuorovaikutus. Vuorovaikutuksessa myös tapahtuu se ajatusten, viestien ja tunteiden vaihto, jonka perusteella työntekijä saavuttaa ymmärrystä asiakkaan ajatuksista ja kokemuksista. Käytän luottamusta esimerkkinä, miten kaikki tekijät kytkeytyvät yhteen. Luottamus (*yhteistyösuhde*) johtaa avoimuuteen, joka on välttämätöntä asiakkaan ymmärtämiselle. Luottamuksen syntyminen puolestaan edellyttää asiakkaan kokemusta siitä, että häntä ei tuomita ja hänen näkökulmaansa ja huoliinsa suhtaudutaan välittävästi ja empaattisesti (*arvot*), hänen sanomansa tulee otetuksi vakavasti ja tärkeänä (*kohtaaminen*). Tuomitsemattomuus, vakavasti ottaminen ja välittäminen voivat toteutua monin tavoin tilanteesta ja henkilöistä riippuen, mutta niiden täytyy aina tulla jotenkin viestityksi ja vastaanotetuksi (*vuorovaikutus*).

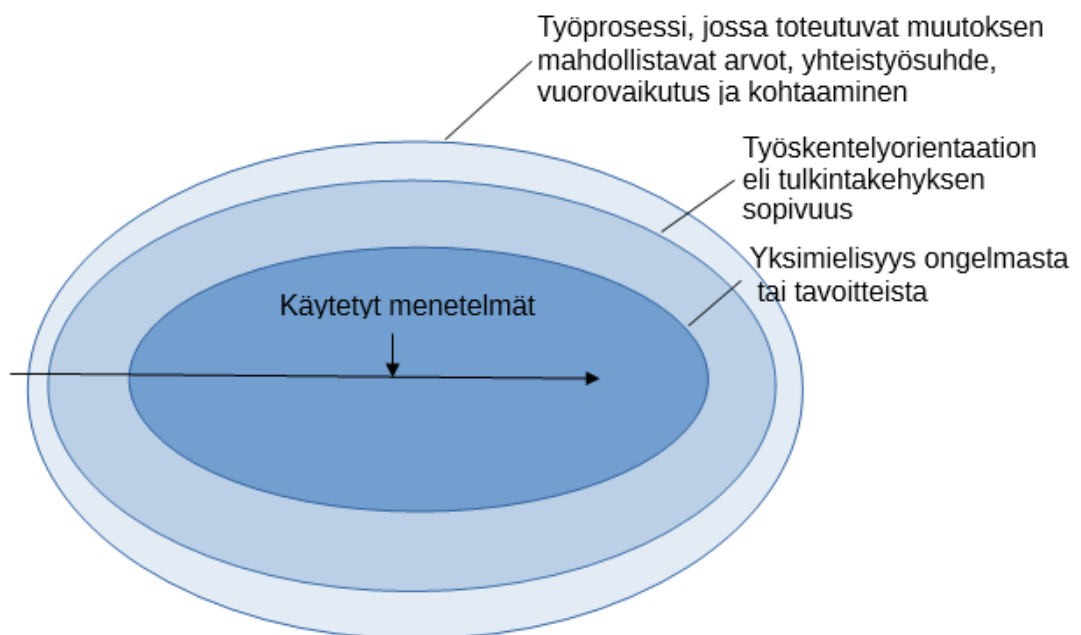
Perspektiivien tason tekijöiden yhteisvaikutuksesta työntekijän on mahdollista saavuttaa ymmärrys siitä, miten asiakas ymmärtää ja kokee tilanteensa, ja mihin ongelmia synnyttävät ajatukset ja toimintatavat mahdollisesti perustuvat. Tämä on edellytyksenä mallien tason menetelmien vaikuttavuudelle. Perspektiivien tason tekijöiden merkitys realistisen arvioinnin mukaisena työn

kontekstina on helppo selittää sitä kautta, mitä haittaa niiden puuttumisesta on toivottuihin vaikutuksiin pääsemiselle, tai miten muutokset kontekstissa voivat kytkeä muutosmekanismit ikään kuin pois päältä. On myös mahdollista, että interventiolle epäsuotuisa konteksti saa aikaan jopa haittaa. (Pawson & Tilley 1997, 70.) Esimerkiksi perhetyön tekeminen tilanteessa, jossa luvussa 7.4 kuvattuja ristiriitoja on ratkaisematta, voi haastateltujen mukaan lisätä perheenjäsenten vastustusta perhetyötä kohtaan. Olen hahmotellut kuvioon 2, miten edellä kuvatut tasot suhteutuvat toisiinsa käyttäen realistisen arvioinnin tapaa hahmottaa muutosta ja sen tekijöitä.

1) Realistisen arvioinnin tapa selittää muutosta (Pawson & Tilley 1997):

2) Perhetyön muutoksen synty:

Kuvio 2. Muutokseen vaikuttavat tekijät kokonaisuutena eli mekanismit konteksteissaan.

Kuviossa 2 kohta 1 on suoraan lainattu ja käännetty Pawsonin ja Tilley'n (1997) mallista, miten realistisessa arvioinnissa pyritään mallintamaan muutosta ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Teko tai

toiminta johtaa lopputulokseen, kun tietyt muutosta aikaansaavat ja mahdollistavat mekanismit aktivoituvat. Mekanismien aktivoituminen taas voi olla riippuvaista kontekstista. Aina sama toiminta ei johda samaan lopputulokseen. Kuvion 2 kohdassa 2 kuvaan, miten analyysini tulokset suhteutuvat toisiinsa kokonaiseksi, realistisen arvioinnin paradigmaan perustuvaksi malliksi perhetyön vaikuttavuudesta. Hahmottelemani mallin mukaan perhetyön vuorovaikutus asiakkaiden kanssa johtaa muutokseen tavoitteellisen ja tehtyihin ongelmamäärittelyihin perustuvien menetelmien kautta. Olen eritellyt kolme työskentelyn kontekstia, jotka vaikuttavat aineiston perusteella välttämättömältä muutokselle. Kontekstit on kuviossa järjestetty eri tasoille kuvaamaan sitä, että sisemmät mahdollistuvat vasta ulompien vaikutuksesta. Esimerkiksi työntekijöiden ja asiakkaiden yksimielisyys ongelmasta mahdollistaa menetelmien käytön muutokseen johtavalla tavalla. Yksimielisen ongelmamäärittelyn neuvottelminen on mahdollista puolestaan tietynlaisten arvojen ja yhteistyösuhteen ja tietyllä tavalla toteutuvan vuorovaikutuksen ja kohtaamisen kontekstissa. Havainnollistan mallia seuraavan tuloslukuihin 7 ja 8 perustuvan esimerkin avulla. Keinot ja menetelmät käsitellä vanhemman negatiivisia tunteita eivät välttämättä johda mihinkään, jos niistä ei pystytä puhumaan avoimesti. Työntekijän on vaikea käsitellä ja käsittää negatiivista toimintaa, jos hän ei ymmärrä tunteen ja kokemuksen merkitystä, jotka ovat toiminnan taustalla. Ymmärrys asiakkaan kokemusmaailmasta puuttuu. Asiakkaan negatiivisia tunteita on puolestaan vaikea käsitellä tai muuttaa, jos työntekijä ei ymmärrä, millaiset ajatukset ja tulkinnat johtavat tunteeseen, tai millaisia ajatuksia tunne synnyttää. Ymmärrys (kuvio 1, perspektiivien taso) puuttuu ja muuttaa koko työskentelyn kontekstia (kuvio 2). Hyvin mahdollisesti asiakaskaan ei tuolloin koe tulevansa ymmärretyksi, hyväksytyksi ja kuulluksi, ja työskentelyssä ei saavuteta riittävää yhteistyösuhdetta ja avoimuutta asian käsittelemiseksi (kuvio 1). Myös tältä osin konteksti voi olla riittämätön, jotta menetelmillä olisi haluttu vaikutus (kuvio 2). Työskentelyssä voidaan liikkua vain pinnallisella tasolla, jossa keinosta muutokseen tulee vain yleistä tiedon jakamista aihepiiristä. Sellaisenakaan se ei välttämättä ole hyödyllistä, jos asiakas on erimielinen tai vastustaa koko työskentelyä, eikä koe työskentelyn koskettavan häntä tai liittyvän hänen perheensä tilanteeseen mitenkään. Menetelmien ja työtapojen muutosta aikaansaavat mekanismit toimivat parhaiten vain tilanteessa, jossa työntekijä ja perhe ovat yksimielisiä ongelmasta, työtä tehdään tilanteeseen sopivalla ja osapuolille jaetulla tulkintakehyksellä ja muutoksen mahdollistavat tekijät toteutuvat.

10. Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkielmani yksi keskeinen tarkoitus on ollut antaa tietoa interventioista sitä toteuttaville ja suunnitteleville työntekijöille. Intervention arviointi on tutkielmani kohdalla toteutunut kerätyn tiedon jäsentämisenä analyysin keinoin, teoriaan ja analyysiin perustuvien käsitteiden liittämisenä intervention toteutukseen sekä analyysin tulosten peilaamisena olemassa oleviin teorioihin. Yleisessä ja akateemisessa mielessä tutkielman on ollut tarkoitus ensinnäkin tuottaa syventävää tietoa lastensuojelulain mukaisesta tukitoimesta, perhetyöstä, jota toteutetaan valtakunnallisesti mutta mitä luultavimmin yhä tänäkin päivänä kunnittain vaihtelevin tavoittein, sisällöin, menetelmin ja työmuodoin. Toisekseen olen toteuttanut tutkielman hyödyntäen kriittiseen realismiin perustuvan realistisen arvioinnin tieto- ja todellisuussuhdetta. Tutkielma on samalla kokeilu siitä, miten kriittinen realismi soveltuu sosiaalityön asiakastyön, menetelmien ja vaikuttavuuden tutkimiseen.

Realistista arviointitutkimuksen käsitteen alunperin luoneet Pawson ja Tilley (1997) ovat kritisoineet positivistista arviointitutkimusta sen tyypillisestä tutkimusasetelmasta. Arviointitutkimuksessa on varsin tavallista tutkia intervention toimintaa vain mittaamalla vaikutuksia. Tällöin syyt muutokseen jäävät kuitenkin hypoteettiselle tasolle. Pawsonin ja Tilley'n mukaan on looginen mahdottomuus sanoa intervention aiheuttavan muutoksen sen kohteena olevissa ihmisissä. Sen sijaan arvioinnin kohteena on todellisuus, jossa intervention toiminta tai toimenpide yhdistyy yhteiskunnan, kulttuurin, jaetun sosiaalisen todellisuuden resurssiin koostuviin mekanismeihin, asiakkaan toimijuudesta ja valinnoista koostuviin mekanismeihin ja työntekijän toimijuudesta ja valinnoista koostuviin mekanismeihin. Lopulta intervention toiminta ja toimenpiteet tapahtuvat vielä tietyssä ajan, paikan, kulttuurin, intervention ja henkilöhistorioiden kontekstissa, joka voi sammuttaa tai vahvistaa edellämainittujen mekanismien vaikutusta. (Emt. 65–71.) Vastatakseni tähän Pawsonin ja Tilley'n asettamaan vaatimukseen, mitä kaikkea sosiaalista toimintaa tutkittaessa on huomioitava mekanismeina, olen tuonut analyysiin mukaan myös konstruktionistisen sosiaalityön tutkimuksen tietokäsitystä ja käsitteistöä. Tutkimussuuntauksia, jotka pyrkivät osoittamaan yleistettävää vaikuttavuutta ja säännönmukaisuutta, on kritisoitu siitä, että ne jättävät huomiotta sosiaalityön rakentuvan yksilöllisten ja laadullisten prosessien kautta (Pohjola 2011, 22). Asiakastyö voidaan nähdä myös tilanne- ja henkilökohtaisesti jäsentyvänä, vuorovaikutuksessa rakentuvana ja täten ainutkertaisena (Forsberg & Juhila 1999), mikä toisilla käsitteillä ilmaistuna vastaa osin Pawsonin ja Tilley'n (emt.) käsitystä sosiaalisesta toiminnasta. Tutkielmaani voi pitää kokeiluna siitä, miten asiakastyön ainutlaatuisuuden ja tilannekohtaisesti, elävässä vuorovaikutuksessa rakentuvan luonteen

voisi yhdistää tutkimusasetelmaan, joka pyrkii tuomaan asiakastyön positivistiseen ja systemaattiseen tarkasteluun. Avainasemassa vaikuttaa olevan molempien lähestymistapojen sopivan, toisiaan poissulkemattoman suhteen löytäminen. Voidaan esittää kritiikkinä, että hyvin konstruktionistisesta näkökulmasta kaikki systemaattinen, syy-seuraussuhteita koskeva tieto voi olla jossain tietyssä tilanteessa tutkijan luoma konstruktio (esim. Raunio 2000). Hyvin positivistisesta näkökulmasta taas yritys systemaattisesti hallita jotain ainutlaatuista ja tilannekohtaisesti rakentuvaa, esimerkiksi tutkielmassani kuvaamaa ongelmantulkinta- ja ongelmanmäärittelyprosessia, voi olla mahdoton ja toisaalta viedä konstruktionistiselta lähestymistavalta sen keskeisen viestin ja merkityksen (esim. Karvinen-Niinikoski 2009, 137–140). Kriittinen realismi toisaalta tunnustaa, että on olemassa ihmismielestä ja sen tulkinnasta riippumattomia ilmiöitä ja todellisuuden rakenteita, mutta toisaalta inhimilliseen toimintaan liittyy aina ilmiöitä, jotka ovat sosiaalisesti määriteltyjä ja sosiaalisesti tuotettuja ja täten olemassa vain sosiaalisen toiminnan kautta (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 183–184, 186–187). Kokemukseni mukaan kriittinen realismi antaa mahdollisuuden ylittää tietosuhteiden kahtiajaottelua, ja paikata Raunion (2000) ja Karvinen-Niinikosken (2009) esittämiä aukkoja ja ongelmakohtia. Seuraava haaste olisikin pohtia, millaisessa suhteessa toisiinsa epistemologiat ja tiedonmuodostuksen tavat olisivat, kun tutkittaisiin empiirisesti perhetyö-intervention todellisia vaikutuksia ja lopputuloksia. Selvää on ainakin se, että tarvitaan laadullisia, syvälliseen ymmärrykseen pyrkiviä menetelmiä selittämisen tueksi ja näkymättömien ja odottamattomien mekanismien paljastamiseksi. Toisaalta tarvitaan myös systemaattisia, yleistämiseen ja laajojen aineistojen tarkastelemiseen pystyviä menetelmiä sen löytämiseksi, mikä intervention mekanismeissa on pääsääntöisesti pysyvää ja yleistettävää. Molemmat menetelmät ohjaavat ja tukevat näin toistensa antamien tulosten tulkintaa.

Lastensuojelun perhetyö vaikuttaa olevan Suomessa moninaista. Eri kunnissa tehtävällä lastensuojelun perhetyöllä vaikuttaa olevan paljon yhdistäviä tekijöitä, mutta myös kuntakohtaisesti vaihtelevia erityispiirteitä tai painopistealueita (Heino & Berg & Hurtig 2000). Myös lainsäädäntö ja erilainen ammatti- ja oppikirjallisuus jättää jossain määrin avoimeksi perhetyön konkreettisen sisällön. Vielä vuonna 2011 Raija Hovi-Pulsa toteaa perhetyötä käsittelevässä lisensiaatintutkimuksessaan perhetyön olevan vielä muodostumassa oleva työnala, joka hakee paikkaansa osana lastensuojelua. Vuonna 2015 vahvistettu sosiaalihuollon lainsäädännön kokonaisuudistus jakaa perhetyön sosiaalipalveluihin kuuluvaan perhetyöhön ja lastensuojelun avohuollon tehostettuun perhetyöhön. Kunnat tulevat organisoimaan uudestaan tarjottavaa tukena ja palveluna perhetyötä, mikä voi tarjota luontevan paikan pohtia myös sen sisältöjä ja tarkoitusta. Tutkielmani tarjoaa ikkunan yhden kunnan perhetyön konkreettiseen sisältöön, sen menetelmiin ja

käyttötarkoituksiin. Myös jatkon kannalta vaikuttavuuden tutkimiseksi ja arvioimiseksi palvelun ja interventioiden sisällöllinen ymmärrys ja tunteminen on välttämätöntä. Olen jäsentänyt käsitteitä ja lähtökohtia sille, miten operationalisoida perhetyön vaikuttavuutta ja selittää vaikuttavuusmekanismeja. Vasta kun potentiaalisia mekanismeja voidaan operationalisoida, voidaan tutkia niiden yhteyttä vaikutuksiin. Tutkielman perusteella tällaisia keskeisiä mekanismeja vaikuttaisivat olevan ainakin asiakkaan vastahakoisuus ja siihen vaikuttavat työntekijän piirteet ja toiminta; työntekijän ja asiakkaan yhteistyösuhde ja siihen vaikuttavat tekijät; sekä kuvaamieni perhetyön konkreettiset menetelmien ja työtapojen lähempi tarkastelu erilaisten ongelmien (kasvatus, vuorovaikutus, arjenhallinta) kohdalla.

LÄHTEET

- Altman, Julie (2008) Engagin families in child welfare services: worker versus client perspectives. *Child welfare*, 3, 41–61.
- Andrews, Arlene & McMillan Lynn (2013) Evidence-based principles for choosing programs to serve parents in the child welfare system. *Administration in Social Work* 37 (2), 106–119.
- August, Gerald; Hektner, Joel; Egan, Elizabeth; Realmuto, George & Bloomquist, Michael (2002) The early risers longitudinal prevention trial: examination of 3-year outcomes in aggressive children with intent-to-treat and as-intended analyses. *Psychology of addictive behaviors*, 16, 27–39.
- Bandura, Albert (1977) *Social learning theory*. Englewood-Cliffs, Prentice Hall.
- Biringen, Zeynep (1990) Direct observation of maternal sensitivity and dyadic interactions in the home: relations to maternal thinking. *Developmental Psychology*, 26, 278–284.
- Berk, Richard (1995) Publishing evaluation research. *Contemporary Sociology*, 24, 9–12.
- Biehal, Niina (2005) Workin with adolescents at risk of out of home care: the effectiveness of specialist teams. *Children and youth services review*, 27, 1045–1059.
- Bloom, Martin; Fischer, Joel & Ormen, John (1995) *Evaluating practice: Guidelines for the accountable professional*. Boston, Allyn and Bacon.
- Blythe, Betty & Tripoldi, Toni (1989) *Measurement in direct practice*. Newbury Park, Sage.
- Bohart, Arthur; Elliot, Robert; Greenberg, Leslie & Watson, Jeanne (2002) *Empathy. Teoksessa Norcross, John (toim.) Psychotherapy relationships that work. Therapist contributions and responsiveness to patients*. Oxford, Oxford University Press.
- Brehm, Sharon & Brehm, Jack (1981) *Psyyhological reactance: a theory of freedom and control*. New York, Academic Press.
- Chalmers, Karen & Lukers, Karen (1991) The development of the health visitor-clients relationship. *Scandinavian journal of caring science*, 5, 33–41.
- Clarke, Alan & Dawson, Ruth (1999) *Evaluation research. An introduction to principles, methods and practic*. London, Sage.
- Coleman, Priscilla & Karraker, Katherine (1998) Self-efficacy and parenting quolity: findings and future applications. *Developmental review*, 18, 47–85.

Drury-Hudson, Julie (1999) Decision making in child protection: the use of theoretical, empirical and procedural knowledge by novices and experts and implications for fieldwork placement. *British Journal of Social Work* 29 (1), 147–169.

Forsberg, Hannele (1995) Perhe ja elämän eväät. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki, Sosiaaliturvan keskusliitto.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden: Etnografia kahdesta erilaisesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki, Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele (2003) Johdanto: Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki, Gaudeamus.

Fränti, Juha & Väyrynen, Sanna (2010) MIEPÄ – Tutkimus kaksoisdiagnoosiasiakkaiden intensiivisen avokuntoutuksen vaikuttavuudesta. Oulu, Nuorten Ystävät ry.

Gambrill, Eileen (2006) *Social work practice: A critical thinker's guide*. New York – Oxford, Oxford University Press.

Gray, Mel; Plath, Debbie & Webb, Stephen (2009) *Evidence-based social work. A Critical stance*. London, Routledge.

Greenberg, Leslie (2002) *Emotion-focused therapy: coachin clients to work through their feelings*. Washington D.C., American Psychological Association.

Guba, Egon & Lincoln, Yvonna (1989) *Fourth Generation Evaluation*. Newbury Park, Sage Publications Inc.

Gubrium, Jaber F. (1992) *Out of control. Family therapy and domestic disorder*. Newbury Park, Sage.

Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Hallituksen esitys 272/2007.

Heikkinen, Alpo (2006) ”Olenko mä sitä riskiryhmää?” Lastensuojelun poikaryhmien hyvinvoinnin muutostekijät – realistinen etnografia. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintutkimus. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsingin Yliopisto.

Heino, Tarja (2008) Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Selvitys lastensuojelun kehittämisohjelmalle. Työpapereita 9/2008. Helsinki, Stakes.

Heino, Tarja; Berg, Kristiina & Hurtig, Johanna (2000) Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsennyksiä. Aiheita-monistesarja 14/2000. Helsinki, Stakes.

Hiitola, Johanna (2008) Selvitys vuonna 2006 Tampereen seutukunnassa huostaan otetuista lapsista. Työpapereita 21/2008. Helsinki, Stakes.

Holstein, James & Miller, Gale (1997) Introduction: Social problems as work. Teoksessa Holstein, James & Miller, Gale (toim.) Social problems in everyday life. Greenwich, Jai Press.

Horvath, Adam & Bedi, Robinder (2002) The alliance. Teoksessa Norcross, John (toim.) Psychotherapy relationships that work. Therapist contributions and responsiveness to patients. Oxford, Oxford University Press.

Hotari, Kaisa-Elina; Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapsen lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Hovi-Pulsa, Raija (2011) Arkilähtöinen perhetyö. Strukturoitua Avoimuutta. Lisensiaatintutkimus. Itä-Suomen Yliopisto. Yhteiskuntatieteiden laitos, sosiaalipedagogiikka.

Hurtig, Johanna (2003) Perhetyö lastensuojelutyönä. Teoksessa Hurtig Johanna, Hautajärvi Sanne & Rantalaiho, Ulla-Maija (toim.) Lastensuojelua kehittämässä – arvioivia näkökulmia Nuorten Ystävien Lapsi Lapissa -projektiin. Rovaniemi, Lapin Yliopisto.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi, Lapin Yliopistopaino.

Jaatinen, Jaana (1995) Terapeuttinen keskustelutodellisuus: diskurssianalyttinen tutkimus alkoholiongelmien sosiaaliterapeuttisesta hoidosta. Helsinki, Stakes.

Ivanoff, André; Blythe, Betty & Tripodi, Tony (1994) Involuntary clients in social work practice: A research-based approach. New York, Aldine de Gruyter.

Jokinen, Arja (1995) Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki, Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki, Sosiaaliturvan keskusliitto.

- Juhila, Kirsi (2000) Neuvot ja pulmat lastensuojelukeskusteluissa. Teoksessa Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tampere, Vastapaino.
- Karjalainen, Pekka (2012) Realistinen arviointi kuntouttavan sosiaalityön vaikuttavuudesta. Teoksessa Pohjola, Anneli; Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi, Lapin Yliopistokustannus.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mäntysaari, Mikko; Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Juva, PS-kustannus.
- Kazi, Mansoor (1998) Single-Case evaluation by social workers. Aldershot, Ashgate.
- Kazi, Mansoor; Manby, Martin & Buckley, M (2001) Evaluation of family centres in Kirklees: An extensive use of single-case evaluation. Huddersfield, Nationwide Children's Research Centre.
- Kazi, Mansoor (2003) Realist evaluation in practice. Health and Social Work. London, Sage Publications.
- Kinney, Jill; Haapala, David & Booth, Charlotte (1991) Keeping families together: The Homebuilders model. New York, Aldine de Gruyter.
- Knuuttila, Vesa; Kuusisto, Katja; Saarnio, Pekka & Nummi, Tapio (2012) Early working alliance in outpatient substance abuse treatment: Predicting substance use frequency and client satisfaction. *Clinical Psychologist*, 16, 123-135.
- Koerner, Kelly & Linehan, Marsha (2008) Validation principles and strategies. Teoksessa Donohue, William & Fisher, Jane (toim.) Cognitive behavior therapy. Applying empirically supported techniques in your practice. Hoboken, Jon Wiley.
- Korteniemi, Pertti (2005) Realismi ja realismin sovellus. Teoksessa Julkunen, Ilse; Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. Finsoc. Työpapereita 23. Helsinki, Stakes.
- Kurri, Katja & Wahlström, Jarl (2000) Moraalin vuorovaikutuksellinen rakentuminen perheväkivaltakeskustelussa. Teoksessa Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tampere, Vastapaino.
- Kuusisto, Katja & Saarnio, Pekka (2012) Päihdehoidon toimivuus yleisten tekijöiden valossa. Katsaus projektin tuloksiin. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (3), 290-301.
- Kääriäinen, Jorma (1989) Sosiaalihuolto maailmanparantajana? Vaikuttavuustutkimuksen ongelmasta sosiaalihuollossa. *Sosiaalihuollituksen julkaisuja*, 4. Helsinki, Valtion painatuskeskus.

Landy, Sarah & Menna, Rosanne (2006) Early intervention with multi-risk families: an integrative approach. Baltimore, Brookes.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Lee, Cheryl & Ayón, Cecilia (2004) Is the client-worker relationship associated with better outcomes in mandated child abuse cases? *Research on Social Work practice*, 14, 351–357.

Linnakangas, Ritva; Lehtoranta, Pirjo; Järvikoski, Aila & Suikkanen, Asko (2010) Perhekuntoutus puntarissa. Kelan psykiatrisen perhekuntoutuksen kehittämishankkeen arviointi. Helsinki, Kelan tutkimusosasto.

Littel, Julia (2001) Client participation and outcomes of intensive family preservation services. *Social work research*, 25, 103–113.

Lumijärvi, Ismo (1993) Vaikuttavuusarviointi sosiaali- ja terveystalouden palveluyksiköissä. Käsitteellisiä tarkennuksia ja sovellutusesimerkkejä. Vaasa, Vaasan Yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia No 187.

Mann, Ruth & Rollnick, Stephen (1996) Motivational interviewing with a sex offender who believed he was innocent. *Behavioral and cognitive psychotherapy*, 24, 127–134.

Martin, Daniel; Garske, John & Davis, Katherine (2000) Relation of the therapeutic alliance with outcome and other variables: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 438–450.

Meier, Petra; Barrowclough, Christine & Donmall, Michael (2005) The role of the therapeutic alliance in the treatment of substance misuse: a critical review of the literature. *Addiction*, 100, 304–316.

Myers, Sharon (2000) Empathic listening: Reports on the experience of being heard. *Journal of Humanistic Psychology*, 40, 148–173.

Miller, Gale (2004) *Becoming miracle workers: language and meaning in brief therapy*. New York, Walter de Gruyter.

Miller, William (1983) Motivational interviewing with problem drinkers. *Behavioral psychotherapy*, 11, 147–172.

Moore, Kevin & Patterson, Gerald (2008) Parent training. Teoksessa Donohue, William & Fisher, Jane (toim.) *Cognitive behavior therapy. Applying empirically supported techniques in your practice*. Hoboken, Jon Wiley.

- Moyers, Theresa; Martin, Tim; Christopher, Paulette; Houck, Jon; Tonigan, Scott & Amrhein, Paul (2007) Client language as a mediator of motivational interviewing efficacy: where is the evidence? *Alcoholism: Clinical and experimental research*, 31, 40–47.
- Muukkonen, Tiina (2009) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Norcross, John & Arkowitz, Hal (1992) The evolution and current status of psychotherapy integration. Teoksessa Dryden, Windy (toim.) *Integrative and eclectic therapy*. Buckingham, Open University Press.
- Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana (2007) Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. teoksessa Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere, Vastapaino.
- Paasio, Petteri (2003) Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalityössä. *FinSoc. Työpapereita* 3. Helsinki, Stakes.
- Patton, Michael (1997) *Utilization-focused evaluation: the new century text*. Thousand Oaks, Sage.
- Payne, Malcolm (2014) *Modern social work theory*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mäntysaari, Mikko; Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Juva, PS-kustannus.
- Petrosino, Anthony; Turpin-Petrosino, Carolyn & Finckenauer, James (2000) Well-meaning programs can have harmful effects! Lessons from experiments of programs such as scared straight. *Crime & Delinquency* 46 (2000), 354–379.
- Pohjola, Anneli (2012) Moniulotteinen vaikuttavuus. Teoksessa Pohjola, Anneli; Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.) *Sosiaalityön vaikuttavuus*. Rovaniemi, Lapin yliopistokustannus.
- Prochaska, James & DiClemente, Carlo (1984) The transtheoretical approach: crossing traditional boundaries of therapy. Homewood, Dow Jones-Irwin.
- Raunio, Kyösti (2004) *Olellainen sosiaalityössä*. Helsinki, Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2000) Jälkipositivismi, konstruktionismi ja monet tiet sosiaalityön tiedonmuodostuksessa. *Janus* 8, 321–339.
- Reijonen, Mikko (2003) ”Mitä työtä se perhetyö oikein on?” – ammattina perhetyöntekijä teoksessa Reijonen Mikko (toim.) *Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot*. Keuruu, PS-kustannus.

- Ribner, David & Knei-Paz, Cigal (2002) Client's view of a succesful helping relationship. *Social Work*, 47, 379–387.
- Rooney, Ronald (1992) *Strategies for working with involuntary clients*. New York, Columbia University Press.
- Rossi, P & Freema, H (1993) *Evaluation: a systematic approach*. Newbury Park, Sage.
- Rousu, Sirkka (2007) *Lastensuojelun tuloksellisuuden arviointi organisaatiossa: näkymätön tuloksellisuus näkyväksi*. Helsinki, Suomen kuntaliitto.
- Saleebey, Dennis (1997) Introduction: power in the people. Teoksessa Saleebey, Dennis (toim.) *The strenghts perspective in social work practice*. New York, Longman.
- Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ päättäneen kasvun hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Jaakkola, Jouko; Pulma, Panu; Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Helsinki, Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Sayer, Andrew (2000) *Realism and social science*. London, Sage.
- de Shazer, Steve (1995) *Ratkaisevat erot*. Tampere, Vastapaino.
- Shenk, C.E. & Fruzzetti, A.E. (2011). The impact of validating and invalidating responses on emotional reactivity. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 30(2), 163-183.
- Silverman, David (2005) *Doing quolitative research: a practical handbook*. London, Sage.
- Sipilä, Jorma (1989) *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Spurling, Lucy; Kazi, Mansoor & Rogan, Maggie (2000) *Developing models for the social inclusion drug users: first annual report*. Huddersfield, University of Huddersfield.
- Suikkanen, Asko; Martti, Sirpa & Linnakangas, Ritva (2004) *Homma hanksaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi*. Helsinki, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:5.
- Turnell, Andrew & Essex, Susie (2006) *Working with "denied" child abuse: the resolutions approach*. Maidenhead, Open University Press.
- Tuurala, Timo (1992) *Avautuva laitos. Lastensuojelun porrasteisen palvelujärjestelmän kehittymisen ensimmäinen vuosi*. Helsinki, Suomen Kaupunkiliitto.
- Tuurala, Timo (1993) *Lastensuojelusta perheiden tukemiseen. Perheiden palvelujen kehittäminen Tampereen perhetukikeskuksissa*. Helsinki, Suomen Kuntaliitto.
- Uusimäki, Mervi (2005) *Perhetyö palvelujärjestelmässä*. Teoksessa Reijonen, Mikko (toim.) *Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot*. Keuruu, PS-kustannus, s. 22.

- Vedung, Evert (1997) Public policy and program evaluation. New Brunswick: Transaction, cop.
- Vilén, Marika; Leppämäki, Päivi & Ekström, Leena (2002) Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki, Wsoy.
- Väyrynen, Sanna (2012) Muutosta edistävät tekijät päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Asiakkaiden kokemuksia intensiivisen avokuntoutuksen vaikuttavuudesta. Teoksessa Pohjola, Anneli; Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi, Lapin Yliopistokustannus.
- Wampold, Bruce (2001) The great psychotherapy debate: Models, methods and findings. Mahwah, Lawrence Erlbaum.
- Westen, Drew; Novotny, Catherine & Thompson-Brenner, Heather (2004) The empirical status of empirically supported psychotherapies: Assumptions, findings and reporting in controlled trials. Psychological Bulletin, 130, 631–663.
- Westman, Riikka; Haverinen, Riitta; Ristikartano, Veera; Koivisto, Juha & Malmivaara, Antti (2005) Perheinterventioiden vaikuttavuus. Järjestelmällinen kirjallisuuskatsaus. FinSoc arviointiraportteja 5/2005. Stakes.

LIITTEET

Liite 1: Työntekijöiden haastattelurunko

Mitä perhetyö on? (Kysymysten tavoitteena on perhetyön kuvaaminen konkreettisesti.)

- Millaisissa perheissä perhetyötä tehdään?
  - Mitä lastensuojelullisia huolia perheisiin liittyy?
- Miten perhetyötä on noissa erilaisissa perheissä tehty? Perhetyötä voi kuvata esimerkiksi todellisten asiakkuuksien avulla.
- Miksi perhetyötä tehdään?
- Millaisia tavoitteita perhetyölle asetetaan? Mitä perhetyön odotetaan muuttavan? (Em. kysymys ”millaisissa perheissä perhetyötä tehdään?”)
- Miten perhetyö pääsee edellä mainittuihin tavoitteisiin tai saa aikaan muutosta?
- Voiko perhetyö olla erilaista erilaisten perheiden kohdalla, vaikka tavoitteet olisivat samat?

Miten perhetyö saa aikaan muutosta?

- Millainen asiakas tai perhe hyötyy perhetyöstä eniten? Onko asiakkaita tai perheitä, joiden kohdalla perhetyön tavoitteiden saavuttaminen on erityisen vaikeaa tai se ei tunnu yleensä onnistuvan?
- Onko perhetyön vaikuttavuudella esteitä? Millaiset seikat voivat hankaloittaa muutosta tai estää sen kokonaan?
- Ulkomaisissa tutkimuksissa, jotka koskevat erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin kohdistuvaa muutostyötä, on todettu tekijöitä, jotka edesauttavat tai ovat tärkeitä muutokselle. Sopivatko ne joiltain osin kunnassa tehtävään perhetyöhön? Millaisia ajatuksia ne herättävät, kun puhutaan lastensuojelun perhetyöstä? Tutkimusten mukaan keskeisiä ja tärkeitä tekijöitä ovat mm.:
  - Asiakkaan motivaatio ja sitoutuminen. Kuinka tärkeää motivaatio ja sitoutuminen ovat perhetyön onnistumiselle? Miksi on tai ei ole? Onko se joidenkin ihmisten tai joidenkin tavoitteiden kohdalla tärkeämpää kuin toisten? Pyritäänkö perhetyön yhteydessä jotenkin vaikuttamaan asiakkaan tai perheen sitoutumiseen ja motivaatioon?
  - Työntekijän vuorovaikutustaidot ja ominaisuudet. Nämä tarkoittavat piirteitä kuten lämpö ja välittäminen, tuomitsemattomuus, avoimuus, joustavuus, kyky nostaa esiin vanhempien

voimavaroja, kyky ymmärtää vanhempien tarpeita ja kyky ilmaista empatiaa. Kuinka tärkeitä ne ovat? Miksi tai miksi eivät?

- Vanhempien näkökulman ymmärtäminen ja huomioiminen ja vanhempien osallisuus. Kuinka tärkeää? Miksi? Mikä edesauttaa tai hankaloittaa? Voiko vanhempien näkökulman huomioiminen olla jotenkin ristiriidassa lapsen edun kanssa?
- Työn suunnitelmallisuus ja työn etenemisen seuranta. Seuraavien tekijöiden on havaittu olevan yhteydessä vaikuttavuuteen: Suunnitelma on tehty yhteistyössä vanhempien kanssa; suunnitelma sisältää saavutettavia, tarkasti määriteltyjä ja tavoiteaikaan sidottuja sekä konkreettiseen käyttäytymiseen liittyviä tavoitteita; suunnitelmassa on määritelty tapa arvioida edistyminen.
  - Kuinka tärkeitä? Miksi ne ovat tai eivät ole tärkeitä? Miten ne voivat auttaa saavuttamaan tavoitteita? Mikä edesauttaa tai hankaloittaa em. ehtojen saavuttamista?
- Mitä ajattelet vaikutusten kestosta? Mikä saa vaikutukset kestämaan pitkään tai miksi vaikutukset voivat olla lyhytkestoisia?
  - Aiemman tutkimuksen perusteella vanhempien itseluottamuksen ja kyvykkyyden tunteen vahvistamisella voi olla merkitys vaikutusten pysyvyydelle.

Mitä perhetyöllä saadaan aikaan? (Kysymysten tavoitteena on perhetyön vaikutusten kuvaaminen.)

- Onko sinulla kokemuksia onnistuneesta perhetyöstä? Millaista perhetyötä perheessä silloin tehtiin?
  - Onko sinulla kokemuksia siitä, että perhetyö ei ollenkaan toiminut? Onko perhetyöllä ollut kielteisiä seurauksia?

Millaista perhetyö on ollut perheissä, joissa on saatu aikaan hyviä muutoksia? (Kysymysten tavoitteena on kuvata, mitä työhön perustuvaa kokemusta työntekijöillä on muutoksesta.)

